

zarez

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 2. listopada 2., 8., godište X, broj 240
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Michael Hardt - Financijska kriza je posljednji čavao u lijesu

Kapetan Koma preporučuje

Tanja Dabo - Bodljikave žice i ulašteni podovi institucija

Bugarska književnost

Fotografija iz predstave "smaller, poorer, cheaper" australske skupine acrobat, kojom će se 21. i 22. 10. zatvoriti 4. Festival novog cirkusa

(autor fotografije John Sones)

Gdje je što?

Info i najave 2-4

U žarištu

Ajmo na Hladno pivo na Jarunu 20.9.08! *Srećko Horvat* 5
 Temelji interkulturalnog dijaloga *Biserka Cvjetičanin* 7
 Razgovor s Patom Condellom *The Freethinker* 8
 Drugi spol – šezdeset godina kasnije *Nataša Petrinjak* 9
 Razgovor s Borkom Pavičević i Zarkom Puhovskim
Omer Karabeg 10-11
 Razgovor s Michaelom Hardtom *Ulrike Hermann* 14

Satira

Život je prekratak da bi ga proveo s kurcem u ruci *The Onion* 6

Esej

Zbrka među spolovima *Michel Schneider* 12-13

Vizualna kultura

Art-gangovi Aspalatosa & nova splitska art četvrt: Kvart
Branko Cerovac 15
 Little bit of soul *Silva Kalčić* 16-17

Glazba

Na sjecištima uspoorednih staza *Trpimir Matasović* 18-19
 Nesuvisla grmljavina *Trpimir Matasović* 19
 Optimizam usprkos užasu *Vatroslav Miloš* 20

Kazalište

Pas mater koji laje – ne grize *Ivan Kralj* 28-30
 Ponavljačka bajka *Nataša Govedić* 31
 Razgovor s Tanjom Dabo *Suzana Marjanić* 32-33

Socijalna i kulturna antropologija

Zagreb – grad "velikih" glazbenih događanja?
Davorka Begović 34-35

Kritika

Junak literarne sekcije *Neven Ušumović* 36-37
 Kako fonija pop-kulture *Bojan Krištofić* 38
 Kako smo preživjeli rat i pritom se igrali *Boris Postnikov* 39

Proza

Av-av za dušu *Sonja Gašperov* 40-41

Poezija

U jednom dahu *Dinko Telečan* 42

Strip

Komikaze 44-45

Riječi i stvari

Horacije na Kreti *Neven Jovanović* 47

TEMA BROJA: Revija malih književnosti 2008. – Bugarska

10+1: Mlada bugarska književnost kao nogometna
 reprezentacija *Mitko Novkov* 21
 Dogodit će se *Angel Igov* 21-22
 4. listopada *Emanuil A. Vidinski* 22-23
 Glukoza *Silvija Tomova* 23
 Jabuke *Jana Bukova* 24
 Precrtano *Kamelija Spasova* 25
 Svakog jutra plače u vrtu *Marica Kolčeva* 25
 Mrlja *Marija Kalinova* 26
 Tračnice *Marin Bodakov* 26
 Čajna ceremonija *Mira Duškova* 27
 Darovi prosinca *Nadežda Radulova* 27

Naslovnica: Predstava *Smaller, Poorer, Cheaper* skupine Acrobat

impresum

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
 adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
 telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
 e-mail: zarez@zg.htnet.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
 nakladnik: Druga strana d.o.o.
 za nakladnika: Andrea Zlatar
 glavni urednik: Zoran Roško
 zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
 izvršna urednica: Lovorka Kozole
 poslovna tajnica: Dijana Cepić
 uredništvo: Dario Grgić, Srećko Horvat, Maja Hrgović,
 Silva Kalčić, Trpimir Matasović, Suzana Marjanić, Nataša Petrinjak,
 Marko Pogačar, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich

grafičko oblikovanje: Studio Artless
 lektura: Dalibor Jurišić
 priprema: Davor Milašinčić
 tisak: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
 Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
 Ured za kulturu Grada Zagreba

Novi doprinos intelektualnom kapitalu

Nataša Petrinjak

Uspostavljanjem mrežnog online kataloga sredinom devedesetih godina bibliografski opisi na tiskanim listićima preoblikovani su u elektroničke zapise, a uspostavljanje poslovanja s digitaliziranom građom omogućilo je sustavno digitaliziranje naslovnica, sadržaja i sažetaka svih doktorskih disertacija te njihovo povezivanje s bibliografskim podacima. Tako koncipirana Zbirka disertacija u elektroničkom obliku bit će predstavljena 19. studenog

Uz 60. godina Sveučilišne knjižnice Rijeka

“S knjigama vodim nijemi dijalog” – rekao je 1988. godine Zlatko Keglević primajući Kukuljevićevu povelju, najveće knjižničarsko priznanje u Hrvatskoj. Razloga za nagrađivanje tog istaknutog knjižničara i bibliografa mnogo je i sasvim će sigurno biti biti spomenuti i tijekom proslave 60. obljetnice Sveučilišne knjižnice Rijeka koja započinje 14. listopada protokolarnim svečanim prijemom u prostoru Izložbe glagoljice. Na taj je dan 1948. s radom započela Naučna biblioteka Rijeka; prema odluci tadašnjeg Ministarstva prosvjete NRH iz fonda Gradske biblioteke odvojeni su znanstveni naslovi kao početni fond nove Naučne biblioteke u koju od 1. siječnja 1949. počinje stizati i po jedan obavezni primjerak knjižne građe tiskane u Hrvatskoj. Potrebitost takva razvoja pokazuje se ubrzo jer slijede godine osnivanja Više pomorske škole (1949.), Medicinskog fakulteta (1955.), Tehničkog fakulteta i Pedagoške akademije (1960.), Ekonomskog fakulteta (1961.), Više tehničke građevinske škole (1969.). Osnivanjem Sveučilišta u Rijeci 1979. godine Naučna biblioteka postaje njegovom pridruženom članicom, a prema Zakonu o visokim učilištima mijenja naziv 1995. u Sveučilišna knjižnica Rijeka.

Doktorati u mreži

Osim niza projekata za usavršavanje same knjižničarske struke, čuvanje knjižne baštine, tijekom obilježavanja 60. godine postojanja Sveučilišne knjižnice ime Zlatka Keglevića ponajprije će biti spominjano i zbog inicijative zaprimanja doktorskih disertacija obranjenih na Sveučilištu u Rijeci. U siječnju 1987. godine Rektorat Sveučilište predaje Naučnoj biblioteci arhivu od 184 doktorske disertacije koja se neprestano popunjava i danas broji više od 700 primjeraka. Za zbirku Disertacije Sveučilišta u Rijeci – Dissertationes Universitatis Fluminensis odmah je uvedena posebna inventarna knjiga, zbirka je odvojeno smještena pod signaturom DUF, a izrađuju se i poseban matični, abecedni, stručni i mjesni katalog na listićima. Tako danas znamo da je prvi doktorat onaj Branka Ostojića obranjen u travnju 1974. na Tehničkom fakultetu, a nosi naslov *Teorija stohastičkog automata zasnovana na neformalnim neuralnim mrežama*. Upornost povezana s tehnološkim napretkom dovela je do novog rezultata – cjelovite zbirke sažetaka disertacija koje će biti do-

stupne na internetskim stranicama knjižnice. Naime, uspostavljanjem mrežnog online kataloga sredinom devedesetih godina 20. stoljeća bibliografski opisi na tiskanim listićima preoblikovani su u elektroničke zapise, a uspostavljanje poslovanja s digitaliziranom građom 2006. omogućilo je sustavno digitaliziranje naslovnica, sadržaja i sažetaka svih doktorskih disertacija te njihovo povezivanje s bibliografskim podacima. Tako koncipirana Zbirka disertacija u elektroničkom obliku, jedinstven i značajan doprinos intelektualnom kapitalu Rijeke i Hrvatske, bit će predstavljena 19. studenog i obuhvaćat će disertacije pristigle u knjižnicu do početka studenog 2008. Zbirka će se ažurirati najmanje jednom godišnje, a trenutni softver omogućava pregledavanje sadržaja po autoru, naslovu, stručnom području i predmetu. Slavljeničko predstavljanje bit će prigoda i za najavu daljnjeg razvoja – izgradnju digitalne zbirke punih tekstova doktorskih disertacija, što će se ostvarivati u suradnji sa Senatom Sveučilišta, a koji je već donio odluku da se uz tiskani primjerak knjižnici dostavlja i elektronička inačica u PDF formatu. Kako ističe Senka Tomljanović, ravnateljica Sveučilišne knjižnice Rijeka, jedna od budućih uloga knjižnice jest “uključivanje podataka o disertacijama u svjetske baze podataka doktorskih disertacija i međunarodne mreže digitalnih repozitorija sveučilišta”.

Kako ističe Senka Tomljanović, ravnateljica Sveučilišne knjižnice Rijeka, jedna od budućih uloga knjižnice jest “uključivanje podataka o disertacijama u svjetske baze podataka doktorskih disertacija i međunarodne mreže digitalnih repozitorija sveučilišta”

Glagoljica iz računala

Spomenutom slavlju pridružuje se i obilježavanje 40. godina Izložbe Glagoljica, čije će osuvremenjivanje biti predstavljeno 11. prosinca. Osim obnovljenih legendi na hrvatskom i engleskom jeziku, pratit će je multimedijaska emisija kroz zbirku, vodič na stranim jezicima, film Bernardina Modrića o biskupu Šimunu Kožiću Benji, osnivaču prve hrvatske tiskare u Rijeci 1530. godine, te nova računalna igra koja će, vjerujemo, jednako zabavljati i mlade i one starije; tekst upisan na hrvatskom računalo će ispisivati na glagoljici. ▣

Kronologija nastanka i razvoja Sveučilišne knjižnice Rijeka

1627. – Osnovana Knjižnica Isusovačkog kolegija i gimnazije.
 1782. – Spajanjem knjižnica Benzoni i Marotti s knjižnicama Isusovačkog kolegija i Nautičke akademije osnovana je Gradsko-gimnazijska knjižnica.
 1892. – S radom počinje Biblioteca civica. Godine 1910. na mjesto bibliotekara dolazi Pietro Pillepich, koji u Firenzi studira moderno talijansko bibliotekarstvo te po svom povratku ustrojava riječku knjižnicu po svim ondašnjim zahtjevima struke. Izrađuje se abecedni, predmetni, mjesni i stručni katalog. Svojom nabavnom politikom knjižnica se profilira kao opće-znanstvena knjižnica.
 1948. – Odvajanjem od Gradske knjižnice osnovana Naučna biblioteka.
 1995. – Preimenovana u Sveučilišnu knjižnicu Rijeka. ▣

Germanofilski *Quorum*

Boris Postnikov

**Quorum, broj 3/2008, glavni urednik
Miroslav Mićanović, Centar za knjigu,
Zagreb, 2008.**

S ugestivni kadar čistih ploha pu-
stinjskog pejzaža na naslovnici
novog *Quoruma* dio je ciklusa
mladog splitskog fotografa Damira
Žižića s njegovog putovanja kroz
Mongoliju. Kvorumovci su već usta-
novili praksu "ugošćavanja" vizualnih
umjetnika u svom časopisu, ali ovog puta
fotografije dolaze "u paketu" s tekstom
– gonzo-putopisom čvrste antikoloni-
jalističke potke Žižićeva suputnika (i
vršnjaka) Jerka Bakotina, u sklopu ru-
brike (*Posvajanje prostora*). Bakotin piše
o grotesknom miš-mašu tranzicije na
srednjoazijski način, otužnom spektaklu
inscenacije neke Džingis-kanove bitke
za dokone turiste, napasnim prošnjacima
i beskućnicima, noćnim klubovima iz
kijih trešte Rihannini hitovi, ali i o tome
kako izgleda kada te na ulici prebiju
ulanbatorski kvartovski "fajteri" zato što
šećeš naokolo s lokalnim curama, pa je
sve, čak i ako mjestimično klizne u pate-
tičnu laudu *backpackerskom* svjetonazoru
širokih horizontata, dovoljno nekonven-
cionalno da bude zanimljivo...

Više od polovice stranica ovog broja
zauzela je rubrika *Književne prakse*, a
najveći njen dio rezerviran je za pregled
suvremene njemačke proze odlomci-
ma iz najrecentnijih romana uglednih,
popularnih i u nas – s iznimkom Elke
Schmitter – neprevedenih autorica i au-
tora; dakle, upravo ono što bi relevantan
i odgovoran književni časopis i trebao či-
niti. Usprkos raznovrsnosti prezentiranih
poetika, lako je uočiti zajednički nazi-
vnik u tendenciji mimetizmu i kritičkoj
refleksiji aktualnosti (drugim riječima,
da pišu u nas, već bi ih sve bili svrstali
u "stvarnosnu prozu"...), a pomalaju se
pitanja marginaliziranih identiteta, bilo
ex-istočnonjemačkih (kod Katje Lange-
Muller) ili turskih (kod Sherka Fataha),
ali i eminentni motivi svakodnevice "no-
vog svjetskog poretka", poput *mobbinga*
(u romanu Anette Pehnt) ili subverzivne
pantomimičarske predstave odigrane

za nadzorne kamere nekog *shopping*-
centra (Ulrich Peltzer). Novi njemački
pisci i spisateljice u međuvremenu su
zajednički gostovali i u zagrebačkom
klubu Booksa, pa možemo smatrati da
je domaćim nakladnicima upućen jasan
i jednoznačan poziv. Sudeći po ovdje
prevedenim tekstovima – bit će šteta
ako na njega ne odgovore. *Književne
prakse* donose još jedan značajan link na
relevantna svjetska književna zbivanja
– kratak izbor poezije američke pjesni-
kinje, *Pulitzerovke* Claudije Emerson
u prijevodu Miroslava Kirina, a tu su
i nove pjesme Mile Stojevića, lirski
proza Hrvoja Jurića i nekoliko proznih
framenata Marinele, dok je rubrika
Tragovi tko zna čijeg čitanja posvećena
Nenadu Perkoviću.

"Germanofilski" koncepcija ovog
broja potcrtna je teorijskim blokom:
ambicioznom povijesno-kritičkim raš-
članjivanjem pojmova mita, kulture
i kulturne industrije proklamiranog
kritičara kapitalističkog sustava, au-
strijskog pisca Michaela Scharanga,
potom kraćim esejističkim nabačajem
provizorne tipologije literarnih stvarala-
ca Karl-Markusa Gausa (interesantna
razdioba na *pisce, mislioce i govornike*)
te zagovaranjem slobodnijeg, inovati-
vnijeg pristupa prevodenju književnih
djela u *Poboljšavanju originala* Leopolda
Federmaira. Konačno, tu je i intervju
s austrijskom spisateljicom, nekada-
šnjom pripadnicom kultne Grupe 47,
Ilse Aichinger. Njena djela, *nota bene*,
također nećete pronaći na hrvatskom
– utoliko je veća šteta što uredništvo
nije ovaj razgovor "dopunilo" i nekim
kraćim proznim prijevodom, pa on
ostaje "visjeti"... A tu smo na tragu
ključnog prigovora koji se može uputiti
quorumovcima (a ne odnosi se samo na
ovaj broj!): ponekad njihovim prilozima
nedostaje jasnije elaborirana kontekstu-
alizacija, neki koliko-toliko standardizi-
ran urednički uvod u pojedine temate,
eksplicacija motiva i razloga za odabir
baš tog/te autora/autorice, baš tog eseja
ili temata, pa sve skupa na trenutke dje-
luje pomalo konfužno. S druge strane,
najveća pohvala im ide za aktualnost i
promišljeno popunjavanje slijepih mrlja
receptije svjetske literarne produkcije
na našoj sceni, što je više nego dovoljna
preporuka za čitanje (i) ovog *Quoruma*.

1. - 9. 10. 2008.

srijeda, 1. 10.

film «XXY» r. Lucia Puenzo, 2007., Argentina, 20:00 H kino Europa

četvrtak, 2. 10.

izložba «ALUdiranje» studenti ALU, suradnja s udrugom WO_, Hrvatska, 16:00 H Galerija VN

izložba «Punishment and Crime», «The Winter Tale», Katarzyna Kozyra, Poljska, 18:00 Gliptoteka

izvedba «Civil» Pacitty & Company, Velika Britanija, 19:30 H GDK Gavella

izvedba «Clandestino» Angelo Madureira & Ana Catarina Vieira, Brazil, 21:00 H

petak, 3. 10.

video «Como? / Outras Formas / Somtir», A. Madureira & Ana C. Vieira, Brazil, 17:00 H MAMA

film «Peter Tatchell: Who Does He Think He Is», r. M. Barber, 2004., VB, 2004. 18:00 H MAMA

izvedba «Urge», «O Lungo Drom», «Fijs» Jean Abreu, Velika Britanija/Brazil, 19:30 H GDK Gavella

izvedba «Dancing Inside Out», «Maid in Africa», «Taste», Steven Cohen, JAR, 21:00 H Teatar & TD

subota, 4. 10.

film «Paragraph 175.» r. R. Epstein & J. Friedman, 2000., 17:00 H kino Europa

film «For the Bible Tells Me So» r. Daniel G. Karlslake, 2008., SAD 19:00 H kino Europa

izvedba «A Casa do Outro» Angelo Madureira & Ana Catarina Vieira, Brazil, 19:00 H privatni stan

film «XXY» r. Lucia Puenzo, 2007., Argentina, 21:00 H kino Europa

nedjelja, 5. 10.

film «Suddenly Last Winter» r. Gustav Hofer / Luca Ragazzi, 2008., Italija 17:00 H kino Europa

film «Closer», «Mother / Country» Tina Gharavi, Iran / Velika Britanija 18:00 H MAMA

izvedba «A Casa do Outro» Angelo Madureira & Ana Catarina Vieira, Brazil, 19:00 H privatni stan

film «Electroshock» r. Juan Carlos Claver, 2006., Španjolska, 19:00 H kino Europa

film «Shahram & Abbas» r. Remy van Heugten, 2006., Nizozemska 21:00 H kino Europa

film «A Jihad for Love» r. Pervez Sharma, 2007., 21:00 H kino Europa

ponedjeljak, 6. 10.

film «A Jihad for Love» r. Pervez Sharma, 2007., SAD 17:00 H kino Europa

film «Suddenly Last Winter» r. Gustav Hofer / Luca Ragazzi, 2008., Italija 19:00 H kino Europa

izvedba «Jerk» Gisele Vienne, Francuska 20:00 H Vidra

film «For the Bible Tells Me So» r. Daniel G. Karlslake, 2008., SAD 21:00 H kino Europa

utorak, 7. 10.

film «XXY» r. Lucia Puenzo, 2007., Argentina, 17:00 H kino Europa

film «Be Like Others» r. Tanaz Eshagian, 2008., SAD, Kanada, Iran 19:00 H kino Europa

film «Derek» r. Isaac Julien, 2008., Velika Britanija 21:00 H kino Europa

srijeda, 8. 10.

izvedba «Almost the Same» Julia Bardsley, Velika Britanija 18:30 i 20:30 H Vidra

četvrtak, 9. 10.

izvedba «Green Wedding Queer Zagreb» Annie Sprinkle / Elizabeth Stevens, SAD 19:30 H Vidra

IZLOŽBE TIJEKOM FESTIVALA:

2. – 10. 10.

«Punishment and Crime», «The

Winter Tale» Katarzyna Kozyra,

Poljska, Gliptoteka

«Out of Sorts» Andrea Geyer,

Njemačka / SAD, plakati po gradu

«ALUdiranje» studenti ALU, suradnja

s udrugom WO_, Hrvatska Galerija

VN

4. – 10. 10.

«East Side Story» Igor Grubić,

Hrvatska

www.queerzagreb.org

Kapetan Koma preporučuje 1.1

Zoran Roško

DFW

Nakon skorašnjeg samoubojstva (u 46. godini) David Foster Wallace je u središtu književnog žalovanja. Suhi genij. Njegov golemi *Infinite Jest* (preko 1000 stranica) pročitao sam, naravno, samo djelomično, ali ne znam zapravo da li ga uopće želim dovršiti. Kad ti se dogodi neko sranje u životu, uvijek možeš reći – Barem me još čeka *Infinite Jest*. Poput stalno odgađanog puta na Mjesec.

The Wire

Tko god je gledao, a nije ritard, tvrdi da je ovo najbolja TV-serija ikad. Slažem se iako je, naravno, *Život na sjeveru* opasno blizu. Glavni autor, David Simon, bio je scenarist također izvrsne, i kod nas emitirane, *Homicide, Life on The Street* (s neponovljivim Pembletonom). U Americi je odigrana zadnja, peta sezona. To je četverodimenzionalan spomenik realizmu. Ako realizam kao poetika ima smisla, onda mu je *The Wire* glavni argument. Neki kažu da je to i književnost-u-televizijskom-obliku. Ima i u tome nešto. Nije riječ o standardnoj epizodičnoj seriji, nego zapravo o filmu rastegnutom na 60 epizoda (utoliko pomalo nalikuje Fassbinderovoj seriji *Berlin Alexanderplatz*, koja je doduše imala samo 13 epizoda, ili ekranizacijama književnih djela, koje međutim obično imaju oko 6 epizoda), nema one usrane strukture da se u svakoj epizodi zaokruži neki "slučaj". Radnja se razvija sporo, kao da je sigurna u vlastitu genijalnost. Stigao sam dosad odgledati 13 epizoda prve sezone i sad se borim s novom ovisnošću. Što će mi ostati od života ako se sad bacim na 47 preostalih epizoda? Najveća guba u seriji – Omar: pljačkaš dilera, crnac romantično zaljubljen u svog bijelog ljubavnika; a kad mu dečka ubiju, kreće u osobnu *vendettu*, surađuje s policijom kad mu odgovara, ali ne jebe živu silu. A izgleda poput guštera-repera izbrušena tokarskim strojem. Otežavajuća okolnost – jako puno jedva razumljiva slenga.

Sve od Jesseja Balla

Jedno od najdražih književnih otkrića u posljednjih nekoliko godina. Roman *Samedi the Deafness*: kačkijanski sanatorij, glavni lik je mnemonist (ima fotografsko pamćenje), a svi drugi likovi lažu, nikome ne možeš vjerovati, obavezno moraš slijediti proizvoljna pravila ponašanja, radnja se vrti oko apokaliptičke urote za buđenje čovječanstva, sve je prožeto profinjenom jezom nesigurnosti, a stil je poetično-kristalan, s rečenicama od rastaljena lirskog metala. Ako se već moraju pisati trileri, neka se pišu tako. Ball je i izvrstan pjesnik, ima zbirku *March Book*; sa ženom Islandankom napisao je knjigu *Vera & Linus*, čudesnu zbirku bajkovito-okrutnih priča, nagrađen je za priču objavljenu u *Paris Reviewu*. Uskoro mu izlazi novi roman. Početak 2009. time je već opravdan.

James Wood

Gromada genijalnosti za koju tvrde da je najveći živući književni kritičar. Pisao je za *The New Republic*, sada za *The New Yorker*. Objavio je četiri knjige. Najnovija *How Fiction Works* ne govori toliko o prozi koliko o onome što Wood misli da bi proza trebala činiti. Ukus mu je prilično staromodan, veliča klasike 19. stoljeća (Flaubert mu je bog), a prozu koja se meni sviđa (Pynchon, DeLillo i kompanija) omalovažavajuće naziva "histeričnim realizmom". Ali jako je zanimljivo čuti što u knjigama nalazi netko potpuno drukčiji od tebe, naročito kad je taj netko beskrajno pametan i obrazovan. Mnoge čitatelje više zanima što će Wood reći o nekom novom romanu nego sam taj roman – *Izašao je novi roman Philipa Rotha, baš me zanima što će Wood reći*.

Jesenska mjesečina

Mjesec nad Maksimirskom, pokunjeni Dinamovi navijači čekaju tramvaj, hladnoća gricka jaknu, treba kupiti čokoladu na kiosku. Takve trenutke moglo bi se fotokopirati i dijeliti kao flajer za neku besmisleni revoluciju.

Josh Simmons, Jessica Farm

Ludo dobar strip. Jessica Farm ime je junakinje za koju nije jasno živi li u "objektivno" fantazmagoričnoj kući ili, zbog obiteljskog zlostavljanja, samo halucinira. Alica koju je progutao Lynchov *Eraserhead*. Autor stripa nacrtava jednu stranicu na mjesec, što znači da je na ovoj prvoj knjizi radio sedam godina. Ukupan niz planira dovršiti za 50 godina.

Shaun Tan, The Arrival

Riječi ljepota i nježnost ipak ne treba izbaciti iz rječnika kad se razgovara o umjetnosti. Možda čak treba oživjeti i druge već omalovažene pojmove – predivno, čudesno. Ova je knjiga nešto između stripa i slikovnice za odrasle. Bez teksta. Iseljenik stiže u začudnu stranu zemlju, snalazi se u njoj, a potom uspijeva da mu stigne i obitelj. No u međuvremenu cijeli paralelni svemiri totalitarizma, mašte i poezije prođu kroz svako zrnice prašine.

Miranda July, Baš ti, baš tu

Devizna ušteda. Taman kad sam preko Amazona planirao naručiti Mirandu July, vidim da ju je kod nas objavio Vuković & Runjić (kod kojih je izašao i novi Sebald, uz što treba samo nazdraviti čašom vina). Pročitao prvu priču. Na takve su stvari vjerojatno mislili drveni tvorcii riječi "neodoljivo simpatično". Nešto između kremastog Bailey'sa i književnog čipsa. Prhka, otkačena tuga. Luckasta nesretnost. Prijevod Mime Simić izvrsno je legao.

Calexico, Lambchop, Giant Sand, Byrne & Eno, Tv On The Radio

Gotovo istovremeno mnoštvo dobrih albuma slavni bendova. Divovi americane opet u izvrsnim izdanjima, ali u granicama očekivanog. Byrne & Eno u tandemu također opet izvrsni. A fantastični Tv On The Radio ipak drukčiji od svojih prethodnih albuma. Prvi dojam – mekši. Jedan kritičar kaže da je to nova vrsta rock-glazbe. Nakupine šumova-zvukova kao da su bačene od negdje odozgo i sad padaju po raznim stvarima, teku niz njih i odbijaju se. Slušajući ih, tijelo se ne želi kretati lijevo-desno ili gore-dolje, nego u nekim necjelovitim dimenzijama: 1,3 desno, 0,78 dolje ili 2,18 gore... Rock za fraktalna tijela.

Rodriguez, Cold Fact

Ipak najveće glazbeno iznenađenje ovih dana jest album *Cold Fact*, ponovno objavljen nakon gotovo 40 godina. Pomalo je misteriozno kako je takav genijalac mogao biti tako dugo zaboravljen (navodno je cijelo vrijeme bio legenda u južnoj hemisferi – Južnoafričkoj Republici, Australiji i Novom Zelandu). Za prvu ruku može se reći da nalikuje zasladaenu Nicku Drakeu. Predivan glas s minimalističkim, čudnjikavim aranžmanima i psihodeličnim uletima ne-rockerskih instrumenata. Zvuk ima neku retro patinu, prostor odjekuje na način "70-ih", ali zapravo zvuči sasvim "današnje". Album koji se vrti bez prestanka jer je svaka stvar izvrsna.

Hong-jin Na, Chaser (Chugyeogja)

Za one koji su voljeli *Oldboya*. Shvatiš da u sebi imaš zid, jer te film drži zalijepljenim uz nj. Najjači ovogodišnji južnokorejski filmski adut.

Časopis Tin House

Mislio sam da će biti još luđe dizajniran, ali ni ovo nije loše. Sadržaj ovog broja, pak, da otkineš. Suludo dobre ženske spisateljice koje nešto rade s "fantastikom", ali u širem smislu te riječi – nije ni čisti SF ni fantasy. Sfumato fantastika. Tušta i tma fantastičnih žena – Shelley Jackson, Miranda Mellis, Aimee Bender, Kate Bernheimer, Judy Budnitz, Mary Caponegro, Sarah Shun-lien Bonyum, Rikki Ducornet, Kelly Link, Miranda July, Stacey Levine, Samantha Hunt, Julia Elliot, Lucy Corin, Jane Avrich, Lydia Millet, Alissa Nutting, Stacey Richter, Julia Slavin, Gina Zucker. Nabrajam ih jer su zaista sve prva liga. ▣

Protiv političke korektnosti

Ajmo na Hladno Pivo na Jarunu 20. 9. 08!

Srećko Horvat

Jeste li nedavno na svoj mobitel dobili poruku s pozivom na koncert? Jeste li dobili neodoljivu poruku da uživate na Coca-Colinoj strani života? Ako još niste, bez brige, nije kasno. Doći će toga još... samo nemojte usput pojesti iPod shuffle, koristiti se fenom u kadi, uštrcati deodorant u oči, i sve će biti dobro

Nedavno je, na najveći samostalni koncert u karijeri Hladnoga piva, na Jarun, došlo oko 20.000 ljudi. Nekoliko tjedana prije oni koji se koriste Vipovim uslugama besplatnih Web SMS-poruka, ali i oni koji se ne koriste, nego ih samo primaju od prijatelja, svakodnevno su bili bombardirani agresivnom reklamnom kampanjom: nakon tzv. "besplatne" poruke na kraju bismo – htjeli mi to ili ne – našeg sugovornika nagovarali "ajmo na Hladno Pivo na Jarunu 20. 9. 08". Jednako tako, htjeli mi to ili, i nas bi naši sugovornici nagovarali na isto. Usljed takva personaliziranog marketinga gotovo svi korisnici te usluge na početku su doista povjerovali da ih njihov sugovornik poziva na koncert. Naravno, nakon nekoliko poruka postaje jasno da se radi o reklami, a da to "ajmo" nije nekakav spontano-optimističan poziv na zabavu, nego pomno osmišljena marketinška kampanja.

Wo es war soll Ich werden

Premda te SMS-poruke vjerojatno nisu bile presudne za toliko velik broj ljudi (makar bi bilo zanimljivo istražiti koliko je ljudi "palo" na foru), "najveći glazbeni i kulturološki događaj u nas", kako je odmah prozvan koncert Hladnoga piva (između ostalog u Dnevniku HRT-a), u tom je smislu ujedno jedan od najvećih oglašivačkih događaja u nas. Ante Batinović (a tko drugi?), koji je bio na mjestu događaja i uključio se u Dnevnik, reći će da nije riječ samo o glazbenom događaju, nego i o "spektaklu", i to "pogotovo zato što znamo da se Hladno pivo tijekom svih ovih dvadeset godina nije služilo uobičajenim trikovima u show-businessu". I tu je Batinović, premda ni sam toga

nije svjestan, posve u pravu: doista, ovo je jedan od prvih primjera SMS-reklamiranja koncerta.

Batinović se stoga iznova pokazao kao savršen egzorcist nesvjesnog, ronilac koji roni s one strane poslovične Freudove ledene sante; sjetimo se samo fámozne epizode s 50 Centom, kada mu se Batinović pojavio pred garderobom i uhvatio ga na "bijelom" – dakle, sve ono što smo već odavno znali, ali nismo imali materijalnog dokaza, Batinović je uspio dovesti na površinu (ili, kako bi rekao Freud, *Wo es war soll Ich werden*). Ne posustajući u svojoj neosvijetljenoj ulozi psihoanalitičara, Batinović se nakon početnog hvalospjeva Hladnom pivu obratio i pjevaču benda: "Dakle, večeras će Hladno pivo biti nepatvoren hrvatski rock-proizvod bez ikakvih dodataka i marketinških trikova. Čak nemate ni crveni tepih ovdje negdje, neki Vip-salon". Mile Kekin odgovara: "Pa, znaš šta, ja mislim da što se tiče marketinških trikova, da je najbolji marketinški trik dobar album".

Neovisno o glazbenoj kvaliteti Hladnoga piva (naravno da je neosporno da se radi o najuspješnijem i najkvalitetnijem hrvatskom bendu tog profila), ono što ovaj razgovor otkriva jest ono što je već odavno poznato pod terminom *Verleugnung*: poricanje kao specifičan oblik obrane koja se sastoji u subjektivu odbijanju da se suoči s realnošću traumatske percepcije. Jer nije li čudno da se taj dijalog između Batinovića i Kekina nekoliko minuta – što je velika minutaža ako u obzir uzmemo da je u pitanju večernji Dnevnik, kao jedna od najgledanijih emisija na HRT-u (ili barem: najutjecajnijih, jer direktno formira javno mnijenje) – vrtio upravo oko pitanja marketinga. Zašto? "Gdje ima dima, ima i vatre", kako bi rekla stara narodna. Odnosno, zato jer je ta naizgled besmislena diskusija o marketingu zapravo jasan simptom marketinške kampanje putem SMS-poruka. (Kao i Freud, Lacan će reći da je svako poricanje već unaprijed popraćeno istovremenim priznavanjem onoga što je poreknuo).

Knjiga žalbe

Kako se recentni album Hladnoga piva, ironije li, zove ni manje ni više nego *Knjiga žalbe*, logično je da svaki – frustrirani ili savjesni, kako god – Korisnik "besplatnih" Vip-poruka pogleda "uvjete korištenja Web SMS usluge". Već pod brojem 1.1. možemo pročitati: "Korisnik koristi Web SMS uslugu isključivo na svoj rizik. Vipnet ne daje nikakve garancije i ne preuzima nikakvu odgovornost za štete koje korisnik pretrpi korištenjem ove usluge". Ako se sjetimo najobičnije knjige žalbe kakva stoji (ili bi barem trebala stajati) u kafićima, onda bi ta poruka mogla glasniti: "Kafić ne daje nikakve garancije i ne preuzima odgovornost za štete koje korisnik pretrpi ispijanjem velikih količina alkohola". I tu je u pravu. Ograđivanje korporacije od mogućih prouzročitelja rizika već je odavno dio racionalnog poslovanja.

No to, dakako, ne dovodi uvijek do racionalnih poruka: svatko tko se vozio avionom sigurno je ostao začuđen kada je na krilu aviona uvidio natpis *Nemojte hodati po ovom području*. Naravno, prva je prirodna reakcija sljedeća: pa zašto bih, i kako uopće,

hodao po krilu aviona!? Niz takvih upozorenja beskonačan je: *Nemojte upotrebljavati u kadi* (na fenu za sušenje kose), *Nemojte uštrcati u oči* (na deodorantu), *Nemojte pojesti tintu* (na tinti za printer), *Noževi su oštri* (na setu noževa), *Nemojte otvoriti ovdje* (na dnu Coca-Cole), *Nemojte pojesti iPod shuffle*, *Nemojte uzeti ako ste alergični* (na pakiranju Aspirina, i drugih lijekova), *Može uzrokovati uspavanost* (na pilulama za spavanje)... ili krunski primjer: *Pušenje ubija*, na kutijama cigareta.

Perverzija s ovim posljednjim primjerima očita je: ili nas se upozorava na svojstvo proizvoda zbog kojega smo ga uopće kupili (naravno da ću kupiti tablete za spavanje kako bih se uspavao), ili nas se upozorava na svojstvo proizvoda zbog kojega ga već unaprijed ne bismo kupili (naravno da neću kupiti tablete na koje sam alergičan... osim ako nisam suicidalan ili glup), ili nas se upozorava na svojstvo koje je već odavno poznato (naravno da znam da pušenje ubija, ali mi cigareta svejedno prijča).

Imajući široku lepezu takvih smiješnih poruka pred sobom, nadaje se logično pitanje: misle li korporacije doista da smo toliko glupi? Naravno da ne, sve to služi naprosto tome da se izbjegnju moguće tužbe i gubici – niti korporacije misle da smo glupi, niti ih je briga hoće li neki glupan doista izgubiti život hodajući po krilu aviona, fenirajući kosu u kadi ili pušeći cigarete. Ako već netko i izgubi život na taj način, bitno je da se korporacija već unaprijed ogradila od toga i odgovornost prebacila na samog Korisnika.

Koja je cijena za "besplatne" poruke?

Vip je toga, kao svaka prava korporacija, također svjestan. Logično je da "Korisnik koristi Web SMS uslugu isključivo na svoj rizik", jer kako teleoperator može znati ucjenjuje li netko SMS-porukom svog poslovnog partnera, prijeti li ubojstvom ili naprosto flertuje sa suprotnim (ili istim) spolom. Ako se pak SMS uslugom služimo isključivo na vlastiti rizik, onda se po logici stvari vjerojatno nemamo ni pravo žaliti na reklamne poruke koje nam dolaze u bilo koje doba dana, u bilo koju situaciju... bilo to u 3 ujutro, bilo u kadi, bilo u tramvaju, bilo za vožnje automobilom.

U tom je pogledu zanimljiva točka 2.2 iz uvjeta korištenja Web SMS usluge, posebno odjeljak c) koji glasi: "Korisnik se slaže da neće drugim korisnicima, pretplatnicima i ostalim korisnicima slati ili prenositi reklamne ili promotivne materijale bez njihovog pristanka ili traženja te da ih neće objavljivati na mjestima koja za takve materijale nisu predviđena". I tu dolazimo do prvog problema: premda ja, kao Korisnik, ne šaljem reklamnu poruku, već to umjesto mene čini Vip, ta poruka svejedno "bez njihovog pristanka ili traženja" dolazi na adresu/mobitele mojih prijatelja, tj. drugih Korisnika.

Naravno, ključna je točka 2.5. koja razrješava taj prividni ćorsokak tako što kaže da "Vipnet ima pravo distribuirati korisniku usluge Web SMS promotivne poruke e-mailom, pismenim putem, SMS porukom ili Web SMS porukom. Prihvatanjem ovih Uvjeta korištenja Web SMS usluge, korisnik je suglasan sa primanjem promotivnih poruka na svoj registrirani GSM-broj,

e-mail ili registriranu kućnu adresu. Poruke su informativnog sadržaja i primanje tih poruka korisniku se ne naplaćuje". (Bilo bi i suludo da se naplaćuje).

Ono što vidimo iz svega toga – i tu dolazimo do ključnog problema, koji je Ante Batinović zajedno s Hladnim pivom iznio na vidjelo – jest da tzv. "besplatne" poruke uopće nisu *besplatne*: cijena je "besplatnih" poruka pristanak na svakodnevno reklamiranje. Jasno, kad bi se Korisnici pobunili, Vip bi sasvim vjerojatno mogao ponuditi sljedeći odgovor: "Ne samo da piše u uvjetima korištenja da pristajete na reklame već je to i nužno kako bi naša usluga ostala besplatna". Daljnji je korak, dakako, distopijski: u nekoj bližoj budućnosti nije teško zamisliti da će sva komunikacija (od fiksne telefonije sve do interneta) biti apsolutno "besplatna", a jedini će uvjet biti da prima-mo reklame.

Budućnost je već ovdje

Na jednoj hrvatskoj stranici (da, takvih ima već i kod nas!) koja je posrednik između mobilnih operatera i korporacija koje se žele oglašavati putem SMS-a čitamo da "mobilni marketing otvara vrata sasvim novom obliku interakcije s kupcima. Vaši su kupci emotivno snažno vezani uz svoje mobitele, a kako ih smatraju vrlo osobnim uređajem, njihova se emotivna interakcija s tim medijem stoga potpuno razlikuje od one s ostalim marketinškim medijima." Na istoj stranici navedeni su sljedeći rezultati istraživanja: dvije trećine (66%) ljudi spontano se prisjeća prosječne SMS promidžbene kampanje, a nakon "verbalnog poticaja" taj se postotak povećava (76 posto). U građenju svijesti o marki proizvoda SMS je, navodno, za 50 posto uspješniji od televizije i 130 posto uspješniji od radija.

Da reklamiranje putem SMS-a, kakvu nas je naučilo Hladno pivo, doista daje obrise jedne distopijske budućnosti, već je naznačio Silvio Berlusconi kada je 2004. u svojoj kampanji iskoristio upravo SMS-marketing šaljući svoju političku poruku na čak 57 milijuna mobitela – bez pristanka korisnika, jer je to ipak valjda standardni "rizik" neoliberalne korporativno utemeljene demokracije. Međutim, najveća distopija sastoji se u suprotnom: što ako ljudi dobrovoljno pristanu na svakodnevno teroriziranje reklamama samo da bi imali "besplatne" usluge komunikacije?

Da je budućnost već ovdje, pokazala je jedna vijest iz srpnja ove godine: jedna finsko-britanska kompanija ponudila je besplatno razgovaranje u zamjenu za pristanak na primanje reklama. Blyk je prvi mobilni operater koji se financira isključivo na temelju reklama (predviđanja kažu da bi uskoro mogao ostvarivati prihod od 24 milijarde dolara godišnje), a trenutno priprema se za ekspanziju na njemačko, španjolsko i belgijsko tržište. Tu je tvrtku, dakako, osnovao bivši šef najvećeg svjetskog proizvođača mobilnih telefona, finske Nokie, koji je ubrzo shvatio da se može izroditi još jedna utopija po uzoru na famozni slogan *Connecting people*: svijet u kojem su svi zadovoljni – korporacije zato jer se mogu oglašavati i tako više zaraditi, mobilni operater jer tako i on može zaraditi, ali i korisnici koji mogu "besplatno" telefonirati i slati poruke.

I u čemu je problem? Prvi i osnovni problem sastoji se, dakako, u eksplicitnom laganju ("besplatne" poruke nisu tako besplatne kao što se čini), a drugi je da se gotovo neprimjetno – bez ikakvih prepreka ili pritužbi javnosti – uvodi jedna nova "paradigma" komunikacijskih modela: uskoro će svaka poruka biti "besplatna", a svaka moguća kritika (nerijetko agresivnog) korporativnog reklamiranja već će unaprijed biti osuđena na propast, zato jer smo mi, Korisnici, prethodno sami pristali na to. ■

Život je prekratak da bi ga proveo s kurcem u ruci

The Onion

Automobilске utrke otkazane nakon smrti književnika Davida Fostera Wallacea; 'Iskoristi dan', kaže čovjek koji je prethodni dan proveo masturbirajući u zamračenoj sobi

LOUDON, New Hampshire – Šok, bol i golem osjećaj gubitka koji je pomeo zajednicu automobilskih trkača nakon samoubojstva pisca Davida Fostera Wallacea potaknuli su NASCAR da otkáže ostatak sezone 2008. iz poštovanja prema hvaljenu, ali i problematičnu autoru romana *Infinite Jest*, zbirke eseja *A Supposedly Fun Thing I'll Never Do Again* te zbirke kratkih priča *Brief Interviews With Hideous Men*

U znak sjećanja na Wallacea, kojega su njegovi tekstovi o otuđenosti, žalosti i korporacijskom sponzorstvu učinili autorom stoljeća u krugovima automobilskih utrka i koga je direktor NASCAR-a Brian France nazvao "vjerovatno najvećim američkim piscem koji se pojavio u posljednje vrijeme, a zasigurno najčovječnijim", službenici nisu željeli komentirati kako će se odrediti bodovanje, a samim time i ovogodišnje prvenstvo.

Barem u ovom trenutku, vozačima je teško misliti na Sprint Cup.

"Tijekom utrke u nedjelju cijelo sam se vrijeme borio s nesvarnošću koju za mene predstavlja njegova odsutnost", rekao je Greg Biffle, vozač #16 3M Ford Fusiona koji je pobijedio u utrci Sylvania 300 na trkačkoj stazi za automobile u New Hampshireu u nedjelju, što je bila prva u nizu utrka za kup, a on bi, prema tome, bio vodeći na prvenstvu. "Prvi sam put pročitao *Infinite Jest* kad mi je čovjek koji puni gorivo dao primjerak još 1998. dok sam bio početnik na Craftsman Truck Seriesu. Kombinacija lakoće i ozbiljnosti u njegovoj prozi istog me trenu ostavila bez teksta. Bio je to pisac koji je volio divne, raširene, briljantno istaknute rečenice koje se protežu preko stranice poput neke vrste tekstualne biljke kudzu, a opet u svakoj rečenici osjetite njegovu želju da ispriča i prenese važnost svake pa i najmanje sitnice. Ne pretjerujem kada kažem da mi je, kad sam osvojio nagradu za Početnika godine te sezone, upravo David Foster Wallace pomogao imati na umu to postignuće, a samim time i cijeli život."

"Preplavljen sam osjećajem, u nedostatku boljeg pojma, nelogičnosti", rekao je Jimmie Johnson, vozač #48 Lowe's Chevroleta, koji je među trkačima poznat i po svojoj navici dijeljenja Wallaceovih romana svojim obožavateljima. "David Foster Wallace je mogao shvatiti i izraziti tugu luksuznih krstarenja, svećanih sajmova, predsjedničkih

kampanja, bilo čega. No empatija, humanost i suosjećanje, tako snažno da je izgledalo gotovo nesuvislo, prožimali su tu istu tugu kao vezivno tkivo mišića, potvrđujući vrijednost svakodnevnog, borbe za banalno i istinito, priznavanja ironije koju se istovremeno odbija prihvatiti."

"A sad ga više nema", dodaje Johnson. "Oduzeo si je život. Sad se više ne možemo utrkivati."

Djela Davida Fostera Wallacea ušla su u automobilske utrke sredinom 90-ih, u vrijeme kad je taj sport doživljavao gotovo geometrijski godišnji porast. No književno ozračje tog sporta bilo je pri kraju snaga, zapelo u nekoj blizini, ali izrazito zastarjeloj stilistici Toma Wolfea iz sredine 60-ih, čiji su bombastični eseji, naročito *The Last American Hero Is Junior Johnson. Yes!*, bili romantični i kvazielegični, alfa i omega obožavateljima NASCAR-a i svima sličnima. Utrke su bile zrele za nove ideje, a kada je nova generacija mladih vozača, poput Jeffa Gordona, stupila na scenu, noseći sponzorske znakove na svojim kombinezonima otpornima na vatru i s oštećenim primjercima Wallaceova romana *Broom Of The System* pod rukom, kristalno sjeme intelektualizma ubačeno je u prezasićenu otopinu američkog automobilizma.

"Odjednom je D. F. W. bio posvuda", rekao je Dale Earnhardt Jr., vozač #88 Amp Energy Chevroleta, čiji se entuzijizam za Wallacea očitovao ne samo u ozbiljnom držanju nego i u tetovaži na njegovu lijevom ramenu, inspiriranoj romanom *Infinite Jest*. "Moj je tata bio protiv njega, zapravo, dijelom zato što je bio oporbenjak, a dijelom i zato što je već dugo bio Pynchonov obožavatelj. Ali bilo je to u redu. Ljudi su čitali *V i Gravity's Rainbow* i, kvragu, nema ništa loše u tome. Sad, kad pomislim na to da nikad više nećemo pročitati nijedan Wallaceov roman... Ne mogu to shvatiti."

"Sam David jednom je rekao da bi se ono što zna o trkama moglo ispisati osušenim Sharpie markerom na čep boce Coca-Cola", rekao je šef NASCAR-a Mike Helton, koji je najavio otkazivanje sezone nakon što su ga na to potaknuli vozači i vlasnici timova izjavom koja je provizorno predložila da se Sprint Series 2009 nazove *Racing Season Of The Depends Adult Undergarment* kao referenca i znak odavanja duboke počasti Wallaceovu djelu, što je prijedlog koji trenutno razmatra proizvođač pelena Depends, Kimberly-Clark. "Ali to nije bitno za nas kao čitatelje, kao ljudska bića."

"Utrke, kao i književnost, čine velik dio života Amerikanaca i ne vjerujem da bi David Foster Wallace želio da to prenaglašavamo ili da se pretvaramo da su oni u bilo kakvoj ravnoteži", dodaje Helton. "Bilo bi to groteskno. No koje god da je božanstvo, biće, energija ili nasumično društveno strujanje stvorilo automobilske utrke, stvorilo je ono i djela Davida Fostera Wallacea. I samo ih pogledajte. Pogledajte vi to." □

Iskoristi sve što ti život daje - masturbiraj

LYMPIA, Washington – Manje od 12 sati nakon što je posvetio cijelu subotu masturbiranju u slabo osvijetljenoj sobi mještani Ian Schiller (25) savjetovao je svojeg prijatelja s kojim je izišao na užinu da "iskoristi dan".

"Iskoristi dan, to je moj moto", rekao je Schiller kao odgovor na dvojbu u kojoj se zatekao njegov prijatelj - da li da pozove van ženu s kojom radi, unatoč vlastitoj odluci od samo dan prije da radije pet puta samog sebe dovede do orgazma nego da vlastiti život obogati na bilo koji način. "Zašto se zatvarati od svijeta, čovječe? Samo jednom se živi."

Schiller je zatim nakratko zastao da stavi sunčane naočale jer se njegove oči još nisu potpuno naviknule na normalnu dnevnu razinu svjetlosti.

Iako se suzdržao od tuširanja i mijenjanja donjeg rublja i čarapa tijekom svoga gotovo maratonskog samozadovoljavanja, Schiller je nastavio uzdizati u nebo važnost življenja života do kraja i ne tračenja ni minute dragocjenog vremena na ovom planetu.

"Moraš napraviti korak, čovječe", rekao je Schiller očitno se ne sjetivši mnogih sati koje je proveo izbjegavajući ne samo žene već i sve kontakte s ljudima i prirodnim sunčevom svjetlosti zbog ručnog stimuliranja samog sebe i povremenog drijemanja na stolici pred računalom. "Što, misliš da će ona jednostavno doći do tebe i pozvati te van? Samo naprijed. Nema ništa gore od žaljenja."

Unatoč tome što je prethodni dan ignorirao tri poruke na svojoj telefonskoj sekretarici u kojima su ga prijatelji pozivali da s njima ide na plažu, na koncert na otvorenom ili na planinarenje kako bi mogao otvoriti nekoliko internetskih pretraživača raznih pornografskih videa i namjestiti ih da se simultano daunloadaju da ne bi došlo ni do kakvih prekida dok masturbira, Schiller je naglasio važnost proživljavanja svega što život nudi.

"Čitaj knjigu, napiši pismo, odi u muzej", zije-

vnuo je Schiller još vidno izmoren pretjeranom onanijom. "Vjeruj mi, moraš upiti što više životnih ljepota prije nego tvoje vrijeme istekne. Koji je smisao života ako ne hraniš svoj um i dušu?"

"Moraš nastojati napredovati svaki dan", dodao je Schiller dok je njegova zamrljana, zgužvana majica svjedočila njegovu neuspjehu da izvrši čak i najjednostavnije zadatke poput pranja rublja, kućanskog posla čije bi obavljanje ukralo dragocjeno vrijeme posvećeno bržnom rasprostranju ručnika koji upija znoj izlučen njegovim golim naprezanjima dok sjedi na stolici, namještaju ekrana laptopa na pravi kut na stolu te pažljivom omatanju gotovo metar dugačkog toaletnog papira preko ukrućenog penisa umjesto dvaju rupčića jer je cijelu zalihu potrošio tijekom prošle ture masturbiranja.

Schiller je zatim napravio stanku u držanju prodike o prednostima napuštanja vlastite zone udobnosti kako bi brzo pojeo omlet od šunke i sira jer mu je tijelo bilo iscrpljeno zbog nedostatka proteina i hranjivih tvari; prethodnog je dana naime bio prisiljen pojesti samo dva mala obroka maslaca od kikirikija i ustajalih krekerja kako ne bi naletio na svog cimera u kuhinji.

"Raznolikost je začim života", dodao je.

Prema Schilleru, mnogi su od savjeta koje je dao općepoznati i mogu se povezati s velikom životnom filozofijom prema kojoj svakodnevne jade ljudskog postojanja ublažava kušanje bezbrojnih životnih užitaka i ispunjavanje vlastitih potencijala kao cjelovite osobe.

"Važno je pronaći nešto čuderno u svemu što radimo", rekao je Schiller još jednom ne spomenuvši mnoge sate opetovanog i turobnog rastezanja vlastitih genitalija kojem se nedavno predao umotan u prljavi kućni ogrtač, lica osvijetljena samo tmurnim, hladnim svjetlom kompjutorskog ekrana. Nije nam dan dug život na ovoj zemlji, stoga ga moramo iskoristiti najbolje što znamo."

"Život je prekratak da bi ga proveo sjedeći s kurcem u ruci", dodao je Schiller. □

S engleskoga prevela Maja Klarić

Kulturna politika

Temelji interkulturalnog dijaloga

Biserka Cvjetičanin

Bijela knjiga Vijeća Europe definira interkulturalni dijalog kao "otvorenu i punu poštovanja razmjenu pogleda između pojedinaca i između grupa različitog porijekla i različitih etničkih, kulturnih, religijskih i jezičnih tradicija koja se vodi u duhu međusobnog razumijevanja i uvažavanja"

U godini koju je Europska unija proglasila Europskom godinom interkulturalnog dijaloga, "bijela knjiga" posvećena toj temi prolazi neprimjetno u našoj sredini. Riječ je o *Bijeloj knjizi o interkulturalnom dijalogu: Živjeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu* koju su u svibnju ove godine prihvatili ministri vanjskih poslova 47 europskih zemalja članica Vijeća Europe, "kao doprinos aktualnim raspravama o budućoj organizaciji društva". Bijela knjiga obrađuje se odgovornima u politici, u obrazovanju, u medijima, kao i organizacijama civilnog društva, organizacijama mladih, socijalnim partnerima.

Vijeće Europe zaokupljeno je pitanjima interkulturalnog dijaloga više od trideset godina. U prvo vrijeme usmjerilo je aktivnosti na poticanje svojevrsne diplomacije među narodima i izgradnju ujedinjene Europe, osobito posredstvom i angažmanom mladih i stavljanjem u fokus neformalnog obrazovanja. U osamdesetim godinama Vijeće Europe je istaklo ulogu interkulturalnog dijaloga u sprečavanju sukoba i obrazovanju za demokraciju. Godine 2005. šefovi država i vlada zemalja članica Vijeća Europe označili su interkulturalni dijalog kao prioritet ove međuvladine organizacije. S prihvaćanjem Deklaracije iz Faraa (*Deklaracija o strategiji Vijeća Europe za razvoj interkulturalnog dijaloga*, Faro, Portugal, listopad 2005.), problematika interkulturalnog dijaloga dobila je multidisciplinarnu i međusektorsku dimenziju, obuhvaćajući sve sektore i organe Vijeća Europe.

Vizija društva budućnosti

Brojne su definicije interkulturalnog dijaloga, što samo ukazuje na složenost pojma. Stručnjaci okupljeni oko *Svjetskog izvještaja o kulturnoj raznolikosti* (*Understanding Cultural Diversity*, 2008., Draft) tumače interkulturalni dijalog kao "priznanje i prihvaćanje različitosti u mišljenjima, pogledima i vrijednostima unutar svake kulture i između različitih kultura". Bijela knjiga Vijeća Europe definira interkulturalni dijalog kao "otvorenu i punu poštovanja razmjenu pogleda između pojedinaca i između grupa različitog porijekla i različitih etničkih, kulturnih, religijskih i jezičnih tradicija koja se vodi u duhu međusobnog razumijevanja i uvažavanja". Prva definicija ističe vrijednosti, druga tradiciju, koje su, obje, u temeljima interkulturalnog dijaloga. Dokument Vijeća Europe naglašava dijalog kao proces kroz koji se društvo razvija i transformira.

U preambuli Bijele knjige postavlja se pitanje vizije

društva budućnosti. Da li je to društvo u kojem će pojedinci živjeti u odvojenim zajednicama, maglovito povezani međusobnim nepoznavanjem i stereotipovima? Ili će to biti dinamično i otvoreno društvo, bez diskriminacije i uz puno poštovanje ljudskih prava? U ostvarenju ovog drugog, Vijeće Europe ističe značajnu ulogu interkulturalnog dijaloga koji "omogućuje prevladavanje ili sprečavanje etničkih, religijskih, jezičnih razdioba, te priznavanje različitih identiteta na konstruktivan i demokratski način". Interkulturalni dijalog pridonosi koheziji kulturno različitih društava. Odvija se na svim razinama – unutar pojedinih društava, između europskih društava i između Europe i ostalog svijeta.

Dio dokumenta posvećen je zaprekama koje onemogućuju interkulturalni dijalog, kao što su različiti oblici diskriminacije (rasizam, ksenofobija, netolerancija) ili, na primjer, jezična barijera. Istaknuta je uloga religijskih zajednica u doprinosu razumijevanju između različitih kultura.

Prema Bijeloj knjizi, pet bitnih i međusobno povezanih uvjeta za promicanje interkulturalnog dijaloga su demokratsko upravljanje kulturnom raznolikosti, participacija, razvijanje interkulturalnih kompetencija, stvaranje prostora otvorenih za dijalog, te međunarodna dimenzija interkulturalnog dijaloga. Pozornost je posvećena učenju i poučavanju interkulturalnih kompetencija, tj. sposobnosti za interkulturalni dijalog: njima nije moguće ovladati automatski, one se stječu, prakticiraju i održavaju tijekom cijelog života. U multikulturalnoj Europi obrazovanje ne priprema mlade samo za tržište rada, već također podupire njihov cjelokupni razvoj, koji obuhvaća otvorenost prema drugim kulturama. Naučiti i poučavati interkulturalne kompetencije postavlja se kao imperativ cijelom obrazovnom sustavu. Odgojitelji imaju, na svim razinama, ključnu ulogu u jačanju interkulturalnog dijaloga i pripremi budućih naraštaja za dijalog.

Hrvatska u interkulturalnom dijalogu

Bijela knjiga daje preporuke za buduću akciju u kojima je najvažnija podijeljena odgovornost glavnih aktera. Naglašena je, također, odgovornost organizacija civilnog društva u interkulturalnom dijalogu ne samo na nacionalnoj razini, već i na europskoj i međunarodnoj, pristupanjem europskim nevladinim strukturama ili sudjelovanjem u transnacionalnim partnerstvima i programima.

U preambuli dokumenta navodi se da je Bijela knjiga proizvod demokratske rasprave i da se inspirirala, između ostalog, radovima stručnjaka, istraživanjima na terenu, te konzultacijama provedenim s različitim sudionicima na europskoj i nacionalnoj razini, uključujući veći broj europskih mreža za kulturu i komunikaciju. Premda je u proljeće 2007. Vijeće Europe provelo anketu koja je obuhvatila niz europskih institucija, znanstvenika, novinara, s osnovnim pitanjem kako promicati interkulturalni dijalog unutar i između europskih društava, te Europe i ostalog svijeta (o čemu je *Zarez* svojedobno pisao), ipak je evidentno da dokument više izražava stav Vijeća Europe nego što se temelji na odgovorima anketiranih institucija. Analiza odgovora na anketu u kojoj su sudjelovale i hrvatske institucije, naglasila bi, bez sumnje, raznolikost pristupa i načina poticanja interkulturalnog dijaloga. Ovakvo, dokument ostaje velikim dijelom načelnog karaktera, kao popis sadašnjih i budućih aktivnosti Vijeća Europe, pisan odviše protokolarnim patosom i birokratskim jezikom.

Međutim, njegova je zasluga jasno isticanje da je interkulturalni dijalog neophodan proces u izgradnji novog društvenog i kulturnog modela u Europi koja se mijenja, te da je važnosti obrazovanja za interkulturalni dijalog dao mjesto među glavnim preporukama. U situaciji kada se, na primjer, u hrvatskim školama podizanjem zidova i posebnim ulazima odvajaju učenici, te su preporuke Hrvatskoj, koja je među zemljama potpisnicama Bijele knjige, od najvećeg značaja. ▣

Pat Condell

Ismijavanje religije

Vaš prvi video uradak bio je odgovor na Bogohulni izazov. Je li to bio vaš prvi upad u svijet internetskog videa? Ako jest, jeste li mogli zamisliti da će se tako zakotrljati, poput snježne lavine?

– Da, bio je to prvi put. Nisam znao što mogu očekivati. Tražio sam načine popularizacije svoje stand-up predstave kad sam čuo za Bogohulni izazov. Izgledalo je zabavno, pa sam smislio mali bombastičan govor o tome koliko poričem duh svetoga (podosta, kako izgleda), snimio video u svojoj vrtnoj kolibi i poslao ga na YouTube. Pozitivne reakcije uvjerile su me da je to medij koji bih trebao nadalje istraživati.

Nisam znao mnogo o YouTubeu, ali sam pretpostavio da će većina publike biti u Americi, i tako sam snimio *Hello America* o tome kako vidim odnose između naših dviju država. Opet su reakcije bile veoma pozitivne, pogotovo s američke strane.

Odgledan je tisućama puta u samo nekoliko dana, i shvatio sam da tako mogu doprijeti do mnogo više ljudi nego da čitav život provedem izvođeci predstave u malim kazalištima. I tako sam privremeno prekinuo rad na stand-up predstavama, od kojih je ionako većina bila na aktualne teme, i odlučio sam snimiti još videa.

Atheists: The Real Ghostbusters

Trebamo napraviti količinu buke jednaku onoj koju prave religiozni ljudi, i s jednakom sigurnošću u naše pravo da to učinimo. Postanite gnjavatori. Vi ste, kao ateist, dio manjine čija su vjerovanja stalno zanemarivana i bacana na marginu dok se vjerske predrasude podvode mnoštvu i potiču, i imate svako pravo biti uvrijeđeni

The Freethinker

S više od pet milijuna posjeta na YouTubeu, i još dodatnih milijun na LiveLeaku, Pat Condell postao je vodeći zagovornik ateizma na internetu. Bavi se stand-up komedijom, piše drame, bivši je drvosječa a sudjeluje i u talk-show raspravama. Tvrdi: "Ne poštujem vaša vjerovanja i nije me briga ako ste uvrijeđeni". Ovdje govori o tome što trebamo učiniti da se suprotstavimo sve većem uplitanju religije u sve aspekte života

Teško mi je ne nasmijati se na religijsko utvaranje da smo nadmoćni životinjama na temelju toga da mi imamo dušu, a one nemaju, kada bi pet minuta u klaonici uvjerilo svakoga da su, ako ništa drugo, životinje te koje imaju dušu, a ljudi ne

Tada me netko uputio na LiveLeak, kao malo suvremeniji oblik YouTubea. Tamo sam poslao svoje uratke i time je *Problem s islamom* počeo svoj put. Do danas je odgledan više od milijun i 750 tisuća puta, te 380 tisuća puta na YouTubeu, tako da je viđen dobrano više od dva milijuna puta.

Što vam se sviđa kod internetskog videa kao medija?

– Otvoren je svakome. Više ne trebamo tražiti ničije dopuštenje kako bismo stupili u kontakt sa širom publikom.

Već godinama kritiziram religiju, ali samo u klubovima. Kad god sam to pokušao u središnjim medijima, cenzurirali bi me, pogotovo na BBC-u gdje su šale o toj temi uvijek temeljito prerađene, a i gotovo je nemoguće reći išta o islamu.

Internet nam dopušta zaobilaznje svih tih samozvanih čuvara i prijenos ideja bez ometanja.

Pitanje građanskih prava

Vaši napadi na religiju općenito, te na islam posebno, doveli su do toga da vas mnogi doživljavaju "neustrašivim". Jeste li uistinu?

– Primam prijeteće smrću i shvaćam ih ozbiljno. Ipak, nikad nisam podnosio nasilnike, a i nemam namjere to početi sada.

Kršćanski evangelist Dinesh D'Sousa optužio vas je da ste samodopadani. Što kažete o tome?

– Ljudi su me nazivali i mnogo gorim imenima. Nisam čuo za toga tipa dok me netko nije uputio na njegov blog. Nakon toga sam pročitao njegovu knjigu o kršćanstvu i u njoj nisam pronašao ništa zbog čega bih poštovao njegovo mišljenje o bilo čemu, tako da me može nazivati kako želi.

Kako biste izrazili svoju filozofiju?

– Vegetarijanac sam i čvrsto podupirem prava životinja (nadam se da je to O. K. Isusu). Teško mi je ne nasmijati se na religijsko utvaranje da smo nadmoćni životinjama na temelju toga da mi imamo dušu, a one nemaju, kada bi pet minuta u klaonici uvjerilo svakoga da su, ako ništa drugo, životinje te koje imaju dušu, a ljudi ne.

Što se tiče mojeg suprotstavljanja religiji, tu nije riječ o teologiji – ne marim za to postoji li Bog ili ne – nego o pitanju građanskih prava. Vjerujem da bi se svatko

trebao slobodno usmjeravati ovisno o svojem životnom iskustvu, a ne da mu to netko drugi nameće. Ne trebamo vlastitu stvarnost filtrirati kroz vjerske dogme jednako kao što ne trebamo izvorsku vodu onečišćenu kemikalijama.

Koja vam je najdraža stvar vezana uz religiju?

– Ako ništa drugo, ona istinski uključuje svakoga. Nitko nije odbačen, jer nije potrebna inteligencija, nego samo vjera. Postoje biokemičari koji posvećuju živote tome da dokažu kako je *Knjiga postanka* istinita. Nitko ne može te ljude nazvati neinteligentnima, ali oni su budale.

Najbolja stvar u vezi s religijom jest ta da je ona tako očito apsurdna, toliko da je nemoguće da traje zauvijek. Uvjeren sam da je potreban samo malen pomak u ljudskoj svijesti pa da se ona napokon ismije s lica zemlje, i nadam se da ću još biti tu kada se to dogodi.

Ateisti su ugrožena manjina

Što možemo napraviti kako bismo se suprotstavili rastućem utjecaju religije?

– Možemo progovoriti.

Internet za to i postoji, i on je jedini razlog zašto se moj glas čuje. Trebamo napraviti količinu buke jednaku onoj koju prave religiozni ljudi, i s jednakom sigurnošću u naše pravo da to učinimo.

Nikoga ne treba prisiljavati da poštuje nešto za što smatra da to ne zaslužuje. Čujete li da netko zahtijeva poseban odnos zbog vlastite vjere, ovlaštenu ste reći: "Ne, prigovaram ovome. Vrijeđa me, vrijeme moja vjerovanja i krši moja ljudska prava".

Koristite se njihovom taktikom, ako se osjećate dovoljno snažni. Postanite gnjavatori. Uložite službenu žalbu. Otiđite s njom na sud. Vi ste, kao ateist, dio manjine čija su vjerovanja stalno zanemarivana i bacana na marginu dok se vjerske predrasude podvode mnoštvu i potiču, i imate svako pravo biti uvrijeđeni.

Zapamtite, jedna osoba ne može mnogo napraviti, ali milijun ljudi, od kojih svaki napravi ponešto svaki dan, mogu promijeniti stvari veoma brzo. ▣

S engleskoga preveo
Vinko Vego.
Objavljeno na
www.freethinker.co.uk.
Prema tekstu redakcijska.

Drugi spol - šezdeset godina kasnije

Nataša Petrinjak

Skup posvećen Simone de Beauvoir podsjetio je na njezino djelo, koje je danas nedovoljno percipirano i donekle zanemareno, te bio dobra prilika za razgovor o feminizmu, filozofskom nasljeđu žena i prevladavanju suprotnosti između teorije i aktivizma

Simone de Beauvoir, znanstveni skup u povodu stogodišnjice rođenja, Europski dom, Zagreb, 26. rujna 2008.

Žena koju sam sreća nije bila onakva kakvu sam zamišljala prema njenim knjigama. Bila je puno simpatičnija – rekla je Christine Delphy tog subotnjeg jutra u dvorani Europskog doma u Zagrebu na samom početku svog izlaganja na skupu posvećenom Simone de Beauvoir u povodu stogodišnjice njezina rođenja. Znanstveni skup što ga je u suradnji s Odsjekom za filozofiju Filozofskog fakulteta organizirao Centar za ženske studije Zagreb bio je istovremeno i obilježavanje šezdesete obljetnice objavljivanja knjige *Drugi spol*, koja je u trenutku upoznavanja sa Simone de Beauvoir 1971. godine za Christine Delphy bila prošlost, već dvadeset godina "stara" knjiga i tek mnogo godina kasnije shvatila je koliko ih je to djelo obilježilo, usmjerilo, poticalo da traže njezinu suradnju: kako danas kaže, radile su u "neizrečenoj atmosferi". Navođenje tog osobnog iskustva – upoznavanja prilikom potpisivanja peticije 343 u kojoj su 343 žene ispisale da su imale abortus, a koja je dovela do legaliziranja pobačaja u Francuskoj tri godine kasnije – bilo je blisko i inspirativno svjedočenje za daljnji razgovor o idejnom nasljeđu Simone de Beauvoir, utemeljiteljice feminističke teorije, modernog razumijevanja roda, te sasvim novog, ma koliko osporavanog, razvoja zapadne filozofije.

Žene kao vladarice djece

Zbog osporavanja, regresije već jednom dostignutih progresivnih ideja i misli, "neobičnim fokusiranjem na privatni život autorice, koji je u ovogodišnjoj obljetnici u francuskim medijima poprimio obličje silovita *backlasha* zapravo usmjerena protiv feminizma, gdje se ne propušta osvrnuti na stav Simone de Beauvoir prema majčinstvu", Christine Delphy odlučila se za izlaganje upravo o toj temi. O Beauvoironoj kritici majčinstva kao neprepoznata oblika moći nad drugom osobom, a koja se najčešće potpuno pogrešno i zlonamjerno tumačila kao mržnja prema djeci, društveno prihva-

tljivom, pristojnom građanskom kodeksu braka i majčinstva. Pitanje koje je Beauvoir postavila i tada – koliko je želja žena za djecom doista autentična, a koliko je rezultat socijalnog pritiska i mogućih sankcija – za Christine Delphy danas je aktualnije nego ikada. Žene danas, smatra, mogu gotovo sve, mogu raditi, mogu razvijati karijeru i dobile su mogućnost izbora kada će imati djecu, ali izbor o tome imati ih ili ne – ne postoji. Njihova se vrijednost potvrđuje majčinstvom, a što dovodi do onog najstrašnijeg – opresije nad djecom, koja će obrazac moći nad drugim ljudskim bićem nastaviti i kad odrastu. Jer, kako je rekla Simone de Beauvoir, žene su vladarice djece, to je jedini slučaj kada mogu imati moć nad drugim ljudskim bićem kojeg se vrlo teško ili nikada ne odriču, to je vlast koja im omogućuje barem neku pregovaračku poziciju i pritom ne biraju sredstva da taj jedini kapital ispuste iz ruku. I doista, razotkrivanjem sloja po sloja Beauvoirine teze i današnje situacije ucijenjenosti između autentične želje za majčinstvom i društvenog konstrukta (koji uključuje i norme odgoja) bilo je nemoguće ne podsjetiti se na situacije s naših ulica i parkova gdje nerijetko "majke s djecom razgovaraju kako ne bi ni s psima". Oni suprotni primjeri, primjeri odgoja djeteta kao kompetentna, slobodna bića najčešće je izloženo prijkim pogledima, verbalnim i neverbalnim osudama partnera, obitelji, institucija. Malo koja se ne slomi.

Neprepoznavanje ili točnije nepriznavanje genijalnosti Simone de Beauvoir bila je tema i izlaganja Eve Bahovac s ljubljanskog sveučilišta, a koja je i performanskom potragom uz pomoć lupe potvrdila naslov svog izlaganja – parafrazu Foucaulta o Deleuzu – *Možda će ovo stoljeće jednom biti poznato kao bovarovsko*. Počevši s nekima već starim, ali nikada aktualnijim pitanjem o nevidljivosti žena u općem ljudskom znanju, a koje onemogućuje i da se Simone de Beauvoir kanonizira kao velika filozofkinja 20. stoljeća, Bahovac smatra da je greška u samoj ideji filozofije. Žena, naime, uvijek ostaje u vanjskosti filozofije, zapadne filozofije koja ne uspijeva percipirati išta izvan muške perspektive u kojoj je žena glavni, suštinski problem, ono nesmišljeno, negativno određenje. "Kada filozof ne zna što bi dalje rekao, kaže – žena" – smatra Bahovec podcrtavajući poziciju iz koje piše žena; to je uvijek određena točka izrabljivanja, nasuprot muškoj općeg, navodno objektivnog mjesta "nas filozofa". A vlastito nikada ne isključuje univerzalno, riječ je samo o filozofiji u novom ključu, u kojoj žena nije središte problema, nego kreativan donosilac rješenja. Čime se i Badiouovo relativiziranje "francuskih filozofskih momenata" i pokušaji povratka antifilozofiji pokazuju kao ništavna rješenja. U drugom djelu Eva Bahovac upozorila je na nedovoljnu analizu Simone de Beauvoir Sigmunda Freuda i psihoanalize, "slijepe mrlje" u razumijevanju

njezina djela i punine značaja njezine najcitiranije rečenice: "Ženom se ne rađa, ženom se postaje".

Zašto Foucault, a ne Beauvoir?

Svetlana Slapšak s Institutum studiorum humanitatis u Ljubljani pitala je zašto žene danas radije čitaju i citiraju Michaela Foucaulta kada je uloga Simone de Beauvoir presudna u stvaranju discipline "čitanja antičkih žena". Smatra da je sve što je Beauvoir napisala o drevnim kulturama i ženama zanemareno, čime se otkriva i nedovoljna kritička recepcija njezina doprinosa esejističkoj historiografiji, odnosno prekid kontinuiteta iznimno predana izučavanja antičkih žena šezdesetih godina na Sveučilištu Buffalo.

Za Tatjanu Jukić Beauvoirin tekst *Treba li spaliti Sadea?* jest simptom koji traži vezivanje filozofije i psihoanalize, a što u svojim radovima čini i Gilles Deleuze. "Tako Beauvoir postaje simptom stanja i same Deleuzove filozofije – posebno tamo gdje se veže za koncepte kao što su žena, minornost, seksualnost, mazohizam", smatra Jukić te pita treba li Deleuzea čitati kao autora koji filozofiji čini ono što Sade radi revoluciji. U tom smislu Simon de Beauvoir, smatra, nije legitimacijska figura feminističkog arhiva, nego nositeljica provokacije njegova političkog programa. O sukobljavanju esencijalističkih i konstruktivističkih teorija govora o ljubavi i potrebi uvođenja reda napose kada je riječ o samoj Simone de Beauvoir koju se površno opisuje ili "kao ženu poput svih drugih" ili "kao bezosjećajna monstruma".

S Marxovim sablastima u Beauvoirinim tekstovima, a u namjeri "mišljenja ključnih filozofskih pojmova produktivnih za filozofsko-feminističku recepciju" u koštac se uhvatila Maja Solar iz Novog Sada smatrajući da se preplet tih dviju revolucionarnih filozofskih figura događa na tri razine: jedna je ono što o Marxu i marksizmu Beauvoir piše, drugo je ono što figurira kao marksističko u njezinu tekstu, a treće je ono što i Marxa i Beauvoir čini prevratničkim figurama u povijesti čitavog mišljenja. Analizirajući autobiografsku tetralogiju, Nada Đukić iz Ankarana iznijela je svoje viđenje veza između javne i privatne slike Simone de Beauvoir te prikazala glavne odrednice karaktera *lika* Simone de Beauvoir – bujnu vitalnost i ekstremnost, protivljenje despotizmu, zabranama, optimizam.

Ne želimo biti kao muškarci jer...

Popodnevna panel diskusija *Simone i ja*, u kojoj su sudjelovali i Asja Bakić, Rada Borić, Lepa Mladenović, Maja Brkljačić, Slavica Jakobović Fribec, Milena Karapetrović, Biljana Kašić, Igor Marković, Venita Popović, Kristina Posilović, Sandra Prlenda, Ivan Radenković, osim zanimljivih

Svetlana Slapšak pitala je zašto žene danas radije čitaju i citiraju Michaela Foucaulta kada je uloga Simone de Beauvoir presudna u stvaranju discipline "čitanja antičkih žena"

osobnih iskustava s tekstovima slavne filozofkinje donijela je i disonantne tonove starog problema između teorije i aktivizma. Mada se činilo da je žustri na rasprave poremetila ugodnost skupa, već sljedeće jutro na *Feminističkim razgovorima* s Catherine Delphy u prostorijama Centra za ženske studije pokazalo se koliko blagotvorni mogu biti i dueli. Spomenuti prijepori obilježje su i francuskog feminističkog pokreta kojem je Catherine Delphy od 1968. godine aktivističkim i teorijskim radom dala važan pečat. Dapače, jedna je od onih žena koje su svojim radom razuvjerile i samu Simone de Beauvoir da je feminizam kao pokret moguć, da je moguće premostiti razjedinjenost i nesolidarnost žena. Jer "istina navire odasvud", nemoguće ju je zaustaviti čak i kada je žena poput Sarah Pallin žrtvu na oltaru patrijarhata, a za nove ratove, bitke i krugove nasilja. Pa makar to bila i njezina vlastita djeca, ona nad kojima uz potporu institucija ima moć, kojima vlada. Vjerujem da neće biti pretenciozno zaključiti da bi se i Simone de Beauvoir složila s idejom slobode Catherine Delphy, slobode za žene, muškarce, djecu, izrečene krajem šezdesetih godina 20. stoljeća – ne želimo biti kao muškarci jer ne želimo da su muškarci kao muškarci. ■

Borka Pavićević i Žarko Puhovski

Nekad revolucionari, danas poslušnici

I mam utisak da je studentski bunt iz 1968. bio dugo prekriven zaboravom u zemljama na području bivše Jugoslavije. O njemu se nešto više počelo pričati tek ove godine na njegovu četrdesetu godišnjicu. Dijelite li taj utisak, gospodo Pavićević?

– **Borka Pavićević:** Delim. Verovatno je to povezano i sa drugačijom interpretacijom naše nekadašnje zajedničke države koja se sada javlja.

– **Žarko Puhovski:** Ja sam 1988. o dvadesetogodišnjici pokreta objavio jedan tekst u časopisu *Pitanja* – to je bilo, tako da kažemo, poluinterno – i bila je jedna rasprava na Filozofskom fakultetu, toga se sjećam, ali to nije usporedivo s onime što se dogodilo ove godine. Ovo što kaže gospođa Pavićević, tu se pomiješala nostalgija za mladostu s nostalgijom za socijalizmom i za Jugoslavijom.

– **Borka Pavićević:** Vidimo da se u čitavoj Evropi nanovo javila priča o tome. Ne može se reći da je to samo zbog četrdesete godišnjice, ljudi se ponovo nalaze pred pitanjima – šta je zapravo smisao Evrope, šta su njene vrednosti, pa mislim da se u tom kontekstu javlja i govor o 1968. godini.

Neuspjeh 1968. i kraj socijalizma

Gospodine Puhovski, kako vi tumačite ovo buđenje interesovanja za 1968. godinu? Da li je povod samo četrdeseta godišnjica ili ima u tome nešto više?

– **Žarko Puhovski:** To je jedna arheologija ideja koja danas svima odgovara – starijima da se podsjetite svoje mladosti, ljevičarima da se podsjetite da je ljevica bila važna, a desničarima da se podsjetite kako ljevica nije uspjela. Dakle, po mom sudu svi imaju dobre razloge da se toga sjećaju i zato, za razliku od ranijih obljetnica koje su bile okrugle, nema otpora tomu da se o 1968. govori na jedan zapravo dezinficirajuće svečarski način, dakle da je se stavlja u muzej.

Šta je bila glavna poruka studentskog bunta 1968. godine u Jugoslaviji?

– **Borka Pavićević:** To je bio trenutak jake individualizacije jedne generacije i pojedinaca kada je afirmisano pravo na pobunu i dovođenje u pitanje svakog

autoriteta. Tu je bila i ideja o solidarnosti uz preispitivanje dotadašnjih levičarskih ideja u Jugoslaviji. Ne mislim da je jedna od poruka bila ideja o višepartijskom sistemu. Možda se javljala pojedinačno, ali ona nije bila u osnovi tog pokreta. U osnovi je bio zahtev za sprovođenjem onoga što su bile proklamovane ideje društva, pobuna jedinstva partije i države.

– **Žarko Puhovski:** Kad se gleda s distance i govori o učincima, onda treba, prije svega, reći da je 1968. u svijetu i u Jugoslaviji predstavljala jedan spektakularni, kolosalni neuspjeh sa stajališta onoga što se htjelo, a tu se, ipak, osviješteno i češće neosviješteno radilo o želji da se revolucionarno djeluje, i to ne samo politički, nego prije svega kulturno u smislu revolucije svakidašnjeg života. To nije uspjelo ni u svijetu ni u Jugoslaviji, godina 1968. predstavlja prevratnu točku nakon koje socijalizam više ne postoji kao alternativna ideja ustrojenom socijalizmu, nego samo kao rutinizirana ideologija vladajućeg aparata. Nakon 1968. sva protivljenja takozvanom realnom socijalizmu ili komunizmu ne dolaze od ljevičara, nego od liberala i nacionalista. U Jugoslaviji je 1968. godina značila kraj socijalizma kao alternative i paradoksalno zapravo početak kraja Jugoslavije. Svi koji su 1968. bili aktivni bili su u osnovi projugoslavenski orijentirani. Ali tu se događa paradoks. Nitko nije htio, kao što je rekla Borka Pavićević, višestranački sustav, ali je sama činjenica da se pojavljuju neovlašteni govornici koji katkada naprosto recitiraju Program Saveza komunista značila liberalizaciju, jer to nisu radili ljudi iz CK, nego ljudi s ulice ili sa sveučilišta, odnosno univerziteta, koji su to što piše u Programu Saveza komunista čitali i recitirali pod općim nazivom “Dolje crvena buržoazija!” ili “Dolje kneževi socijalizma!” Dakle, okrenuli su lijevu ideju protiv vladajuće partije, na što ona nije do tada bila navikla i dogodilo se to da se Partija povukla na rezervnu legitimaciju, na rezervno opravdanje svoje vlasti – na nacionalizam. U jesen 1968. godine Predsjedništvo Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista donosi takozvane

Omer Karabeg

O nasljeđu studentskog bunta iz 1968. u zemljama bivše Jugoslavije u emisiji *Most* Radija Slobodna Evropa razgovarali su Borka Pavićević, dramaturginja i direktorica Centra za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu, i Žarko Puhovski, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, oboje sudionici studentskih protesta iz 1968.

Žarko Puhovski:

Po mom sudu danas svi imaju dobre razloge da se sjećaju 1968. i zato, za razliku od ranijih obljetnica koje su bile okrugle, nema otpora tomu da se o 1968. govori na jedan zapravo dezinficirajuće svečarski način, dakle da je se stavlja u muzej

Smjernice kojima počinje jačanje uloga republika i nakon toga Savez komunista počinje raditi na dekonstrukciji Jugoslavije, što završava na poznati način 1990. i 1991. godine. Studentski pokret nije bio dovoljno jak da bi mogao biti uzrok, ali je bio povod tomu da se Partija okrene u smjeru koji je doveo do Ustava iz 1974. koji dekonstruirao Jugoslaviju kao jedinstvenu zajednicu. Taj ustav je bio rađen u tradiciji socijalističkih ustava koji su, zapravo, bili fiktionalna djela, koji nisu bili mišljeni kao ustavi koji bi funkcionirali, nego naprosto kao neka vrst literature koja opravdava postojanje. Jugoslavija se raspala onda kada je nakon Titove smrti morala početi funkcionirati po ustavu koji nikad nije bio napisan da bi se po njemu funkcioniralo, a do kojeg se došlo nakon 1968.

Šezdesetosmaši kao nacionalisti

Da li i vi, gospodo Pavićević, mislite da je pobuna iz 1968. godine faktički označila početak kraja Jugoslavije?

– **Borka Pavićević:** To bi zahtevalo analizu šta se zapravo dogodilo sa ljudima koji su u tom trenutku bili novolevičari i koji su iz te, da tako kažem, levičarske teologije prešli u nacionalističku teologiju, kako su se disidentska opredeljenja novolevičara pretočila u jedan drugačiji romantizam – nacionalistički.

Kako se desilo da se jedan dio šezdesetosmaša, novolevičara, prikloni nacionalizmu devedesetih godina, i ne samo to, da postanu žestoki zagovornici nacionalizma?

– **Žarko Puhovski:** Jedna osobna napomena. Ja sam 1968. godine upoznao Ljubišu Ristića i Radovana Karadžića kao aktiviste šezdesetosmaškog pokreta, ljude koji se tada nisu ni po čemu razlikovali od ostalih aktivista, a danas bismo o njima imali drukčije mišljenje. Ili da ispričam jednu drugu anegdodu. Šezdesetosmaški pokret u Zagrebu zapravo prestaje onog trenutka kada na sastanak sa studentima u ime Gradskog komiteta partije dolazi Dušan Bilandžić, kasnije poznati povjesničar i akademik, i drhtavim glasom kaže: “Upravo sam dobio informaciju iz Beograda da

se Mihajlo Marković okrenuo četničkoj ideologiji i poveo studente protiv Tita”, što je bila, naravno, potpuna laž, ali istovremeno je Dušan Bilandžić 30 godina prerano rekao istinu. To je postalo istina 30 godina kasnije. Radikali uvijek lako prelaze iz jednog ekstrema u drugi, oni nikad ne mogu biti liberali, ne mogu biti centrušaši jer to ne odgovara njihovom karakteru i njihovom političkom, metodičkom stavu. Radi se o tome da se naprosto zamijeni termin klasa terminom nacija, da se termin klasna borba zamijeni terminom borbe naše nacije sa svima koji su nam protivnici. Ponavljam, radikali idu samo s jedne na drugu stranu. U Evropi je bilo ljudi koji su prelazili iz fašizma u socijalizam, i obrnuto, od Mussolinija, pa nadalje. Njemačka ih je puna. Uzmite primjer Solženjicina, koji prelazi iz oštre kritike staljinizma u jedan čudni, panevropski ruski nacionalizam koji hoće povezati rusku dušu s njemačkom tehnikom. Nemojte zaboraviti, šezdesetosmaški pokret je žrtva represije partijskog aparata, pogotovo u Beogradu, a istovremeno on stalno zaziva nasilje. On zaziva nasilje protiv bogataša. Veoma je indikativno da svi šezdesetosmaši uvijek inzistiraju na tome da se pokazuju Titove slike iz partizana dok je bio lijep, mlad i dok je ubijao, a ne njegove starije slike kad je bio star, korumpiran i kad više nije ubijao, nego je tu i tamo hapsio.

– **Borka Pavićević:** Žarko Puhovski je potpuno u pravu. Pogledajte šta je bilo sa pesnikom Marinettijem u Italiji. Tu potrebu da se iz utopijskog uređenja sveta pređe u nacionalističko, to je nešto što smo zaista videli kada je Dobrica Ćosić izašao sa predlogom da se pokrene časopis *Javnost* u kome su se novolevičari našli na istom spisku sa nacionalističkom grupom iz Srpske akademije nauka. Odbila sam da potpišem taj predlog, odbio je i Ljubiša Ristić. To što se tada zbivalo ima posledice i na ono što se događalo od 1991. do danas. To nikako ne znači da nije dragoceno ono što su hteli studenti 1968. godine – da se spoji svet ideja sa svetom akcije, da se interveniše, odnosno da se promene okolnosti u kojima se živi.

razgovor

Promjene u svakodnevnici

Da li se može reći da su ideje studentskog pokreta iz 1968. godine promijenile život generacije koje su nakon toga došle?

– **Žarko Puhovski:** Jesu u mnogo čemu – od svakidašnjeg života na razini oblačenja i izgleda, preko seksualnog morala, do, recimo to tako, uobičajenog verbaliziranja osjećaja. Recimo, u vrijeme kad sam bio gimnazijalac kod nas u Jugoslaviji, ali i svugdje u Evropi, mogli ste biti kažnjeni disciplinskom mjerom ako vas uhvate da sećete s djevojkom zagrljeni, ili čak držeći se za ruku, da bi se nekoliko godina nakon toga stvari bitno promijenile. Mi smo se godinama morali boriti da djevojke u školu smiju ići u mini suknjama, a mladići s dugima kosama – i to se promijenilo. Sistem, ili ono što se na Zapadu zove establišment, reagirao je na te pojave tako što ih je proglasio modom. Sve ono što je 1968. pokrenulo kao protest ili prosvjed – protiv debeloguzih mama se nose kratke suknje, protiv ćelavih tata se nose duge kose, traperice se nose kao znak egalitarnog sindroma – sve to postaje modom. Time je to u mnogo čemu uškopljeno, ali su se stvari promijenile. Danas se ljudi drukčije oblače. Danas se u javnom govoru pojavljuje psovka, što je prije 1968. godine bilo nezamislivo, ne samo u socijalističkoj državi nego u bilo kojoj državi u svijetu. Danas se pojavljuje sleng u vijestima na televiziji, na BBC-u, što je bilo nezamislivo do 1968. Danas se može govoriti javno o privatnim osjećajima, što je također bilo nezamislivo

do 1968. Međutim, poražena je ona bitna intencija, a to je otpor potrošačkom društvu, izgubila je smisao i ideja o otporu državnim aparatima nasilja, prije svega vojsci i policiji, jer nije prihvaćena.

– **Borka Pavićević:**

Iskustvo iz 1968. godine je od neprocjenjive važnosti za odnos prema univerzitetu, odnos prema telu, odnos prema erosu. To je bila provala nečeg potpuno novog. To je vreme kada je psovka na sceni pozorišta Ateljea 212 dobila pun legitimitet. Golo telo na sceni je bilo zaista revolucionarno. Pojam slobode je za mene osnovna značajka 1968. godine, dakle, sloboda u izražavanju, sloboda u kretanju, sloboda u odnosima, sloboda u komunikaciji sa ljudima, sloboda na pozorišnoj sceni, sve je to značilo dotad neviđeni proboj iz dogmatizma javnoga života. I nije u pitanju samo ono što je preuzela moda, treba videti na koji način je konzumentski svet preuzeo ono što je revolucionarno, ono što je pobunjeničko i kako izgleda ta prerađena ikonografija. Pogledajmo na koji se način danas u Srbiji konzumira iskustvo mirovnog pokreta tokom ratova u Jugoslaviji devedesetih godina. Došlo je do toga da metode toga pokreta, na primer protestne šetnje, preuzimaju radikali. Dakle, uvek represivne snage preuzimaju te modele.

Općeprihvaćeni nacionalni kod

Ima onih koji misle da je poraz šezdesetosmaških ideja o borbi za socijalnu pravdu jedan od razloga što danas u zemljama bivše Jugoslavije nemamo istinsku ljevicu.

Borka Pavićević:

Tekovina 1968.

je – postavljati pitanja, buniti se, kritički misliti, tražiti svoja prava, suprotstavljati se, konfrontirati se...

Danas mi živimo u svetu u kome gazda može za dva minuta izbaciti s posla inženjera i da mu pri tome ne da nikakvo obrazloženje. Sve to vodi u nešto čega mi sada nismo svesni, vodi u to da će se za petnaest ili dvadeset godina pojaviti ljudi koji će s razlogom primeniti silu protiv ovog sveta koji ih prisiljava da žive bez pobune

– **Žarko Puhovski:**

Socijalni naboj, koji je 1968. godine kod nas bio veoma jak, veoma radikalno, izgubljen je u ime nacionalne ideje jer nacionalizam polazi od ideje da su svi pripadnici jedne nacije u biti jednaki i da su sve razlike među njima, pa i socijalne, u biti akcidentalne, dakle nevažne. Nacionalizam vidi socijalni problem kao drugorazredni osim ako se ne može dokazivati da smo mi Hrvati prošli loše zato što nas eksploatira Beograd. Sad kad nema Beograda, treba u Splitu rastumačiti da im neke stvari idu loše zato što ih eksploatira Zagreb, umjesto Beograda, a to teško prolazi u javnom govoru jer bi to značilo prihvatiti da je Zagreb mogao doći na mjesto Beograda. Dakle, općeprihvaćeni nacionalni, pa i nacionalistički kod gura socijalni aspekt u pričuvu, u rezervu, i time ljevica gubi svoju socijalnu pretpostavku. Danas većina naših studenata smatra da su praksisovci bili ili nekakvi partijski ideolozi, a ne ljudi koji su bili u sukobu s partijskom ideologijom, ili ljudi koji su se zalagali za neovisnu Hrvatsku kroz filozofiju – jer to su jedini kriteriji koji se njima nalaze u glavi, s izuzetkom nekoliko pametnijih, a ti su uvijek u manjini.

– **Borka Pavićević:** Ta iskežena nacionalistička ideja koju vidimo u stvarnosti, taj varvarizam koji je provalio, to uspostavljanje čitave jedne nove klase koja je formirana od strane partija i tajkuna, to je, ustvari, krajnji učinak nacionalističkog pokreta. I gde je sad tu prostor za levu ideju? Dakle, između nacionalsocijalizma i socijaldemokratije nastala je ova vrsta partokratije. Ne mislim da je leva ideja kompromitovana 1968. godine, ona je kompromitovana mnogo docije. Miloševićev režim je definitivno kompromitovao tu ideju predstavljajući se kao levičarski. Kompromitacija leve ideje nije izvršena 1968, nju je kompromitovala Mirjana Marković.

Život bez pobune

Gledano iz perspektive današnje mlade generacije, šta je ostavština studentskog bunta iz 1968. godine?

– **Žarko Puhovski:** Prije svega jedna vrst naputka da treba kritički gledati na sve, pa i na autoritete u kući i izvan kuće – od roditelja i profesora do šefa države, dakle, da ne treba pristati i šutke preći preko nečega za što sigurno znate da je pogrešno, ali se ne želite uplitati u raspravu, pa ćete to prešutjeti. Drugo, činjenica da se mogu promijeniti doslovce višestoljetni načini ophođenja, ponašanja, razgovora u roku od nekoliko godina, pa čak i u roku od

nekoliko mjeseci. I treće, što je veoma neugodno za tu generaciju, jest činjenica da je nakon desetljeća pažljivog razmišljanja vladajući aparat najjačih evropskih država, kao reakciju na to što je bunt krenuo s univerziteta, izmislio nešto što se zove Bolonjski proces, a što zapravo uništava ideju univerziteta, čini od njega produženu školicu i ukida one elemente slobode znanstvenog i nastavnog rada koje smo imali čak i u starom socijalističkom sustavu. Sada to, međutim, dolazi kao direktiva iz Bruxellesa i nitko se ne usudi ništa prigovoriti. A smisao je u tome da se umjetno produži pubertetsko, odnosno adolescentsko razdoblje, produži mladost, da ljudi ne budu punoljetni još nekoliko godina jer se moraju na svakom nastavnom satu prijaviti, upisivati, opravdavati izostanke i odgovarati na pitanja što su naučili od prošloga puta – upravo suprotno onomu što je uvijek bila ideja univerziteta.

– **Borka Pavićević:** Kad je reč o Beogradskom univerzitetu, nemojte izgubiti iz vida da se tamo gde su nekada bili revolucionarni studenti danas nalaze desničarske ekstremističke organizacije kao što su Obraz, Dveri i ostale. Na Mašinskom fakultetu Dveri drže zborove od po hiljadu ljudi na kojima govore uvaženi velikodostojnici svete majke Crkve. Tekovina 1968. jeste kritičko mišljenje, jeste pobuna. Međutim, mogu vam reći da ste nekada u samoposluzi mogli naći više sagovornika koji su spremni da govore protiv Miloševića nego što ćete danas naći onih koji će govoriti protiv srpskog tajkuna Miškovića. To je taj konformizam koji se javlja kao posledica života u bedi. Ponavljam, tekovina 1968.

jeste – postavljati pitanja, buniti se, kritički misliti, tražiti svoja prava, suprotstavljati se, konfrontirati se. To znači da se čovek može pobuniti protiv svake sile, svakog nasilja, bilo da je ono paramilitarno, militarno, policijsko, debeovsko, ili bilo kakvo, da se može pobuniti i protiv ovog tranzicionog nasilja koje nas prisiljava na ćutanje jer možemo izgubiti posao. Danas mi živimo u svetu u kome gazda može za dva minuta izbaciti s posla inženjera i da mu pri tome ne da nikakvo obrazloženje. Ja mislim da sve to vodi u nešto čega mi u ovom času nismo svesni, vodi u to da će se za petnaest ili dvadeset godina pojaviti ljudi koji će s razlogom primeniti silu protiv ovog sveta koji ih prisiljava da žive bez pobune. Dakle, pobuna i zahtev za slobodom i za legitimitetom svakog građanskog otpora je glavna tekovina 1968. godine, i to je, mislim, vrlo, vrlo važno. ▣

Zbrka među spolovima

Michel Schneider

Ulomak iz knjige Michela Schneidera *Zbrka među spolovima*, koja će uskoro biti objavljena u izdanju AGM-a (biblioteka *Sintagma*) i u prijevodu Vesne Lisičić

Područje simboličkoga veće je i jače od nas, starije i trajnije. Ne pripada nam i to nismo mi, ali bez njega ne bismo mogli živjeti. Poput svih pojedinaca i sva su se društva stoljećima sukobljavala sa stvarnošću spolnog razlikovanja kao s teretom, boli, prokletstvom. Iz toga se oblikuju naše spolne sudbine, miješajući poricanje, razdore, potiskivanje, sublimaciju i apstinenciju.

Razlika među spolovima uvijek je bila simptom, a spolni identitet svakoga od nas u stalnom je redefiniranju. No danas, u trenutnom mentalitetu kao i u filozofiji i psihoanalizi, neki vjeruju da mogu promišljati o oba spola izvan točke u kojoj se svaki definira u odnosu prema drugome. Postmoderno društvo bilo bi, dakle, postpolno. Posebice u politici, kao što to pokazuje socijalistički plan za 2007., koji najavljuje kažnjavanje prostitucije i obećava uvođenje braka i usvajanja za homoseksualce. Međutim, taj tekst ne govori ništa o medicinski potpomognutim začecima, koja su trenutno rezervirana za heteroseksualne parove. Nije baš logično: u ime čega povjeriti već rođeno dijete istospolnom paru, a ne dozvoliti da se u takvu paru rodi. Nedvojbeno stoga što se u glavama vođa PS-a (Socijalističke stranke) kao i u našima dijete i dalje rađa iz raznospolne veze – i u njoj. Željeli mi to ili ne, u ljudskoj spolnosti postoji jezgra predodžbe koja uzima u obzir realnost, a ona je biološka.

Oslobodite nas spola!

Želi li društvo da ga politika oslobodi spola? Sanja li postati uniseks društvo i nerazlikovanjem postići ravnodušnost? Živeći u neposrednijem odnosu s vremenom i tijelom, zaglupljeni građani doživjeli su preobrazbu svojih predodžbi o spolnosti. Poremećaji u spolnom životu, redefiniranje obiteljske strukture i novotarije u prokreativnosti popratili su i ubrzale sve veće nerazlikovanje spolova. Slavljeno "seksualno oslobađanje" navodno je sretna posljedica napretka znanosti (kontracepcija, Viagra), moralne tolerancije ("zabranjeno je zabranjivati") i psihološke upućenosti (neki ženski časopisi potiču sodomiju u vezi). Sfera spolnosti obrnuta je slika paskalovskog beskraj, njezino središte nije nigdje, a sveprisutnost je opća.

To ne znači da je spolnost postala slobodna i sretna. Postala je važno područje psihopatologije unatoč – ili zbog – seksualnog oslobađanja. No simptomi se razlikuju od klasičnih freudovskih. U našem društvu seks je jednako problematičan kao i prije, ako ne i više, ali to se ne smije reći. Treba govoriti i vjerovati da smo "oslobodeni". Svoju seksualnost treba učiniti što pozitivnijom. Nelagoda – ili nesreća – u spolnosti se ne smanjuje otkad se civilizacija više ne gradi na potiskivanju seksa, nego na njegovu promoviranju *pozitivnim stavom*, a mi moramo objasniti nevolje seksualnog potrošačkog društva i ma-

Michel Schneider (rođen 1944.) francuski je psihoanalitičar, muzikolog, književnik i esejist. Autor je petnaestak knjiga od kojih su najpoznatija i nagrađivana djela *Big Mother: psychopathologie de la France politique* (2002.), *Morts imaginaires* (2003., nagrada *Medicis* 2005.) te roman *Marilyn dernières séances*, u Hrvatskoj objavljen pod naslovom *Merilyn Monroe: posljednje seanse* (iz 2006., nagrada za najbolji roman Interlié).

sovnog narcizma u kojemu nas zbrka među spolovima vraća prema regresivnim oblicima zadovoljstva. Za psihoanalizu su seks i potiskivanje gotovo istoznačnice. Što se događa s prvim kad je drugo izbrisala zabrana? Može li se potisnuti potiskivanje, negirati negaciju? Valjalo bi ponovno napisati Freudovu *Nelagodu u kulturi*. On je u mukotrpnu žrtvovanju seksualnosti vidio uvjet života u društvu, a kultura za njega nije neprijateljica želje, nego ona koja je omogućava.

Oba su spola u istoj zbrci i više ne znaju što su ni što očekuju jedan od drugoga. Nelagoda zadobiva oblik gubitka želje. Panseksualistička ideja sanja o *oslobađanju od spolova u seksualnosti*. "Oslobodite nas spolnog odnosa! Uspostavimo deseksualiziranu seksualnost, oslobođenu razlike među spolovima!" Čini se da je to zajednički ideal koji nadahnjuje ponašanja, teorije i zakone. Pojava stanovite nelagode bez kulture objašnjava se našom "nelagodom u seksualnosti". Nedvojbeno, baš kao i težnja nerazlikovanju, želja za nemanjem želje nije se pojavila s postmodernim društvom. Godine 1914. Freud je napisao: "Onoga tko čovječanstvu obeća da će ga osloboditi neugodne podvrnutosti seksualnosti, ma kakvu glupost odabrao reći, smatrat će se junakom." No, potvrđujući tu tendenciju, naše vrijeme umnožilo pripravnike za junake. Ne može se ni zamisliti što sve neki subjekt može izmisliti kako ne bi susreo objekt svoje želje i ljubavi; kakve sve prepreke postavlja preda se kako ne bi imao spolne odnose. Muškarci i žene danas rabe raznovrsne obrane ne bi li umakli zovu prirode: zrcala, kompjuterske zaslone, *rave parties*, molitvu, *sex toys*, televiziju, pse i mačke, sport, ružičasti telefon, znanstvenofantastične filmove i romane, okupljanja kršćanske mladeži, pornografske slike, droge, videoigrice... Sama seksualnost i neki njezini oblici mogu se koristiti kao poricanje seksualiziranja.

I u društvenom pogledu brojni su načini da nas se oslobodi od spola i razlike na kojoj se on temelji u ljudskoj psihi. To su zakoni koji sužavaju polje dozvoljene seksualnosti; zakonski tekstovi i nacrti tekstova koji će uspostaviti brak i roditeljstvo između osoba istoga spola; psihoanalitičke teorije koje umanjuju seksualnu dimenziju nesvjesnoga i pozivaju na rušenje očinske dogme ili potiranje razlike među spolovima; filozofije koje smatraju da ne postoje dva spola, nego samo jedan (svi smo homoseksualci), ili nijedan (svi smo aseksualni), ili mnoštvo (svi smo poliseksualni); filmska prikazivanja koja kao normu izdižu određenu seksualnost (homoseksualnost); raspe u društvu koje se preterano bave seksualnim ponašanjima koja se žele osloboditi svakog odnosa s drugim (transvestizam, transseksualizam, pedofilija, fetišizam, sado-mazohizam); televizijska i promidžbena infanofilijska; masovno pribjegavanje kiberseksu; reproduktivno kloniranje kako bi se izbjegla prokreativna funkcija seksualnosti; istraživanja o umjetnom uterusu... sve pridonosi zbrci među spolovima u političkim i društvenim predodžbama i rušenju seksualnosti.

Brisanjem razlika između muškaraca i žena, nerazlikovanje dovodi do apatije. Nitko nije bolje od Piera Paola Pasolinija opisao posljedice lažnog seksualnog oslobađanja: "Privatni seksualni životi (kao moj) podnijeli su i traumu lažne tolerancije i tjelesne degradacije, a ono što je seksualnim maštarijama bilo bol i radost postalo je samoubilačko razočaranje, bezoblična tromost."

Neka se mladež liši... seksa

Deseksualizacija je ponajprije generacijska. Vrlo je vidljiva u govoru i ponašanju mladih odraslih ljudi za koje seksualnost više nema ključno mjesto koje joj mi pridajemo. Kod njih seksualnost ne smije "zavrtjeti glavom" ni tijelom. Mora se odvijati uspješno, ali bez strasti. Brinuci se o zadovoljstvu, ne traže više istinu u odnosu prema želji. Smatrajući, kao i Michel Foucault, seksualna ponašanja više kao "vlastite tehnike" nego kao istraživanje drugoga, mladi ljudi i sami postaju *game boys* (kao njihova tješiteljica igrača konzola), strojevi kojima upravlja virtualna, higijenijska i tehnicistička seksualnost, no zapravo narcistička i infantilna.

Bilo da zadobije oblik biseksualnosti (san o tome da se bude jednako muško i žensko) ili deseksualnosti (ni jedno ni drugo), primjećuje se tendencija mladog naraštaja k aseksualnosti (bez seksualnog života). Smatrajući da seks nije za njih, mladi odrasli ljudi (naročito muškarci) produžuju djetinjstvo daleko nakon seksualne punoljetnosti. Činjenica da su mnogi djeca rastavljenih roditelja, da su ih gotovo uvijek odgojile majke, da su često odbačeni, ne samo od oca nego od oca i muškarca, povezuje brisanje razlike među spolovima s brisanjem reda među naraštajima. Zbog toga što očevi više nisu očevi, a majke nisu majke, sinovima je toliko teško postati muškarcima, a kćerima žene. Zato što su djeca uvedena u svijet odraslih prije vremena, a roditelji zamišljaju da su vječna djeca, djeca više ne sanjaju o odrastanju kako bi mogli činiti sve ono što im roditelji brane, a "veliki" sanjaju da uvijek budu djeca kako bi zadržali dječja zadovoljstva. Zapravo je kolektivni ideal onaj iz televizijske emisije sedamdesetih godina *Île aux enfants* (Dječji otok), u kojoj su *baby-boomers* njihali svoje potomstvo.

Kamo je otišao libido mladih naraštaja? U predmete široke potrošnje koji su u prednosti jer ih se može prisvojiti, kupiti, ukrasti i razbiti, a nemaju, poput seksualnih objekata, što reći. Čini se da nitko ne povezuje nasilje u predgrađima i sputanu seksualnost koja ondje prevladava. Niti uočava vezu između grupnih silovanja i straha od žena koji se izražava u toj homoseksualnoj kolektivizaciji njezina tijela. Je li spaljivanje automobila povratak predmetima neutažene želje za uzimanjem žena? Događalo se već da se spaljuju žene. U metežima u Francuskoj ujesen 2005. postojao je očevdan narcistički element kod mladića koji su u tome sudjelovali (žena nije bilo): gledajte moju moć! Ali uočava se i mazohistički preokret tog narcizma: kad seksualni naboj usmjeren prema drugome izostane, obuzima nas nagon prema smrti u samouništenju koje poništava spol. Razbijanje veza u društvu dijelom je posljedica desimbolizacije spolnosti.

Muško je loše

Čini se da deseksualizacija nadasve pogađa muškarce. Dakako, pokreti *no sex* imaju i svoje feminističke podružnice i čini se da je ideal seksualnosti pod socijalizmom osloboditi se muške prevlasti. Čak i kod muškaraca koji bi se htjeli lišiti svoje muževnosti i odustati od svoje nepravedne spolne premoći? Začuduje činjenica da je želja – u biti muška, prema Freudu – više napustila muškarce negoli žene te da ima više pristaša aseksualnosti kod spola koji se više ne usuđujemo nazvati jačim. Neki pjevaju žalopojke spašavanju penisa. Ovako počinje jedan noviji roman: "Ja sam čovjek današnjice, što znači da nemam jaja." Drugi čak glasno izražavaju svoju sramotu što su muškarci. Zgrožen pojavom Viagre u ljekarnama i nelojalnom pomoći koju pruža nedostacima muškaraca njegove dobi, Gabriel Cohn-Bendit objavio je 1998. pamflet protiv "prevlasti penisa". Pozvao je svoje vršnjake da odustanu od tog u svakom pogledu mrskog uda, nekrotivog, glupog, nepravednog, pristranog, zapovjedničkog, jednom riječju – fašističkog. Pozvao je muškarce da više ne budu muškarci i da svoju potragu za zadovoljstvom prenesu na druge dijelove tijela, usta, ruke, ukrotko, ponovno je izumio sisanje i masturbaciju najavljujući regresiju u raj novorođenčadi ljubavi kao najviši stupanj seksualnosti. "U svijetu milovanja i poljubaca napokon bi se ukinula razlika muško/žensko." Nastavljajući mazohistički žal za zapadnjačkim mužjakom koji je započeo Houellebecq, muškarci ne samo da se više ne usuđuju dobaciti ženama, koje im u ratu za društvenu i političku moć suprotstavljaju svoje zahtjeve, glasovitu uvredu da su "nedojebane" nego se izruguju samima sebi nazivajući se "nedojebačima".

esej

(...)

Zanimljiv je dio u knjizi o zakonskom kažnjavanju seksualnih prijestupa, tretiranju silovanja, fenomenologiji i utjecaju pornografije na odnose među spolovima, pedofiliji te prostituciji koju naziva *zločinom bez žrtve*. Također spominje i vrlo aktualnu zamisao o kažnjavanju klijenata u prostituciji navodeći da je podržava dio desnice i čitava ljevica, a širenje prostitucije u Francuskoj vidi kao posljedicu globalizacije. Autor također analizira i homofobne izjave na osnovi dviju afera koje su se naširoko raspredale u francuskoj javnosti. U dijelu knjige koji dotiče homoseksualne brakove i njihove zahtjeve za usvajanje djece te istospolno roditeljstvo autor razrađuje stavove što se svakako svrstavaju u nomenklaturu tradicionalnih vrijednosti. Svoj stav uobličuje u rečenice: "to se događa zato što danas u prevladavajućim predodžbama, među elitama koje stvaraju javno mnijenje, heteroseksualnu normu, koja homoseksualnost gleda kao zastranjenje, zamjenjuje homoseksualna norma, koja heteroseksualnost smatra zastarjelom, pa čak i patološkom". Michel Schneider komentira homoseksualna prava i njihovu prisutnost na javnoj sceni, što dovodi retrogradno do pitanja heteroseksualnih prava i vrijednosti, pa piše da je riječ o

klasičnoj shemi lenjinizma: aktivne manjine opsjedaju protivnike predočavajući društvene reforme kao izraz opće volje.

Posebno je zanimljiva rasprava koja komentira odabir prezimena. Kao i kroz cijeli tekst, Michel Scheinder pokazuje kamo vodi površnost koja se od medijskog plošnog prikazivanja stvarnosti prenosi na temeljne sustave što su tijekom povijesti formirali vrijednosti. Nijedna ozbiljnost nije laka: traži vrijeme, strpljenje, slušanje, uspoređivanje, promišljanje – no tko za sve to danas uopće ima vremena i volje? Schneider jasno kaže: "Moderno bi vrijeme htjelo da nestane ta reakcionarna starudija: prenošenje prezimena po očevoj liniji, razlika među spolovima, brak kao institucija, roditeljstvo kao transmisija, obitelj utemeljena na heteroseksualnoj vezi. Kažu nam, doduše ne bez proturječnosti, da te stvari ne postoje i ne pripadaju prošlosti. Da ne postoje jer ne bi trebale postojati". Autor poručuje da jednakost muškaraca i žena ne možemo odvojiti od neželjenih posljedica – koje, naravno, ne potječu od samog izjednačavanja. Naime, muškarac i žena postaju jednaki ali razdvojeni, isti i deseksualizirani, slobodni ali sami. ▣

(Iz Pogovora dr. Križe Katinića)

Istina je da se i jedni i drugi jebu malo. No čini se da su muškarci izgubili hrabrost da se pobune pred onim svojim suvremenicama koje se više ne znaju dati ni darovati, nego se samo izručuju ili posuđuju organu koji odbacuju i rezigniraju pred željom što im se gadi. Možda tek nekolicina žena žali zbog mlohavosti feminiziranih muškaraca, zbog toga što im se diže samo na sebi slične ili na južnjakinje koje je globalizacija izručila njihovim zločinačkim apetitima. Tako su žene postale žrtve svog spola, a muškarci krivi što nisu žene. No muškarci šute. Povorka muškog ponosa nedvojbeno bi onima koji bi htjeli konkurirati *Paradi homoseksualnog ponosa* ili *Međunarodnom danu žena* zaslužila pokoju nevolju s Policijskom upravom i prevladavajućim mnijenjem. Vremena su više za "muški sram".

Daleko od toga da bude opsesija, seksualnost je danas više razbibriga, i to ne baš po posljednjoj modi. Prema mišljenju onih koji govore u njegovo ime, društvo tjera želju između muškarca i žene u žaljenja vrijednu prošlost, a onima koji joj se još prepuštaju obećava da će suvremeno doba ubrzo dokinuti to zastranjenje. Do sada smatrana nepromjenjivom činjenicom, razlika među spolovima postala je smiješno zastarjela.

Rodna politika?

Nelagoda u politici danas zadobiva oblik nelagode među spolovima. Nelagoda u zastupljenosti: u području spolnosti, od obitelji do podrijetla, stranke kandidati za vlast ili one na vlasti vjeruju da su suglasne s javnim mnijenjem kad ga zapravo samo podržavaju, poput svodnika: "Samo hrabro, prosljedimo!" Nelagoda u onome što ostaje od pluralne ljevice koja je na vlasti pridonijela je da se još više potisne spolnost, zahtijevajući njezino oslobađanje, i koja danas planira nove promjene u zakonu o braku, roditeljstvu i spolnosti. Nelagoda u desnici koja se prije ili kasnije povezala sa svim novotarijama, čije je objavljivanje prepustila socijalistima. U navodnim društvenim pitanjima malo toga ih razdvaja: slažu se dovesti u pitanje razliku među spolovima i minirati simbolični poredak koji se na njoj zasniva. Kao i ljevica, premda s više oklijevanja, desnica se ne zadovoljava suzbijanjem mnijenja, ona ih kani odražavati i oblikovati ne samo kaznenim, nego i poticajnim zakonima. To je njezin način da bude socijalistička, a tu je teško razlučiti nesvjesno od računice. Jednako kao i u gospodarskom području, ljevica prepušta desnici poduzimanje nepopularnih mjera za koje zna da su nužne, a desnica prepušta ljevici izbornu opasne novotarije u području slobode mišljenja i seksualnih normi. Čini se da i jedna i druga oklijevaju između seksualne slobode i jednakosti; između jednakosti među spolovima i pozitivne diskriminacije; između klijentele heteroseksualaca i klijentele homoseksualaca; i naposljetku između oslobađanja od spola i oslobađanja u odnosu na spolnost. Pomalo izgubljeni, primjenjuju recept Jeana Cocteaua: "Budući da nam te tajne izmiču, pravimo se da smo ih mi organizirali."

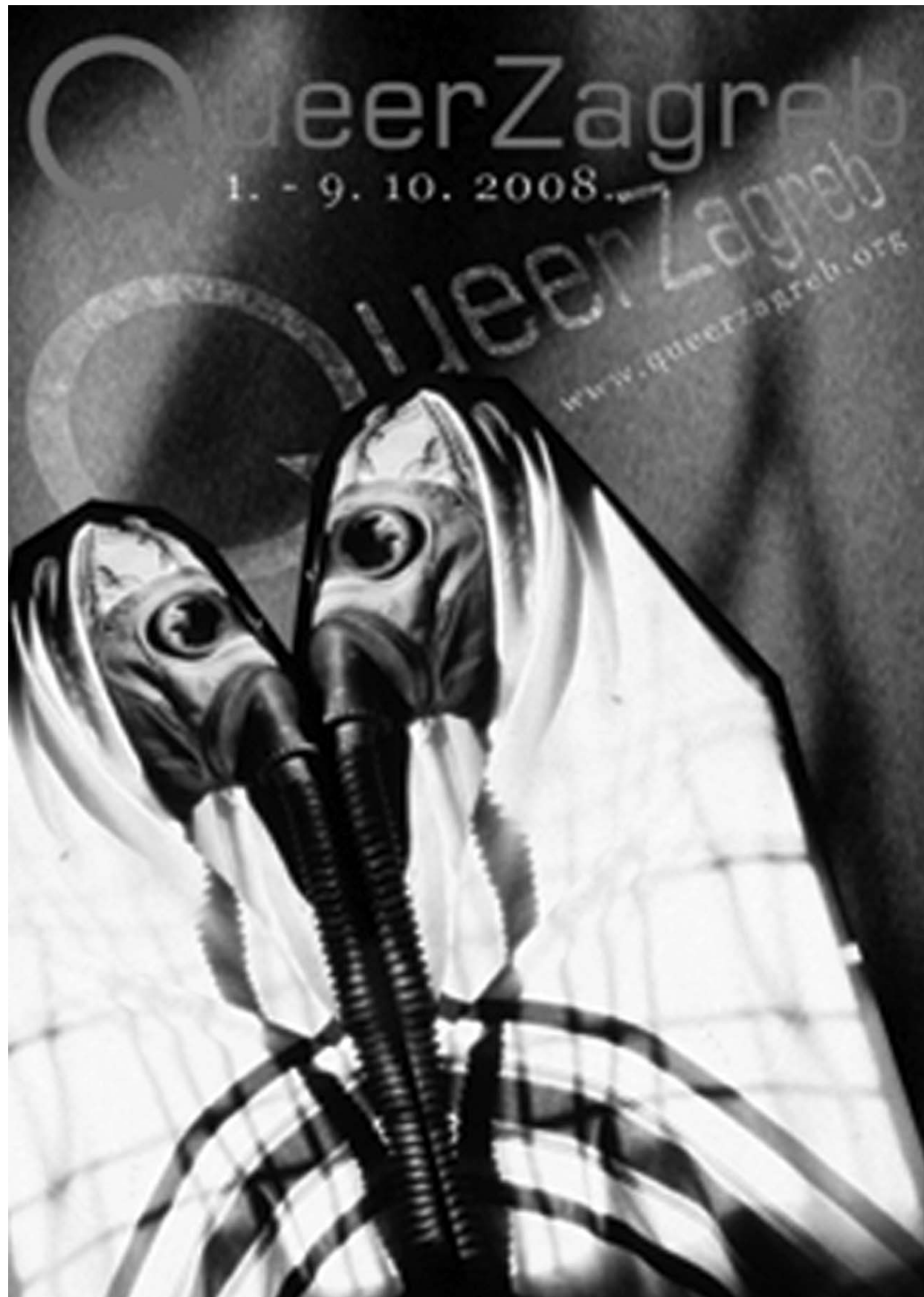
No ljevica je bila još sklonija zbrci (neću reći željna, jer što je to želja za sprečavanjem želje?). Kod socijalista i zelenih jednog naraštaja feminističkih muškaraca i žena dolazak na vlast je u pitanjima spola ojačao "abolicionistički" diskurs, kako se sam naziva, za ukidanje prostitucije. Premda manje žestok od zelenih u pitanju razlike među spolovima i potrebe za zakonskim ukidanjem, PS je ostao jedinstven u tvrdokornosti da prošlost postane *tabula rasa*, kao pjesma kojoj su vojnici zaboravili riječi, ali ne i melodiju. Oni su se radije dočepali države nego propovijedali njezino odumiranje, ali odumiranje razlike među spolovima ne bi bilo mrsko njezinim ideolozima. Odustali su od besklasnog društva, no čini se da teže društvu bez spolova. Jack Lang je 1998. izjavio o *rave parties*: "to su čudesni susreti jer su odatle protjerane razlike u spolu i podrijetlu".

Nedavno je žena premijera Jospina, filozofkinja Sylviane Agacinski, tražila "rodnu politiku". Mislim da sam shvatio da je posrijedi političko definiranje korektnosti spolnosti bez poricanja postojanja dvaju različitih spolova, seksualiziranje političkog tijela bez deseksualiziranja samog tijela. To mi se činilo proturječnim, ali manje ludim nego, poput Judith Butler, željeti zasnovati rodnu politiku samo na ženskom spolu. Primijetio bih usput da su se socijalisti, koji propovijedaju "rodnu politiku", "politiku povijesnog pamćenja" i "jezičnu politiku", suzdržali

da naprave ono zbog čega su došli na vlast: politiku politike. "Društvena pitanja" su alibi za "socijalno pitanje".

Na početku izborne godine u kojoj će se prvi put muškarcu suprotstaviti žena koja ima izgleda za pobjedu, razlika među spolovima je u srcu rasprava. Taj kontekst aktualizira dva pitanja: ulogu spola u politici i ulogu države u području spolnosti. ▣

S francuskoga prevela Vesna Lisičić.
Oprema teksta redakcijska.

Michael Hardt

Financijska je kriza posljednji čavao u lijesu

Gospodine Hardt, ako je vjerovati Toniju Negriju i vama, kapitalizam će se unutarnjim proturječjima sam dokinuti.

– Da, u tome smo vjerni Marxovi pristalice.

Trenutno je čitav svijet zabavila financijska kriza, koja uništava imovinu koja se mjeri u milijardama. Je li to kraj kapitalizma?

– To jest kriza, ali nije kolaps. Cinično bismo mogli reći: jedni gube, a drugi dobivaju novac. Usprkos tome, ova je kriza, naravno, opterećujuća. Ona pokazuje do čega se kapitalizam razvio. Živimo u društvu kojim dominiraju dioničari. Marx je to stanje ironično nazvao "socijalizmom kapitalista".

Financijska kriza i izbori u SAD-u

No, barem su neki kapitalisti s pravom izgubili svoju moć. Vlada SAD-a počinje prebacivati neke banke u državno vlasništvo.

– Ali ta vlada djeluje u kapitalističkom duhu. Sve je već rečeno time da nakon svake akcije spažavanja rastu burzovni indeksi. Uz to, nastala je i hipotekarna kriza, jer američka vlast i dalje ulazi u proračunski deficit. Najprije je sustavno uništavana socijalna država. Siromašni su potom umireni jeftinim hipotekama. Od toga su profitirale samo banke. One će biti spašene i iz sljedeće krize, kada siromašni više neće moći plaćati dugove sa svojih kreditnih kartica.

Postali ste svjetski poznati svojom tezom o Imperiji. Nacionalne su države još samo prazne ljušture; u globaliziranom kapitalizmu moć više nije koncentrirana na jednom mjestu, nego "svugdje i nigdje". Ipak, upravo ova financijska kriza pokazuje da vlade još uvijek mogu energično djelovati.

– Nikad nismo rekli da su države potpuno besmislene. No, one same ne mogu uspostaviti nikakvu globalnu strukturu moći. Upravo je vojni poraz u iračkom ratu dokazao da su prošla vremena imperijalizma nacionalnih država – usprkos Bushevim, Cheneyevim ili Rumsfeldovim snovima. Financijska je kriza posljednji čavao u lijesu fantazija o SAD-u kao velesili.

Ako nitko drugi, onda barem republikanski predsjednički kandidat McCain gleda stvari drukčije.

– Demokratski kandidat Obama je, naravno, simpatičniji od McCaina. No, u konačnici gotovo da i neće biti razlike, bez obzira koji će od njih vladati. Nova američka vlast u svakom će slučaju morati slijediti antibuševsku politiku. Primjerice, više se neće moći napadati Iran. Troškovi rata u Iraku i sadašnje financijske krize postavljaju američkoj politici vrlo uske granice. Vjerovanje da bi Sjedinjene Države mogle vladati svijetom je zastarjelo.

Mogućnosti promjene

Revolucija se, dakle, događa bilo kada, sama od sebe? Ili joj je potreban revolucionaran subjekt kako bi nadvaladala kapitalizam?

– To nije proturječno, čak niti kod Marxa. Da bi se društvo promijenilo, mora ga se analizirati.

Sada počinje nov ciklus društvenog otpora, nakon što je propao Bushev rat protiv terorizma. Kreativnost i želja za raznolikošću ponovno su se vratile. Otpor prema sastanku na vrhu skupine G-8 u Heiligendammu bio je početak.

Ulrike Hermann

Poznati američki filozof i teoretičar, poznat po koautorstvu bestsellera nove ljevice *Imperij i Mnoštvo* (s Antonijem Negrijem), govori o trenutnoj financijskoj krizi, izborima u SAD-u, mogućnostima promjene i mnogim drugim aktualnim temama

No, trenutno nedostaju revolucionarne mase. Usprkos financijskoj krizi, klimatskim promjenama ili oskudici hrane, čak se i na društvenim forumima smanjuje broj sudionika. U Malmöu se nije skupilo više od osam tisuća antiglobalista.

– Pokreti ne funkcioniraju po logici prema kojoj bi sveobuhvatnija kriza rezultirala i većim zamahom. Ni Francuska revolucija nije se dogodila u godinama kada je glad bila najveća.

Vi dakle tvrdite da je revolucionarni potencijal u "mnoštvu", šarenom savezu različitih pokreta. No, u Malmöu su mnogi aktivisti tu rascjepkanost doživjeli kao iscrpljujuću i neproduktivnu. Da bi se uspješno borilo protiv neoliberalizma, moralo bi se usredotočiti na manje tema.

– Je li iscrpljenost zaista tako velika?

Vjerujem da jest.

– Moja bi prva reakcija bila: društveni pokreti ne smiju nastojati posvetiti se samo jednom jedinom programskom cilju, kojeg je odabralo njihovo središnje partijsko vodstvo i koje prenosi mala skupina glasnogovornika.

To zvuči kao da su se kritičari globalizacije razvili u svojevrsnu Komunističku internacionalu.

–Od 2003. do 2006. taj je pokret bio vrlo centraliziran, i možda je bilo neizbježno da se usredotočio samo na ratu u Iraku i kampanju protiv Busha. No, istovremeno je nestalo zabavnosti, radosti eksperimenta i raznolikosti

Koliko nade?

Nije li jednom pokretu potreban jedan jasan protivnik poput Busha?

To je bio korak unazad u odnosu na stariji oblik lijevog aktivizma. Opet se krenulo od pogrešne pretpostavke da samo Sjedinjene Države mogu diktirati globalnu politiku. U tome su antiglobalisti između 1999. i 2003. bili napredniji i eksperimentirali su s različitim protivnicima, kao što su WTO, EU, G-8, IWF i Svjetska banka. To je bio vrlo inteligentan oblik gradnje teorije o tome kako bi mogla izgledati nova globalna struktura; moć je danas razdijeljena u čvorištima jedne mreže.

Kako će se to dalje razvijati?

– Sada počinje nov ciklus društvenog otpora, nakon što je propao Bushev rat protiv terorizma. Kreativnost i želja za raznolikošću ponovno su

se vratile. Otpor prema sastanku na vrhu skupine G-8 u Heiligendammu bio je početak.

Jesu li, dakle, akcije u Heiligendammu bile više od neuspješnog happeninga?

– Uvijek se iznova pojavljuje ta kritika: kako se može biti uspješan, ako se slavi samo ulične akcije? Pritom se previđa kakva unutarnja proturječja proizvodi kapitalizam. U svojoj novoj knjizi *Common Wealth* pokušali smo pokazati da kapital nastoji prisvojiti sva kulturna djelovanja zajednice. To izaziva otpor. U Boliviji su se siromašni borili protiv privatizacije vode, u Argentini su nezaposleni osnovali vlastite radionice, u Parizu su se mladi u predgrađima pobunili protiv društvenih mehanizama segregacije. To su prvi glasnici.

Vaš je optimizam uvijek fascinirao čitatelje.

– Ne volim riječ "optimist". Njome se često implicira da ste ljudi. Za sebe bih rekao da sam pun nade.

Ljubav kao sredstvo otpora

Kada opisujete kako je kapitalizam automatski izazvao društveni otpor, usredotočujete se na demokratske aktiviste. No, ne postoji li mnoštvo pokreta i na desnici koji nastupaju kao društveni otpor, poput desničarskog populizma u Europi ili islamizma.

– Naravno da će se uvijek iznova pokušavati uspostaviti društvene hijerarhije. Protiv tih se silnica treba boriti. No, iz postojanja rasističkih stranaka ne smije se zaključiti da je prava demokracija načelno nemoguća samo zato što su ljudi tobože preloži da bi sami sobom vladali.

Borbu društvenih pokreta opisujete prilično sentimentalno. Na kraju vaše nove knjige obećajete "ljubav", "patnju" i "suze koje će se prolići". Ne bojite li se kiča?

– Zapanjuje me koliko bolno uznemireno mnogi reagiraju čim Toni i ja počnemo govoriti o ljubavi. Ali, kod nas nije riječ samo o novom promišljanju političkih pojmova, nego i političkim osjećajima. Borba za pravu demokraciju ima veze sa strastima jednako onoliko koliko i s razumom. ▣

S njemačkoga preveo Trpimir Matasović.

Razgovor je objavljen u časopisu Die Tageszeitung 22. rujna 2008. Oprema teksta redakcijska.

Art-gangovi Aspalatosa & nova splitska art četvrt: Kwart

Branko Cerovac

U realizaciji "kvartovskog" multimedijalno-izložbenog događanja u Splitu sudjeluju brojni "veterani" splitske postkonceptualističke, art fotografske, novomedijske i akcionističke scene: Rino Efendić, Milan Brkić, Zvonimir Bakotin, rame uz rame s mladim suborcima iz kvartovskog artističkog "ganga": Borisom Šitumom, Duškom Boban, Lukom Duplančićem, Markom Markovićem, Androm Banovcem, Ivanom Svagušom i Šitumom

Kulturna manifestacija Kwart 3 – Trstenikunderground, Split, od 12. do 22. rujna 2008. Put Trstenika 1, garaže u Papadopulovoj ulici

U druga za suvremenu umjetnost Kwart u svom "kodnom imenu" akcentuira odluku nekolicine splitskih umjetnika (Brkić, Efendić, Šitum i drugi iz "tvrde" kvartovske jezgre utemeljitelja) da upravo vlastiti urbani neposredni *Lebenswelt* koji ne samo da reprezentira već i jest mitski i egzistencijalni topos njihova *Daseina*, odrastanja, stanovanja, druženja, utjelovljenja brige i zdvajanja oko subjektivne i objektivne (ekonomske) pozicije marginaliziranih i pauperiziranih *contemporary artists* u danom društvenom sustavu, a uže, u gradu Splitu grubo rascijepljenom na "stari i novi Split" – da sve to tematizira, konceptualizira, prostorno iskoristi za umjetničko djelovanje i time napokon stvarno autopoezički posvoji, postavivši tu marginu u središte vlastite komunikativne *praxis*.

Kva(rt)dratura splitskog kruga

Split 3, a posebice kvart Trstenik time je počevši od promocije, polaznog okupljanja i prvih izložbi Kvarata 2005. i 2006. godine postao jednim od ključnih urbanih žarišta nove splitske umjetničke scene. Nakon *Slika prostora* (1994.), *ArtSquat* (1994.), *Gripe Art Projekta* (GAP), 21. proljeća, Galerije Ghetto i tradicije već "povijesno avangardnog" Adria Art Annalea (AAA) u kva(rt)draturi splitskog kruga dogodilo se još nešto: kreativna i tolerantna decentralizacija/dislokacija, odnosno proširenje urbanih prostornih mogućnosti estetske komunikacije s naglaskom na problematiku angažmana, djelatne socijalizacije umjetnika u neposrednom životnom okolišu. Ta činjenica, zajedno s izložbama *Kwart 1, 2 i 3*, otvorene 12. rujna ove godine u plastički simbol-

no moćnom, doslovno "podzemnom" garažnom prostoru u Papadopulovoj (*Trstenikunderground 3*) ide u red neosporno zanimljivijih i svježijih kulturnih događanja u ovome gradu, pored *Žena na raskrižju ideologija* i nedavnih Dana performansa.

U realizaciji ovogodišnjega "kvartovskog" multimedijalno izložbenog događanja sudjeluju brojni "veterani" nove splitske postkonceptualističke, art fotografske, novomedijske i akcionističke scene: Rino Efendić, Milan Brkić, Zvonimir Bakotin – ex van Gogh, TV pionir interaktivne televizije koji se iz Beča i Amsterdama nedavno vratio u Split, rame uz rame s mladim suborcima iz kvartovskog artističkog "ganga": Borisom Šitumom (inače predsjednikom udruge Kwart), Duškom Boban, Lukom Duplančićem, Markom Markovićem, Androm Banovcem, Ivanom Svagušom i Šitumom, kojima tehničku, moralnu i "logističku podršku" pružaju brojni "nekvartovski" simpatizeri, a među njima i pisac ovih redaka u svojstvu stručnog savjetnika u gostima.

Grb "Hajduka" na mjestu srca Isusova

Moćnom vizurom dinamičnog betonskog longitudinalnog "akceleratora" (podrumskih garaža) dominira koncepcijsko-prostorni napon stvoren suživotom pseudosakralne "kristološke" reinterpretacije Isusa kao ikone "u hrvatskom kodu" u monumentalnom printu *Hajdučko srce* (grb "Hajduka" na mjestu srca Isusova) Borisa Šituma u opoziciji prema ikonografski i metodološki radikalno urbanoj i miks medijaliziranoj ambijentalnoj instalaciji/događanju/performansu Zvonimira Bakotina *Oil Bill* s automobilom Pontiac, i simuliranim/re-dizajniranim novčanicama "200 dollars" s G. W. Bushevim licem (utegnutim u odijelo i kravatu te šifriranim referencama na naftni biznis) koje je autor vlastoručno raspapao duž poda golemog središnjeg garažnog prostora. Automobil koji je autor parkirao među ostale parkirane automobile poslužio mu je kao kutija za CD-player s kojega je emitirana koncepcijski bitna poruka rada – glas, intervju F. Williama Engdahla "na temu" globalna politika, *Stoljećé rata*, "Oil". Specifično osvjetljen postindustrijski, "bazilikalni" tlocrt Podruma-Garaže rezultira efektom "kontraverzije" između simulakruma crkve/kripte/katakombi "nacionalne" instrumentalizacije lika i simbola Krista i stvarnog značenja garaže u kontekstu globalne metafore antibuševskog, turbokapitalističkog, amerikaniziranog "Crash"-univerzuma (na tragu Bakotinovih "VGTV" iskustava i preokupacija).

Da izložba u arhitektonski i funkcionalno po sebi snažnom i energičnom ambijentu garaže – kroz koju i za same umjetničke manifestacije normalno cirkuliraju automobili i ljudi, ne samo "publika" – ne bi ostala samo statičan postav "ekspozita", "Kwart" se pobrinuo naglasivši upravo akcioni, interakcio-

no-komunikativni karakter događanja, druženja artista i publike, odnosno svih stvarnih protagonista životne dinamike u i oko Garaže. Za postizanje *movinga* i postupnu transformaciju slobodnog kretanja kroz garažu u happening pobrinuli su se u prvom redu već spomenuti autori Bakotin i Šitum u čije "djelovanje" u ambijentu ulazi kao "neizbježan" aspekt i doslovna vožnja prostorom, buka, glas, koncert, glazbeni nastup Alena Čelića, Veljka Popovića, Mate Peruzovića, miss Nine, cjelokupno su-modeliranje "zvuka garaže", element vatre (paljenje novčanica u Bakotina, te svijeća zapaljena ispod fotografije neki dan preminulog Dine Dvornika, koji je i po splitskoj adresi i po senzibilitetu bio veoma blizak "kvartovcima", u drugom radu Borisa Šituma; vatra, žar, dim, vonj prženja ribe za koncerta i partyja...), a ponajviše upravo Bakotinovo kretanje pri distribuciji velike količine spaljenih "dolara" pri kojem se autoru spontano i veoma uživiljeno pridružilo sve nazočno ljudstvo, ponajviše djeca iz kvarta koja su pokazala golem entuzijazam za tu akciju i sjajno se zabavila skupljajući "novac", razbacujući se u igri njime i dobacujući legitimne komentare i vlastite interpretacije samog dešavanja, što je pojačalo intelektualni učinak i aktivnu recepciju Engdahlova intervjua koji je "govorio" iz Pontiac koji se kretao i brujao cijele večeri, a vozili su ga mnogobrojni vozači i vozačice!

Pored navedenih radova, kvalitetom i simboličnom impostacijom se ističu Efendićeva reklama *Subutex*, visoko postavljena na zid do kojega se nalazi nekoliko "običnih" reklama koje i inače čine znakovni inventar garaže u Papadopulovoj, uz ostavljene ljestve koje "vode" ka Subotexu kao simbol "sublimacije/spasenja" – svi znamo od čega – a subvertiraju "tabu" dopustivosti predmeta javnog reklamiranja; zatim rad *Amnezio* Milana Brkića s vizualno, grafički i konceptualno zanimljivo obrađenim autoportretom samog autora u pozi meta-nogometša koji uzdignutim koljenom desne noge žonglira sunčano-žutom kuglom kao loptom, i to na visokom bijelom postamentu, što ekspozitu daje i jaku skulpturalnu kvalitetu, pojačanu odnosima svjetlo-sjena (na zidu iza samog izložka).

Umjetnici, kvartovski susjedi i moćnici

Na stropnom dijelu centralnog prostora postavljeni su veliki natpisi s obje strane betonskih greda: *UMJETNICI SU INSTRUMENT U RUKAMA POLITIČKIH MOĆNIKA*, i drugi, s direktnom porukom, lišenom pretjeranog "estetskog" friziranja i zamagljivanja intencije tvrdnje, konstativa. Svoje su radove izložili i Andro Banovac (video *Flesh made* projiciran na pokrajnji zid), Šimun Šitum (zidna fotoinstalacija *Timmy* s izrazitim subkulturalnim, trash štimungom kojim se sasvim prirodno uklapa u ambijent brojnih grafiti kojima obiluje ne samo garaža već i "cili Split"), Ivan Svaguša (crno-bijeli strip kadrovi

Kwart 3 postigao je puno: otkriven je iznimno atraktivan garažni prostor na Trsteniku pogodan za umjetničko djelovanje i izložbe te je veoma uvjerljivo animirano stanovništvo Splita – ne samo kvarta, koji je preobražen u žarište događaja za djelatnu komunikaciju, interakciju i podršku socijalno-artističkim nastojanjima vlastitih susjeda, umjetnika s kojima dijele svu sreću i sve nedaće stanovanja i djelovanja u četvrti Split Tri

naslikani po zidovima), Luka Duplančić (crteži s imaginarnim marinama *Aurora/vespera*), Marko Marković (likovna radionica koja se odvijala na prostoru pored središnjeg tijekom dana i za samog otvorenja i popratnog koncerta-partyja) i Duška Boban (kolor fotografije *Luka*), dok Zorge (slikar, videoumjetnik Marin Zorić, stalni protagonist "kvartovskih" izložbi i akcija) ovom prigodom nije ništa htio izložiti, već je pomagao prijateljima umjetnicima i nazočio svim događanjima.

Kwart 3 u ovogodišnjem – po mišljenju nazočnih – ponajboljem postavu/događanju postigao je puno: otkriven je iznimno atraktivan garažni prostor na Trsteniku, pogodan za umjetničko djelovanje i izložbe, te je veoma uvjerljivo animirano stanovništvo Splita – ne samo kvarta, koji je preobražen u žarište događaja za djelatnu komunikaciju, interakciju i podršku socijalno-artističkim nastojanjima vlastitih susjeda, umjetnika s kojima dijele svu sreću i sve nedaće stanovanja i djelovanja u toj četvrti Novog Splita, Splitska Tri. ▣

Little bit of soul

Silva Kalčić

Od arhitekture se očekuje da dade odgovor na konflikt i kontradikciju generirane snažnim strujanjima migracija i urbanizacije na svijetu gdje sve više ljudi živi samo, čija populacija raste i/ili stari, koji se vrlo nejednako ekonomski razvija u svojim dijelovima i čiji su resursi potrošivi

Out There: Architecture Beyond Building. 11. venecijanski bijenale arhitekture (11. Mostra Internazionale di Architettura), Arsenale/Giardini, Venecija, Italija, od 14. rujna do 23. studenoga 2008.

Venecijanski bijenale arhitekture u ovom je trenutku najambicioznija izložba arhitekture na svijetu, sastavljena od centralne kustoske izložbe s proslavljenim imenima i arhitektonskim zvijezdama (*starchitects* Frank O. Gehry, Herzog & De Heuron, Morphosis, Zaha Hadid, Coop Himmelblau, Rem Koolhaas) u sekciji *Masters of the Experiment* u tzv. Talijanskom (danas naprosto Centralnom) paviljonu i u Arsenalu s Artiglierijama, dok u nacionalnim paviljonima, u Giardinima i u palačama rasutim u gradu (i praktično grupiranih uz istočnu obalu Canal Grande), izlažu većinom mlađi i anonimni autori čiji rad varira u kvaliteti i konceptijskoj jasnoći (uz rijetku iznimku poput Sverrea Fehna u Paviljonu skandinavskih zemalja). Mlađi talijanski kustos Emiliano Gandolfi, na poziv izbornika Aarona Betskog, pokušao je napraviti zaigranu *art* izložbu u sekciji eksperimentalne arhitekture, u oba smjera (na razmeđu suvremene arhitekture i umjetnosti) propitivno. U pokušaju da konceptualizira arhitekturu, u vrijeme "umorne arhitektonske teorije" te fasciniran digitalnim projektiranjem (3D modeli, kolaži, "Screensaver Architecture"), Aaron Betsky je tako prozvan od kritičara koji tvrde da je zakasnio barem desetljeće, stavljajući disciplinu u razdoblje fascinacije samodostatnim kompjuterskim modeliranjem koje je iscrpljeno s natjecanjem za Ground Zero na Manhattanu i s nemoći takve iščašene, tehnološki i morfološki prenapregnute arhitekture u obnovi New Orleansa.

Između autonomije umjetnosti i heteronimije arhitekture

Culio Carlo Argan u okviru izložbe *Roma interotta* u Paviljonu Italije u prostoru Artiglierie, zaključuje kako je daleko lakše oblikovati gradove budućnosti, nego gradove s poviješću. Rim je

grad čiji je razvoj prekinut u trenutku kad je počeo biti planiran: živio je na ostacima, onda na ruinama i danas na otpadu. Zapadni vjetar i široko više ne pušu otkad je grad optočen "zidom" od armiranog cementa. Argan baziliku sv Petra i rijeku Tibar smatra generativnim centrima grada, koji pomiruju horizontale i vertikale kao osnovne osi grada, zaključujući: "utopija je ateistička opozicija providnosti". Španjolski paviljon je tradicionalno koncipiran, na način postava projekata i fotografija građevina na zidnim panoima (novih objekata ali i adaptacija, primjer je bojadisaonica iz Santiaga de Compostela, prenamijenjena u rezidencijalni prostor, arhitekta Manuela de la Dehese), izlažući arhitekture iz dvije generacije: starije, koja je studirala arhitekturu, i bavila se njome, crtajući rapidografom na papiru, i mlađe, koja projektira na kompjuterskom ekranu. Izložbu je koncipiralo, što je neobično, Španjolsko ministarstvo graditeljstva shvaćajući arhitekturu – koja zauzima, definira i oblikuje prostor – ključnom u procesu kreiranja nove urbane kulture, generatorom društveno kohezivnog prostora. Manje je uspješan postav u dijelu paviljona transformiranog u pozornicu, na način Alda Rossija i njegovog poštanski broda (koji je jedrio duž Canal Grande u projektu Il Teatro del Mondo koji je svojevrsna uvertira u postmodernu), gdje je mjesto (Venecija) nazočno, u svojevrsnom homamageu gradu, kroz motiv zrcala i maske, kao metafore za identitet. Maska, kao i pročelje zgrade, skriva, štiti, evokativna je, bivajući primarnom temom u suvremenoj arhitekturi, i u modernoj umjetnosti namjesto lica (portreta) u umjetnosti prethodnih razdoblja.

Aaron Betsky, za sada "autor od prve knjige", koji je radio u Gheryjevom uredu te bio dekan Nizozemskog instituta za arhitekturu, a sada je direktor Cincinnati Art Museum-a, izuzeo je iz arhitekture u svojoj koncepciji Bijenala njezin "čvrsti" dio i njezinu utilitarnost, što su još od Vitruvija njezini postulati. Oduzeo je arhitekturi arhitekturu? To je slaba točka ove Mostre, daleko slabije u koncepciji i postavu od prethodne, čiji autor Ricky Burdett zadaje temu interakcije arhitekture i društvene dinamike u velikim i paradigmatičkim svjetskim gradovima. Betsky je naglasak stavio na *site-specific* instalacije, manifeste (tražio je od svih autora na Bijenalu da ih napišu, što Luksemburžani pretvaraju u izložbu samu), hipotetske urbane scenarije, nove urbane modele i vizije arhitekture onkraj građenja, na što austrijski autori odgovaraju u pobuni: "Arhitektura je način na koji mislimo i govorimo o zgradama, kako ih reprezentiramo, kako ih gradimo" (Bettina Goetz). U okviru Bijenala Austrijanci organiziraju dvodnevnu konferenciju polazeći od načela da "arhitektura treba biti izgrađena stvarnost, a ne izložba"; sa svim zadanostima i ograničenjima koja su Waltera Gropiusa potakle da

Madelon Vriesendorp, Ecstasy of Mrs. Caligari, 1973.

Pokušaj da se kroz manifeste (teoriju) i *site-specific* instalacije (arhitekturu onkraj građenja) te radionice, okrugle stolove, predavanja i *live*-intervjue objasni sadašnjost i postave moguće smjernice discipline koja je u svojevrsnoj krizi – paradoksalno istodobno s eksplozijom gradnje i sveprisutnošću, medijskom atraktivnošću i iznimnom financijskom snagom arhitekture

stvaranje arhitekture usporedi s *plesom u lancima*. Josef Lackner, arhitekt i profesor na Sveučilištu u Innsbrucku, naglašava da je arhitektura uvijek eksplicitna i evidentna, da govori lucidni jezik, no uz logičku strukturu uvijek ima i element iznenađenja, bivajući samo donekle i naizgled racionalnom. "Arhitektura izražava ideje – međutim, one su često izočne, a arhitekt svejedno gradi. U tom slučaju, najbolja ideja bila bi – ne graditi". Michael Hofstater i Wolfgang Pauzenberger tako prave jasnu razliku između autonomije umjetnosti i heteronimije arhitekture. To je dvoje izvrsno sazeo Eduardo Soto de Moura u Portugalskom paviljonu, obloživši interijer palače uz Canal Grande zrcalnim ploham, stavljajući arhitekturu u dijalog s gradom koji je okružuje, ulicama i trgovima na rubu centra i periferije grada, i kulturalnim kontekstom. Ingeboprg Flagge u izmještenom Paviljonu Luxemburga, na temu je *li building boom* prilika ili prijetnja, piše (u tekstu otisnutom kao plakat koji posjetitelj izložbe može ponijeti sa sobom) kako više ne vjeruje da su arhitekti najbolji graditelji grada (koji je više od zbroja arhitekture u njemu), ali da im ne vidi alternativu. Slično tome, Enrico Lunghi zaključuje kako arhitekti i urbani planeri rijetko uspijevaju u gradnji i koncipiranju gradskih zona u onome što često naručuju od umjetnika: unijeti malo duše, "little bit of soul".

"Kako želimo sutra želimo živjeti?"

Nitko nije sretan s monotonijom u okolišu, arhitekturom koja zamara ponavljajući se, radi čega je forsirana jednako nepodnošljiva karnevalska, neo-tradicijska, neo-modernistička, neo-ekspresionistička, i slično, arhitektura... Stoga kineski MAD Studio predlaže mobilni, samostojeći grad na tragu pop-arhitekture Archigram-a iz 1970ih, djelujući u grupu na tragu tadašnjih kolektivnih praksi u arhitekturi i umjetnosti. Pejzažni arhitekti Gustafson Porter i Gustafson Guthrie Nichol sade, uz skladišne zgrade bivšeg brodogradilišta (Arsenale), evokativni, rajski vrt sa šetnicom i nasadima rajčice i suncokreta... uspoređujući ga s priva-

vizualna kultura

tnim i tajnim mjestom duše, u značenju franc. "Jardin Secret" (prošlost, sadašnjost i budućnost vrta kao sjećanje, njega i učenje u životu ljudi); zanimljivo je da ove godine mnogi autori grade vrtove i parkove, i u japanskom i paviljonu SAD-a su nasadi... Potpuno različite estetike, Estonci su podigli žutu cijev ispred Paviljona Rusije u Giardinima, kao komentar na Gazpromovu odluku da naftovod provede ispod Baltičkog mora kroz, ili blizu estonskog državnog teritorija. Belgijski paviljon je ured Kersten Geers David Van Severen ispunio konfetima, evocirajući prošlo desetljeće kao doba tzv. "party" arhitekture, s velikim budžetima za kapitalne projekte i brzom, često nepromišljenom gradnjom koja je "opustošila svijet". Nizozemci se na izložbi ARCHIPHONIX bave nedavnim požarom na Sveučilištu u Delftu, koji je iščitan kao čišćenje terena za novi početak i obnovu te institucije, primarno u duhovnom smislu. Dobitnik Zlatnog lava za životno djelo je Frenk O. Ghery, inovativni arhitekt agresivnih landmark zgrada, koji je "arhitekturu oslobodio kutije", s nagnućem ka fraktalnim formama koje počinje smetati u inherentnoj ljudskoj potrebi za redom i harmonijom, a povjesničar arhitekture James S. Ackerman dobitnik je Specijalnog zlatnog lava za životno postignuće, čime se teži izjednačiti u značaju teorija i praksa arhitekture. Radionice (tako u Švicarskom paviljonu vidimo istraživački potencijal rada sa studentima u redovnoj nastavi), okrugli stolovi, predavanja i live-intervjui intenzivno su prisutni na Venecijanskom bijenalu, u pokušaju da se objasni sadašnjost i anticipira budućnost discipline (postave njezine moguće smjernice), koja je u svojevrsnoj krizi paradoksalno istodobno s eksplozijom (ne samo u Hrvatskoj) gradnje i sveprisutnosti, medijskom atraktivnosti (poput kulturalnog nogometa) i iznimnom financijskom snagom arhitekture. Od arhitekture se očekuje da daje odgovor na konflikt i kontradikciju generirane snažnim strujanjima migracija i urbanizacije (tako se Velika Britanija bavi stano-gradnjom, u skladu s gorućim političkim problemom kako smjestiti novourbaniziranu radnu populaciju na prostor visoke gustoće razbijenog koncepta susjedstva) na svijetu gdje sve više ljudi živi samo, čija populacija raste i/ili stari, koji se vrlo nejednako ekonomski razvija u svojim dijelovima i čiji su resursi iscrpivi. Njemačka je u trijemu svoga klasicističkog paviljona postavila rasvjetu triput snažniju od sunca, koja grije poput inkubatora. Postavljajući pitanje "Kako želimo sutra

Ai Weiwei i Herzog de Meuron

želimo živjeti?", ova instalacija se humorno tiče konzumerizma, potrošnje – njezina je tema koliko će kilovatsati struje biti potrošeno do kraja izložbe, i prema tome koliki će račun biti za nju ispostavljen. Najboljim nacionalnim paviljonom proglašen je Poljski paviljon, s obzirom na postav i zaumnu temu, gdje su nove zgrade, podignute posljednjih godina u Varšavi projicirane u budućnost, nekih pola stojeća od danas. U distopijskoj viziji budućnosti sjajna uredska zgrada od čelika i stakla služi kao zatvor, a u zračnu luku utjeruje se stoka.

Hrvatska nacionalna prezentacija

Zadarske Morske orgulje Nikole Bašića, u selekciji Branka Silađina, činilo se da je teško prenijeti u medij izložbe, osim ako orgulje ponovno (ili njihov segment) ne sagradite na nekom od venecijanskih kanala. *Dnevni kulturni info* u izdanju od 29. rujna 2008. najavljuje (u tekstu od 12. rujna) kako je "...stotinjak metara izložbenog prostora za ovu priliku popločano bijelim bračkim kamenom, a u njegovom središtu postavljen je veliki interaktivni segment svjetlosne instalacije *Pozdrav Suncu*... Konkretno, osim podnog 'ekrana' tu su dvije nasuprotne videoprojeksije koje prikazuju s jedne strane *Morske orgulje*, čiji zvuci odjekuju prostorom, a s druge zadarski original *Pozdrava suncu*... "Sada kad gledam Bijenale u cjelini, vrlo sam zadovoljan izborom i realizacijom. Jučer me Nikola Bašić nazvao da me pita kako instalacija izgleda. Rekao sam da sam ju zamislio za ocjenu 5, a sada mislim da je za 3, jer vidim neke tehničke nedostatke. Međutim, budući da ih publika neće primijetiti, zaokružiti ću na 4." Način predstavljanja Bašićevog projekta, kaže Silađin, svakako je drugačiji od uobičajenog kada je riječ o arhitektonskim izložbama. No, to se može ovog puta reći i za glavninu izloženu na Venecijanskom bijenalu u kojem prevladavaju upravo instalacije, što je u određenoj mjeri inspirirano Betskyjevom koncepcijom". Osim što je uživala u disko ugođaju izložbe, publika je nažalost primijetila. ■

Mreža individualnih zanosa

Predstavljanje hrvatske selekcije izložbe *KAIROS 13. bijenala mladih umjetnika Europe i Mediterana* (BJCEM, Puglia 2008.), Mali salon Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, od 25. rujna do 12. listopada 2008.

Muzej moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci, jedini član međunarodne asocijacije BJCEM iz Hrvatske, redovito od 1990. organizira sudjelovanje mladih hrvatskih umjetnika na Bijenalu mladih umjetnika Europe i Mediterana, radi "promocije kreativnosti mladih umjetnika, poticanja međunarodne razmjene i razvoja miroljubivih odnosa" u regiji. *Biennale* je možda najvažnija manifestacija na području Mediterana koja se bavi promocijom stvaralaštva mladih, okupljajući 72 člana iz 21 države europskog dijela Mediterana. Tema ovogodišnjeg *Biennala* je *KAIROS*, grčka riječ koja označava pravo vrijeme; dobru priliku; trenutak u vremenu u kome je moguće ostvariti promjenu. Domaćin je bila Regija Puglia u Italiji, a programi su se odvijali u prostoru *Fiere del Levante* u Bariju od 22. do 31. svibnja 2008. Sudjelovalo je oko 700 mladih umjetnika iz 46 zemalja; u organizaciji MMSU-a Hrvatsku je predstavljalo 20 umjetnika u raznovrsnim disciplinama umjetničkog stvaralaštva, a dio hrvatske selekcije predstavlja se izložbom u Malom salonu. Uz autore čiji su radovi na izložbi s obzirom na medij, u Bariju su predstavljeni i Marko Pogačar (poezija), Đorđe Smajlović (moda), te Kristina Bajza i Maja Kovač (ples). Nastup hrvatskih umjetnika vodila je Nataša Ivančević, članica Upravnog odbora BJCEM-a od njegova registriranja kao međunarodne asocijacije. "Možda se u svojoj dvadeset i četiri godine dugoj povijesti *Bijenala mladih umjetnika Europe i Mediterana* nije nikada dotakao suštine svoga poslanja kao sada, temom Kairosa, pod čijim se znakom odvija njegovo trinaesto izdanje. Kairos, predstavljen mladićem u pokretu, simbolizira onaj ključni trenutak u kojemu se ostvaju mogućnost budućnosti, a budućnost – ne njeno predviđanje, već stvaranje – upravo je razlog postojanja udruge BJCEM-a. Udruga je, držeći se one stare da na mladima svijet ostaje, svu pažnju usmjerila na promociju mladih umjetnika... Nije čudno da se Kairos odvija upravo na Mediteranu, kolijevci civilizacije u kojoj živimo. Pritom treba neprekidno imati na umu da pojam Kairosa predstavlja kvalitativno određene vremena. Kairos u isto vrijeme ukazuje na mogućnosti i opasnosti koje u vremenu krize, u kakvom nedvojbeno živimo, tvore krhku, neprekidno nastajuću strukturu koja premošćuje rušenje našeg starog svijeta u ime novog, nadolazećeg svijeta. Kairos BJCEM-a svaki se put odvija u onih desetak dana zajedništva kad se tisuće mladih umjetnika i posjetitelja nađe na jednom mjestu, razvijajući živu mrežu poznanstava zasnovanu na individualnom zanosu i potrebi stvaranja. Razumijevajući da se ideja zajedništva i uspostava funkcionalnog umrežavanja ipak najsnažnije razvija u manjim radnim grupama, pred nekoliko je godina BJCEM otpočeo s programom radionica koje se već pokazale najboljim generatorom povezivanja na kojem će se temeljiti budućnost" (Branko Franceschi).

Damir Očko, *The End of the World*

Kraj svijeta je tabu mjesto koje je kroz povijest doživjelo transpoziciju iz mita u političko mjesto. Opće je poznato da je i u sre-

dnjem vijeku, a i ranije, postojala jaka crkvena struja koja je zagovarala teoriju o sferičnosti Zemlje, te da su mnogi ugledni crkveni učenjaci pisali teze kojima bi dokazivali isto, no službeno je uvjerenje ostalo da je Zemlja ravna ploča i da se svemir zajedno sa svim svemirskim tijelima kreće u konstantnom i predvidljivom pokretu oko Zemlje. Protivnici Kolumbovog putovanja u Indiju u smjeru zapada kao argument su najčešće koristili postojanje "kraja svijeta". U tom trenutku to mjesto postaje argument političke manipulacije, prazan i neuvjerljiv mit koji služi kao statična točka geopolitike nesklone promjenama. Postavio sam si pitanje u kojoj mjeri suvremena geopolitika i danas održava taj mit na životu. Dakle, radnja se ne odvija u povijesti niti u budućnosti, odvija se upravo sada, ali sam je rad zamišljen kao svojevrsno "uvijek", odnosno kao konstantan pokret u kojem se jedno takvo mjesto uvijek iznova pozicionira na karti svijeta. (iz razgovora s Jasnom Jakšić)

Ana Lozica, *Jebeno!*

Biti dio tabloida san je svake prosječne žene u zapadnom svijetu. Koristeći originalne tekstove iz tabloida i i kombinirajući ih sa svojim "obiteljskim" fotografijama svoj san, san prosječne žene se ostvario. Originalni tekstovi su banalni i jednostavni a opet prenaplašeni, tako da se svaka "prosječna" žena može poistovjetiti s njima, te uspoređivati svoj život s životom tzv. zvijezda. Časopis *Jebeno!* predstavljam kao doživljaj komercijaliziranog svijeta, tračeva i nepotrebnih informacija kojima smo zasipani iz svih mogućih medija.

Lina Rica, *Collective Mix*

Nastajao je, nastaje i nastajati će intervencijom publike/autora po principu "umetni što želiš". Započet je 2005. godine na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. ■

Na sjecištima usporednih staza

Trpimir Matasović

Zbor varaždinske Katedrale Chorus angelicus i Djevojački zbor Glazbene škole u Varaždinu oduševili su publiku ne samo svojim iznimnim entuzijazmom, nego i iznimno visokom razinom provođenja u praksu načela povijesno obaviještenog izvođenja barokne glazbe – i to u sve samo ne jednostavnim partiturama

Varaždinske barokne večeri, Varaždin, od 17. do 29. rujna 2008.

Nakon prošlogodišnjih Varaždinskih baroknih večeri bilo je očito da je najveći domaći festival rane glazbe krenuo novim smjerom. Naime, njegov se novi ravnatelj Davor Bobić odlučio za drastičan zaokret u programskoj koncepciji, stavljajući težište na ansamble koji baroknu glazbu izvode u skladu s danas u svijetu dominantnom idejom takozvane povijesno obaviještene interpretacije. No, istovremeno se odustalo od velikih oratorijskih i opernih projekata, koji su ranije bili ne samo jedan od zaštitnih znakova Baroknih večeri, nego i najveći mamac za publiku. Također, Bobiću je zamjereno i nenastavljanje tradicije izvođenja djela iz hrvatske glazbene baštine.

Riskantna koncepcija

Bobić je, međutim, ispravno shvatio da mu se za prvo

festivalsko izdanje još i moglo pogledati kroz prste, ali da primjedbe valja uvažiti i koncipirati ovogodišnji program u skladu s njima. Doduše, hrvatska je glazba i dalje prisutna vrlo stidljivo, tek jednim skromnim koncertom na kojem su izvedene Jurjevičeve *Pisni*, ali su se zato veliki vokalno-instrumentalni projekti u Varaždin vratili u velikom stilu. Kruna te, u osnovi, stare koncepcije (ali u novom ruhu) trebala je biti (ko)produkcija Monteverdijevog *Orfeja*, već ljetos postavljena u zagrebačkom HNK, koja je na otvorenju festivala trebala biti izvedena i u istovrsnoj varaždinskoj kući. Nažalost, propustilo se pravovremeno primijetiti da varaždinski HNK nije dostatno tehnički opremljen za tu produkciju, pa su tako, paradoksalno, ovogodišnje Barokne večeri, umjesto u Varaždinu, započele u Zagrebu. No, ako je vjerovati vodstvu festivala, ovaj bi propust trebao biti nadoknađen u narednim godinama, za koje se već planiraju neki novi glazbeno-scenski projekti.

U međuvremenu, višestruka kompenzacija publici željenoj monumentalnog (ne nužno i masivnog!) vokalno-instrumentalnog zvuka pružena je u obliku niza koncertnih dragulja, pri čemu se ustrajalo na dvjema temeljnim idejama – predstavljanju u Hrvatskoj malo ili potpuno nepoznatih djela, te suradnji domaćih i gostujućih izvodilačkih tijela.

Rizici takve koncepcije su nezanemarivi, pa bismo tako mogli konstatirati da smo baš mogli biti i pošteđeni, recimo, oratorija *Izraelci u pustinji* Carla Philippa Emanuela Bacha. U osnovi manje-više jednoličnom i monotonom djelu pritom

foto: Siniša Sović

foto: Siniša Sović

nisu mogli puno pomoći odlični glazbenici ansambla Salzburger Hofmusik, a bezlično dirigentsko vodstvo Wolfganga Brunnera samo mu je dodatno odmglo.

Proširivanje standardnog repertoara

S druge strane, neka druga djela svakako su bila vrijedna upoznavanja. Prije svega se to odnosi na motete i instrumentalne skladbe Christophera Gibbonsa (sina puno poznatijeg Orlanda), koje su predstavili izvanredni svirači čuvene *Academy of Ancient Music* i nešto malo manje uvjerljivi pjevači istog ansambla. No, rizik u koji se čembalist, orguljaš i dirigent Richard Egarr upustio postavivši skladbe Christophera Gibbonsa uz djela njegovog mlađeg i daleko poznatijeg suvremenika Henryja Purcella itekako se isplatio. Jer, umjesto da Gibbons mlađi padne u sjenu neupitnog velikana, pokazalo se da njegova osebujna, ponekad i ekscentrična glazba može izdržati usporedbu čak i s Purcellom.

U skupinu takvih "otkrića" moglo bi se ugurati još i motete Giovannija Gabriellija, *Laudate pueri* Georga Friedricha Händela i *Magnificat* Carla Philippa Emanuela Bacha, iako je, zapravo, riječ o djelima koja su u zemljama s razvijenijom tradicijom izvodištva rane glazbe već odavno općepoznata. U tom smislu, moglo bi se reći da Varaždinske barokne večeri sa svojom još uvijek prilično novom upravom, paralelno s putovanjem po neistraženim stazama, pokušavaju i proširiti okvire onoga što bi se moglo smatrati standardnim repertoarom, koji bi ipak trebao sadržavati puno više od Bachovih i Händelovih oratorija.

foto: Siniša Sović

Više od lokalpatriotske kurtoazije

Simbioza domaćih i gostujućih ansambala također je dovela do raznolikih rezultata. No, čak i unutar selekcije preslušanih programa, uvjetovane neizbježnim prostorno-vremenskim ograničenjima autora ovih redaka, može se reći da je rezultat 2:1 za posve uspjele projekte u odnosu na onaj koji se nije do kraja posrećili. Pod ovim potonjim misli se na suradnju Zbora Hrvatske radiotelevizije i ansambla Les Sacqueboutiers. Pod ravnanjem Tončija Bilića gostujući je ugledni sastav poslužio tek kao ne osobito bitan ukras pomalo nezainteresiranom domaćem zboru u izvedbi moteta Giovannija Gabriellija. (Naslov *Misa za krunidbu venecijanskog dužda* pritom je tek proziran marketinški trik, s obzirom da su u program uvrštena djela koja bi se teško mogla zajedno naći u nekom pretpostavljenom liturgijskom kontekstu na početku 17. stoljeća.) Za razliku od većine koncerata ovogodišnjih Varaždinskih baroknih večeri, ovaj je bio obilježen i prilično problematičnim odnosom prema povijesnoj obaviještenosti – primjerice, Tonči Bilić ignorirao je kasnorenesansnu/ranobaroknu

izvodilačku praksu povjeravanja najviših dionica instrumentima, pa smo umjesto toga morali trpiti vrištanje soprana u ekstremnim registrima.

S druge strane, svako najveće i najugodnije iznenađenje festivala bili su koncerti održani na njegovom početku i koncu. Na svečanom otvorenju nastupio je tako francuski ansambl *Le Parlement de Musique*, predvođen Martinom Gesterom, dok je čitav festival zaključio (večer nakon svečanog zatvaranja) britanski čembalist, orguljaš i dirigent Lawrence Cummings, koji je predvodio Barokni orkestar londonske Royal Academy of Music (kratica kojeg je – o ironije – RAMBO). I dok smo od tih sastava ionako očekivali (i dobili) uistinu vrhunsko glazbovanje, njihovo združivanje s dvama varaždinskim zborovima moglo se, na nečuvano, činiti tek kurtoaznom lokalpatriotskom gestom. No, umjesto toga, zbor varaždinske Katedrale Chorus angelicus (zborovoda Anđelko Igrec) i Djevojački zbor Glazbene škole u Varaždinu (zborovoda Dada Ruža) oduševili su publiku ne samo svojim iznimnim entuzijazmom (u čemu je i inače prednost amaterskih sastava u odnosu na profesionalne), nego i iznimno vi-

foto: Siniša Sović

foto: Siniša Sović

sokom razinom provođenja u praksu načela povijesno obaviještenog izvođenja barokne glazbe – i to u sve samo ne jednostavnim partiturama kao što su *Magnificat* Carla Philippa Emanuela Bacha, odnosno *Gloria* Antonija Vivaldija (u uglavnom korektnom, ali ponegdje ipak stilski upitnom aranžmanu Desmonda Ratcliffea).

Odbijanje izvanjske reprezentativnosti

Donekle u sjeni tih reprezentativnih događanja, paralelno se odvijao i niz ništa manje zanimljivih komornih programa, uglavnom smještenih u manje atraktivnim, kasnijim večernjim terminima. Iznimka je, posve zasluženno, bio koncert ansambla London Baroque, uz kojeg je solistički nastupila živuća legenda pokreta za povijesno obaviješteno izvođenje, britanska sopranistica Emma Kirkby. Usprkos svojoj za pjevačicu već prilično visokoj dobi, ova je umjetnica potvrdila svoj ugled, kojeg zahvaljuje ne samo još uvijek kristalno čistom glasu, nego i dubokoj posvećenosti jasnoj prezentaciji pjevanog teksta, kako kroz dikciju, tako i kroz profinjeno vokalno nijansiranje, kojim se potcrtavaju izravna, ali i skrivena značenja pjesničkog predloška.

Još jedna sopranistica, Ye'ela Avital, bila je zvijezda jednog drugog koncerta – nastupa izraelskog sastava Ensemble Nobile. Uz njenu maestralnu interpretaciju tek naizgled jednostavnih ranobaroknih napjeva, pažnju je plijenila i majstorska svirka Avija Avitala, koji je pokazao da i neugledna

mandolina može biti itekako respektabilno virtuozno solističko glazbalo. Svakako valja istaknuti kako je taj sastav nastupio u Varaždinskoj sinagogi, što je, usprkos činjenici da njena obnova još uvijek nije dovršena, bila itekako hvalevrijedna simbolička gesta organizatora festivala, ne samo zbog toga što je Izrael bio ovogodišnja zemlja partner, nego i zbog podsjećanja na niz godina prisilno zaboravljen doprinos židovske zajednice Varaždinu.

Naposlijetku, svakako treba izdvojiti samozatajan, ali umjetnički iznimno snažan nastup belgijskog sastava Vox Luminis. Odabrane vokalne partiture Domenica Scarlattija i Giacoma Carissimija ovaj je sastav prezentirao ne kao suzdržane okamine jednog davnog vremena, nego kao još uvijek itekako živu glazbu. Završni *lamento* Carissimijevog oratorija *Jephthe* pritom je bio možda i najintenzivniji emotivni vrhunac cjelokupnih ovogodišnjih Varaždinskih večeri. Srećom, vremena se mijenjaju, pa, iako se nakon koncerta Emme Kirkby u Crkvi svetog Nikole okupila tek relativno malobrojna publika, ovaj koncert nije pao u zaborav – posve zasluženno, upravo je Vox Luminis osvojio festivalsku Nagradu Ivan Lukačić za najviši izvodilački domet ansambla. Time je, dakle, još jednom jasno odaslana hvalevrijedna poruka da Varaždinske barokne večeri, bez obzira što (ponovno) pridaju značaj velikim projektima, i dalje jednako cijene i vrhunske umjetnike koji izlaze iz okvira izvanjske reprezentativnosti. ■

Nesuvisla grmljavina

Trpimir Matasović

Ravnatelj Opere Branko Mihanović u svom je mandatu već više puta pokazao da je od svih njegovih talenata možda najveći onaj za pronalaženje dirigenata nedoraslih djelima koja su im povjerena

Giacomo Puccini, *Turandot*,
Hrvatsko narodno kazalište,
Zagreb, 28. rujna 2008.

Ako bi se jednom riječi trebalo definirati djelovanje ansambla Opere zagrebačkog HNK, moglo bi se reći da se u njemu stalno nešto – nastoji. No, usprkos silnom nastojanju i dobroj volji, rezultati su i dalje prečesto polovični. Ima, doduše, i vrlo uspješnih produkcija, poput prošlosezonskog Monteverdijevog *Orfeja*, ali one ne mogu biti izlikom za promašaje kakve si nacionalna kazališna kuća ne bi smjela priuštiti.

Od zla uvijek može i gore

Takav su promašaj nedvojbeno bile dvije koncertne izvedbe Puccinijevog *Turandot*, upriličene u HNK-u 27. i 28. rujna. Vječna nastojanja i ovdje su, načelno gledano, bila na mjestu. Jer, u obljetničarskoj je Puccinijevoj godini svakako bilo razloga predstaviti njegovu posljednju operu, kao što je razumna bila i odluka o koncertnoj izvedbi, s obzirom da bi scenska bila

prevelik logistički i financijski zalogaj. U krajnjoj liniji, u ovakvim situacijama ima smisla i angažiranje gostujućih solista za glavne uloge, kako zbog daška ekskluzivnosti, tako i zbog toga što zagrebački ansambl nema pjevača koji bi mogli otpjevati uloge *Turandot* i *Calafa*.

No, kako to već kod nas biva, čitava je stvar pala u vodu na jednoj slabijoj karijeri. Ravnatelj Opere Branko Mihanović u svom je mandatu već više puta pokazao da je od svih njegovih talenata možda najveći onaj za pronalaženje dirigenata nedoraslih djelima koja su im povjerena. Zgražali smo se svojevremeno nad Johannesom Wildnerom u *Don Giovanniju* i *Carmen*, još i više nad Danielom Pacitijem u *Seviljskom brijaču*, ali ovom se prilikom pokazalo da od zla uvijek može i gore. Kako je i zašto talijanski dirigent Gianluca Marcianó uopće dospio do zagrebačkog HNK poprilična je zagonetka, a još je veće pitanje zbog čega su mu povjerena dva udarna projekta ove sezone – nakon ove koncertne izvedbe *Turandot*, u siječnju ga čeka i scenska premijera nove postavbe Rossinijevog *Pepeljuge*. Sve se to događa u vrijeme kada u Hrvatskoj postoje barem dvojica dirigenata koji su cijenjeni upravo kao interpreti Puccinija – Loris Voltolini i Ivo Lipanović. Ne treba zaboraviti niti da su u samom HNK-u na plaći stalni dirigenti Josip Šego i Robert Homen, zaposleni na toj poziciji upravo tijekom mandata sadašnje uprave.

Neuglašeno skandiranje i površna svirka

Može se činiti pretjeranim da se krivica za propast je-

dnog projekta svaljuje samo na jednog čovjeka, no, u ovom slučaju isključivo je dirigent taj koji snosi odgovornost. Svi su domaći solisti svoje uloge interpretirali na i više nego tek korektan način, posebno Adela Golac-Rilović kao Liú. Ruska sopranistica Elena Nebera uredno je odradila nastup u naslovnoj ulozi, dok je američki tenor Marc Heller svog *Calafa* iznio vrlo rafinirano, premda mu, zapravo, nedostaje glasovnog volumena, a još više i karaktera potrebnog za tu rolu.

Kad ne bismo bili upoznati s realnim, nemalim mogućnostima HNK-ovog opernog zbora i orkestra, možda bismo odgovornost za uglavnom nerazgovjetnu i nesuvislu posvemašnju grmljavinu mogli svaliti na pojedinačne glazbenike. No, oblikovanje cjelokupne zvučne slike posao je dirigenta, koji ovdje očito nije niti pokušao intervenirati u neuglašeno skandiranje zbora i površnu svirku orkestra, iz kojeg su stršali čas raštamani gudači, čas preagresivni puhači, čas histerična piccolo flauta.

Nijedan skladatelj, a pogotovo ne Puccini, ne može trpjeti da ga se tek olako prosvirava, bez vođenja računa o oblikovanju pojedinačnih fraza, a o većim glazbenim cjelinama da i ne govorimo. No, upravo je to ono što je napravio Gianluca Marcianó. Za jednog talijanskog dirigenata još je začudnije što se konstantno imalo dojam da pjevači, pogotovo oni u zboru, usprkos više-manje jasnoj dikciji, nemaju pojma o značenju pjevanog teksta. Nakon takve izvedbe *Turandot*, od predstojeće Rossinijevog *Pepeljuge*, usprkos svim dobrim nastojanjima, možemo samo – strepiti. ■

Optimizam usprkos užasu

Vatroslav Miloš

Eno je izjavio da je na ovoj ploči, koju većina kritičara naziva elektroničkim gospelom, želio stvoriti "portret čovječanstva koje i dalje stremi preživljavanju, unatoč sve kompliciranijem digitalnom svijetu".

Everything That Happens Will Happen Today upravo je to: mapiranje natruha optimizma u kompletno automatiziranom, dehumaniziranom okolišu

David Byrne & Brian Eno. *Everything That Happens Will Happen Today*, 2008.

Prošlo je 27 godina od kultnog *My Life in the Bush of Ghosts*, posljednje autorske kolaboracije Davida Byrnea i Briana Ena, snimljene u pauzama između albuma Byrneove matične (i tada još aktivne) grupe Talking Heads. Otada, glazbeni entuzijasti i kritičari slave tu suradnju kao jednu od plodonosnijih u suvremenoj popularnoj glazbi te kao prekretnicu u primjeni određenih snimateljskih, skladateljskih i estetskih metoda. S druge strane, *Everything That Happens Will Happen Today* nevjerojatno je smirena i ujednačena ploča: sâm je Byrne izjavio da se nemalo začudio koliko je "pop" materijal koji je Eno skladao za njihovu novu muzičku avanturu.

Enove durske progresije pokazale su se kao vrlo plodan teren za Byrneove lirike eska-

pade o apokalipsi, socijalnom kaosu, životu u betonskoj džungli i neonskom sjaju diskoteka i barova za samce. No unatoč njegovom uobičajenom cinizmu, teme istražene na ploči su, kako sam Byrne kaže, "nešto poput optimizma usprkos užasu". Eno je izjavio da je na ovoj ploči, koju većina kritičara naziva elektroničkim gospelom, želio stvoriti "portret čovječanstva koje i dalje stremi preživljavanju, unatoč sve kompliciranijem digitalnom svijetu". *Everything That Happens Will Happen Today* upravo je to: mapiranje natruha optimizma u kompletno automatiziranom, dehumaniziranom okolišu.

Kako i priliči njihovim inovacijama, Byrne i Eno ploču su u prvoj fazi odlučili na tržište plasirati u digitalnom formatu visoke kvalitete, dostupnom isključivo na njihovoj službenoj internet stranici, zajedno s bogato ilustriranom .pdf knjižicom koju je dizajnirao Stefan Sagmeister. *Everything That Happens Will Happen Today* trebao bi se kao fizičko izdanje na tržištu pojaviti krajem studenog, i to bez posredstva nekog diskografskog megakoncerna.

Byrne i Eno glazbenu su 2008. zadužili prekrasnom pop pločom s rokom trajanja puno dužim i težim od 27 godina. Nadajmo se da sljedeći put neće morati čekati toliko dugo. ▣

Blitzen Trapper. *Furr*, Sub Pop, 2008.

U knjizi *It Still Moves: Lost Songs, Lost Highways, and the Search for the Next American Music*, glazbena kritičarka Amanda Petrusich kreće na stvarno putovanje po imaginarnoj Americi: onoj koja egzistira u narativu folk glazbe od močvara Tennesseeja, preko Apalačijskog gorja, pa sve do maglovitog Oregona i Washingtona na sjeverozapadu.

Pitanje koje na samom početku postavlja jest: "Što je zapravo Americana? Povijesno", piše Petrusich, "Americana je tradicionalna folk glazba, simbiotski amalgam folka, bluegrassa, countryja, gospela, bluesa i klasične, emocionalno nabijene kombinacije gitare i vokala. Može biti glasna ili tiha, lijepa ili kakofonična, ali je uvijek prošarana životom pejzaža iz kojih je potekla". Tijekom putovanja, Petrusich otkriva veze između tradicionalne i suvremene estetike koje pokrivaju vremenski spektar od najranijih gramofonskih snimaka lutajućih pastora i njihovih zborova pa sve do *freak-folk* eksperimentatora poput Animal Collective i Devendra Banhart.

Negdje na toj liniji mogli bi se smjestiti i Blitzen Trapper, sekret iz države Oregon, koji na posljednjem albumu *Furr* maksimalno baštini tradicionalnu američku glazbu, i to najviše preko Alexa Chiltona i njegovih Big Star, ali i Neila Younga i The Byrds. *Furr* karakterizira odmak od soničnog eksperimenta prisutnog na ranijim radovima, a posebno na *Wild Mountain Nation*. Ipak, to ga ne čini ništa manje složenim. Snimljen u starom telegrafskom kompleksu u blizini centra Portlanda, *Furr* ima patinu ploče snimljene početkom 70-ih, a opet, njegov nevjerojatan spoj kalifornijskog sunshine-popa i folka posjeduje suvremenu svježinu. Za razliku od ranijih ploča, na kojima je naglasak bio na dekonstrukciji žanra gotovo nasilnim uvođenjem novih stilskih odrednica, Eric Earley, producent i skladatelj koji stoji ispred Blitzen Trapper, ovog je puta stvorio uravnotežen miks psihodeličnog i garažnog rocka, popa i folka.

Album otvara energična *Sleepytime in the Western World*, koja vokalnim harmonijama, igrom hammond orgulja i rustikalnog klavira i glasnim električnim gitarama kao da je ispala s prve ploče već spomenutih Big Star. *Furr* je klasična folk *coming-of-age* priča uz pratnju harmonike i akustične gitare, dok se u *Saturday Nite*, s *falsetto* vokalima i dominantnim orguljama, krije pravi funk dragulj. *Not Your Lover* neodoljivo podsjeća na Youngove solo numere uz kla-

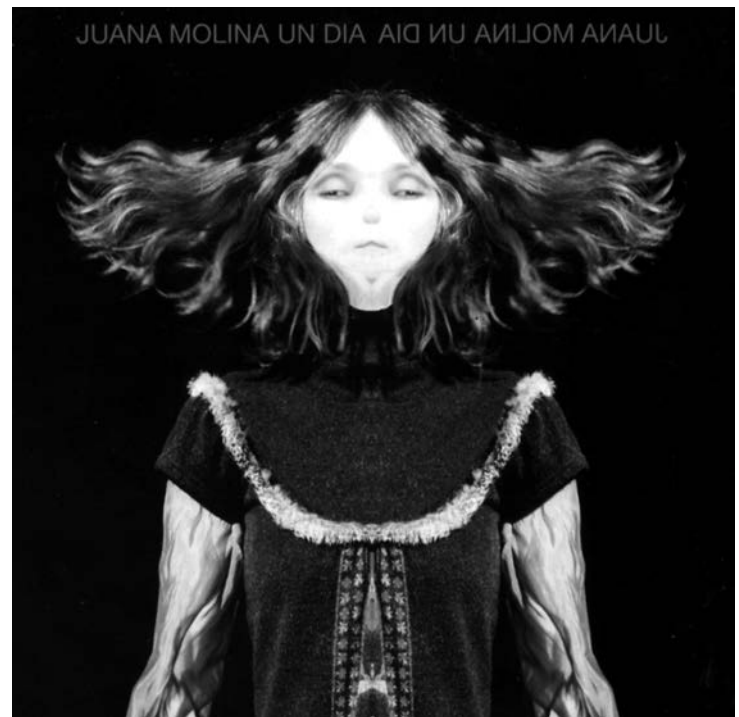
skoj televiziji, no do prije nešto više od deset godina upravo je tako izgledao radni dan Juane Molina. Danas, nakon pet albuma i tko zna koliko održanih koncerata, Molina vjerojatno niti ne zna što je to radni dan. Barem ne onaj koji implicira rano buđenje, hektolitre loše kave, previše cigareta i površne razgovore s kolegama koje zapravo mrzi. Takav dojam ostavlja njen novi studijski album naziva *Un Día*, koji kao da oslikava nekoga tko vrijeme provodi sjedeći na plaži, motajući duhan i lijeno promatrajući ocean i blizinu kišnih oblaka.

Un Día jednako je ambijentalan, repetitivan i minimalan kao i svi raniji Molinini radovi, primjerice vrlo tečni *Tres Cosas* (Domino Records, 2002.), no strukturno je znatno kompleksniji, što se očituje prvenstveno u ritmičkoj komponenti. Dok je na prethodnim albumima uklopljen u međuigru Molinog sanjivog vokala, gitarističkih dionica i minimalističkih instrumentalnih slojeva, ritam ovdje maksimalno iskače u prvi plan. U beskrainoj repetitiji pravilnih i nepravilnih ritmova preklapaju se cijeli slojevi apstraktnih vokalnih dionica. U *Lo Dejamos*, izmjena sintetičkih i metalnih tonova najblaže je rečeno hipnotična, dok prekrasna *¿Quién?* započinje kao jednostavan gitarski arpeggio, a završava u višeglasnom, gotovo kakofoničnom crescendo.

Koliko god se na trenutke činilo da se radi o nerazpoznatljivom koktelu zvukova, nešto je zavodljivo u Molininom glasu, nešto mistično i izvorno u njenom izričaju, čudnovatom pastišu ambijentalne, elektroničke i tradicionalne glazbe. Iako često završava na polici sa *world music*, pa čak i *freak-folk* glazbom, bilo kakve žanrovske odrednice jednostavno su preuske da bi se definirala njena autentičnost. No svoj stav i postmodernistički kolaž koji je njena glazba možda najbolje definira ona sama kada u naslovnoj pjesmi, *Un Día*, kaže: "Jednog ću dana pjevati pjesme bez stibova i svatko će za sebe moći zamisliti da su one o ljubavi, razočaranjima, banalnostima ili možda čak o Platonu". ▣

Juana Molina. *Un Día*, Domino Records, 2008.

Teško ju je zamisliti kao zvijezdu komičnih serija i emisija na argentins-

10+1: Mlada bugarska književnost kao nogometna reprezentacija

Mitko Novkov

booksa.hr RAZUMIJEM ŠTO ČITAM.

S obzirom na to da ovaj tekst pišem u jeku Olimpijskih igara u Pekingu, a i pristalica sam poslovice rimskog satiričara Juvenala o zdravu duhu u zdravu tijelu, upotrijebit ću sportsku metaforu da predstavim ljude koji će odigrati bugarsko umjetničko pisanje na terenu foruma Revije malih književnosti 2008. – u Zagreb stiže cijela jedna nogometna ekipa. Broj onih koji dolaze točno je toliki: 10 + 1, a jedinica sam ja, Mitko Novkov, izbornik prekrasnih deset. Samo selektor, ali ne i trener – trener njihova pisanja bila je kulturna eksplozija devedesetih. Te će se godine u bugarskoj povijesti sa sigurnošću zapamtiti kao ključni okvir i kao odlučujuće za razvoj njihova desetljeća. Kao što se donekle za rusku književnost kaže da je čitava izašla ispod Gogoljeve kabanice, tako se i za bugarsku književnost na početku 21. stoljeća mirmo može reći da se čitava pojavila, ako hoćete, poput Feniksa ili, ako hoćete, poput salamandra iz karnevalske vatre. Taj zaključak vrijedi čak i za one koji si to ne žele priznati.

Stoga je jasno da je desetka koja dolazi u Zagreb gostovati u Booksi samo malen dio sposobnih i talentiranih mladih bugarskih pisaca. Ne plašeci se neskromnosti, čvrsto stojim iza ovoga – kad bi se pružila slična prilika, bugarska bi književnost mogla na hrvatski kulturni teren izvesti još dvije, da ne kažem i tri-četiri reprezentativne ekipe, koje bi je predstavile časno, dostojanstveno, visoko dignute glave, ali sa sasvim drukčijim držanjem od onoga naše nogometne reprezentacije kad se sretne sa svojim hrvatskim kolegama. Na račun odsutnosti mogu se jače i reljefnije ocrtati prisutnosti. Revija malih književnosti proteći će bez takvih vodećih 'nogometnaša' bugarske mlade književne scene kakvi su Elena Aleksieva, Galina Nikolova, Ralica Černeva, Olja Stojanova, Sonja Nikolova, Krasimira Džisova, Aleksandar Manuilov, Georgij Savčev, Momčilo Nikolov, Stefan Ivanov, Momčilo Conev... Evo *prima vista* novih 11 imena. A može i još – Jordanka Beleva, Ivan Hristov, Stoil Roškev, da ne spominjem Georgija Gospodinova, Plamena Dojnova, Jordana Eftimova... Ne bih želio oduzimati prostor, jer će ga nedostajati za predstavljanje ovih koji dolaze u Zagreb.

Mitko Georgiev Novkov (1961) – psiholog, filozof, književni, kazališni i medijski kritičar, publicist, novinar, kulturolog, mitolog, postmodernist. Dobitnik je nekoliko nacionalnih nagrada za književnu kritiku i novinarstvo: nagrade časopisa *Literaturni forum* za beletristiku (1999), za knjigu *Pegaz*, i nagrade za kritiku pokrenute u povodu 150. godišnjice rođenja Ivana Vazova i Zaharija Stojanova (2001), nagrade Panica za publicistiku (2003), koja je bugarski pandan Pulitzerovoj nagradi i nagrade Zlatna budilica Kulturnog programa Hristo Botev Bugarskog narodnog radija (2007). Trenutno radi kao voditelj Umjetničkog odjela Studija za televizijske filmove pri Bugarskoj nacionalnoj televiziji. Tajnik je Društva bugarskih književnika. Autor je knjiga *Pojedena jabuka. 101 upravnikova priča* (1999), *Razne i još raznije piskarije s povodom i bez povoda* (2001) i *Iza sjenki književnosti*.

Svejedno ću pokušati ponovno podsjećajući: 1) metafora je nogometna, 2) kao i svaka metafora, i ova u sebi nosi koliko uvjetovanja, toliko i razigranosti. Između ostaloga, točno u skladu s duhom devedesetih... Na vratima je izbornik koji čuva leđa glavne ekipe od zlih čudovišta i ljutih neprijatelja, namnoženih u velikom broju. U glavnu ekipu uključeni su **Kamelija Spasova, Mira Duškova, Marica Kolčeva, Marija Kalinova, Nadežda Radulova, Silvija Tomova, Jana Bukova, Angel Igov, Emanuil A. Vidinski i Marin Bodakov**. Lijevi bek: **Mira Duškova** – predstavica *nove autentičnosti*, kako se izrazio Plamen Dojnov, koja trčkara duž cijelog lijevog krila, lirična, nostalgična i osobno – mitološka. Desni bek: **Silvija Tomova** – jaka gradska proza od koje se stiže grlo, s čudnim likovima i još čudnijim raspletima. Libero: **Nadežda Radulova** – pročišćene slobode iskaza, ozračena tradicijama ženske poezije, ali isto tako i teoretskim vijavicama "trećeg vala" kulturološkoga feminizma. Stoper: **Marin Bodakov** – dubok do boli, štedljiv do minimalizma, intiman do tajanstvenosti. Lijevi half: **Emanuil A. Vidinski** – vješt tehničar, iskusan, trči i kroz polje beletristike i kroz polje poezije. Desni half: **Jana Bukova** – isprobavanje pisanja u najekstremnijim, ali i najtrivijalijim situacijama, jedno virtuosno baratanje s neposlušnom loptom pisma. Playmaker: **Angel Igov** – netradicionalan, neočekivan, iznenađujući, zaljubljen u eksperimentiranje, koje pozdravlja svaki put kad ga uspije pronaći. Lijevo krilo: **Marija Kalinova** – vrlo brza, probojna, urezuje se britko, bez kolebanja u najintimnije, tajanstveno i osobno. Desno krilo: **Kamelija Spasova** – oslobođena, aktivna, zaigrana, od svih najbliža ludičkom početku devedesetih. Centarfor: **Marica Kolčeva** – sposobna ni iz čega stvoriti poeziju, pretvoriti banalnost u lirski događaj, a običnost života u svemirski fenomen! Ljudi koji su zaljubljeni u pisanje kao igru, u igru kao pisanje i upravo zbog toga igraju ih oslobođeno, talentirano, sposobno, znalčki. U to će se, nadam se, uvjeriti i svi naši hrvatski prijatelji kad pročitaju odabrane, iako i malobrojne stranice njihovih djela. A meni ne preostaje ništa drugo osim poželjeti im da okuse istinsko zadovoljstvo ovim pisanjem koje je igra i ovom igrom koju nazivamo pisanjem i u koju smo zaljubljeni i upućeni svi mi – njezini gledatelji, čitatelji i štovatelji. Ugodno čitanje!

Revija malih književnosti 2008. – Bugarska, dana 7, 8. i 10. listopada 2008. u književnom klubu Booksa u Zagrebu, a 9. listopada u klubu Molekula u Rijeci
Organizacija: Udruga Kulturtreger i književni klub Booksa

Dogodit će se

Angel Igov

Dogodit će se. Znam da će se dogoditi. Nema druge. Pogledajte što se događa po svijetu; New York, Istanbul, Madrid, Beslan, Milano, Krakow... Kad-tad bomba će eksplodirati. Možda u metrou, možda pred britanskim veleposlanstvom, možda u rektoratu sveučilišta. Možda – ironijom sudbine – i u Svetoj Nedjelji¹. Ima li nešto u samom imenu crkve – u toj *nedelnosti* koja izaziva atentate? A može se dogoditi i u nekoj od slastičarnica Nedjelja. Možda u piceriji Don Tomato. U BIAD²-u. U Knjižnici³. U knjižnici. Ali to neće biti djelo herostratovaca, nego bezimernih ljudi sirova, spokojna izraza lica. Poslovnih, a u isto vrijeme nadahnutih. Oni dižu u zrak ljude i zgrade kao što neki pišu knjige. U svakom slučaju, ljudi su to od knjige, zar ne? Kuran. U islamskome svijetu knjiga uživa veliko poštovanje. Pogledajte bilo koju stranicu ispisanu na arabici. Kaligrafija je razvijena do te mjere koju si mi uopće ne možemo predstaviti.

Nije da znam baš puno o islamskome svijetu. Nikada se nisam posebno zanimao za njega. Čitao sam svojedobno pripovijetke iz *Tisuću i jedne noći*. Sjećam se da su se cijelo vrijeme ljudi pretvarali u životinje – pse, gazele, majmune, magarce. Ne poznajem Arape. Znam da ih ima u Sofiji, ali ih izbjegavam. U Varni, kažu, ima Čečenaca. Odasvud nas pritišću. Kažem, nisam velik poznavalac islamskoga svijeta, no zadnjih sam mjeseci pročitao podosta. Ima jedna dobra knjiga o islamu profesora Koste Jankova, kupio sam je pred Svetom Nedjeljom, dok sam još prolazio onuda. Kosta Jankov predaje arabistiku na Sofijskome sveučilištu. Posljednje poglavlje njegove knjige govori o suvremenom islamskom fundamentalizmu.

Osim toga čitam sve što nađem na internetu. Ionako imam dosta slobodnog vremena otkako sam napustio posao. Napustio sam posao jer sam uvjeren da će u toj ustanovi eksplodirati bomba. Kad-tad. To je neminovno. Ljudi koji su ostali tamo riskiraju svoj život. Kao i oni koji idu po tržnicama, koncertima, predavanjima, diskotekama... Jasno je kao dan da će teroristi izabrati mjesto na kojem se skuplja puno ljudi. Zato nastojim izbjegavati takva mjesta. Uglavnom sjedim kući. Nasreću, imam bratića koji radi u uredništvu jednog sofijskog dnevnika i plaća mi da radim brze prijevode s engleskoga. Obično su to članci o geopolitici ili holivudskim glumicama. Prevodim sve redom. Članke o geopolitici objavljuju kao pretisak iz odgovarajućeg izdanja, dok oni o holivudskim glumicama izlaze u novinama *pod imenom* novinarke koja vodi kulturni odjel. Ovi drugi nisu mi

Angel Igov rođen je 3. srpnja 1981. godine u Sofiji. Prvostupnik je engleskog jezika i magistar književnosti fakulteta Sv. Klement Ohridski. Godine 2003. odlazi na specijalizaciju u London na Sveučilište Rouhampton. Autor je dviju zbirki pripovjedaka: *Susreti na putu* (2002) i *K* (2006). S prvom knjigom osvaja veliku nagradu za debitantsku knjigu u kategoriji proze na nacionalnoj smotri, natječaju Južno proljeće (2003), dok mu je druga nominirana za nagradu Elias Canetti (2007). Dobitnik je i nagrade za prozu Raško Sugarev i nagrade Bojan Penev za kritiku. Objavljuje pripovijetke, članke i recenzije u časopisima *Kultura* (gdje je stalni recenzent knjiga od 2006), *Književne novine*, *Kapital light*, *Altera*, *Sadašnjost* i dr. Vodio je kulturnu emisiju *Svaka subota* na radiju Net od 2004. do 2005. Od studenog 2005. predstavlja nove knjige u emisiji *5 po Rihteru* na TV 7. Član je odbora za dodjelu nagrade Vik za roman godine 2007. Preveo je na bugarski romane Paula Austera, Martina Amisa i Douglasa Kennedyja.

posebno zanimljivi. Ali one geopolitičke jednostavno gutam. Dok ih prevodim, prsti mi bjesomučno lupaju po tipkovnici, miču se kao da su živi i ne mogu ih zaustaviti. Znam, uskoro će se obje vrste članaka stopiti u jednu. Kad teroristi stignu u Hollywood. Ako ih Hollywood ne prestigne.

Barem ja radim sve moguće da ne stignu do mene. Gotovo i ne izlazim. Kupujem samo u malim trgovinama u kvartu. Nisam valjda lud ići po velikim tržnicama. Pa to su najvjerojatnije mete napada. Općenito, izbjegavam centar grada. Gradskim prijevozom nisam se vozio već mjesecima – od eksplozije u Marseillesu. U početku sam si kupio bicikl i vozio se njime. Poslije sam ionako napustio posao i ostao doma. Tu je barem zasada sigurno. Teško da će uskoro stići do moga betonskog utočišta. Prije sam jeo vani, ali bomba u onom berlinskom McDonaldsu me trgnula. Kupio sam si kuharicu i počeo učiti. U početku nije bilo baš uspješno, ali već se snalazim. Neki dan spremio sam si punjene patlidžane.

Prije sam volio ponekad otići u crkvu. Nije da sam religiozan, jednostavno volim crkve. Volim im miris iznutra, miris tamjana. Od njega mi je em ugodno, em tajanstveno. Ali, naravno, odlazak u crkvu više ne dolazi u obzir. Ne i poslije katedrale u South Kensingtonu⁴. ... Pitam se kako će preurediti Svetu Nedjelju ako je opet dignu u zrak. Vidio sam sliku stare zgrade, puno je ljepša od ove sadašnje.

Otkrio sam da uopće nije teško ovako živjeti. Tržnice, restorani, crkve, sveučilišta, stadioni, javne ustanove – sve to su samo dodatni "začini" životu, možeš spokojno živjeti i bez njih. Ne nedostaju mi. Usredotočio sam se na ono bitno. Čemu svi ti detalji? A bit života tako je jednostavna. Tako je lako doći do nje. Treba ti samo šaka straha. Da, točno tako. Sasvim otvoreno priznajem da me je strah. I ništa čudno u tome nema. Samo se budale ne boje.

Tako da sada živim u srži. Naravno da bi mi bilo teže kad bih imao djevojku, no po tom sam pitanju srećković. Istina je da imam govorni poremećaj i da se ženama zato nikada nisam posebno sviđao. Barem ne onima koje su se meni sviđale. To je pomalo smiješno, jer govorni poremećaj ne smeta bitnim stvarima. No ljudi to ne shvaćaju. Njima je, općenito, teško odvajati ono bitno od detalja. Ja učim. Jedem. Spavam. Mislim.

Ponekad maštam da nisam sam. Da živim sa svojom djevojkom. Ona je slična, sramežljiva i ima smiješan nosić. Izmjenjujemo se u kuhanju – ona ručak, ja večeru. Večerao uz svijeće – ne volim svjetiljke, one raspršuju svjetlost. Svijeće su fokusirane. Uvijek se sporimo oko hrane zato što, po njenu mišljenju, ja kuham neslano, a po mome ona stavlja previše soli. Slobodno može i bez. Ona, pak, ne voli patlidžane. Možda ću se zbog nje odreći patlidžana. Ionako se u dućanu ne mogu uvijek naći – a ne mogu si dozvoliti da idem na tržnicu – tamo se svaki tren može nešto dogoditi. Šteta bi bilo, jer ja volim patlidžane, ali ih ona ne može podnijeti, mršti nos dok me gleda kako ih jedem. Nakon večere ponekad se poseksamo. Ona se smeteno izvlači iz haljine i stoji uspravno preda mnom, pomalo zbunjena, kao da misli na nešto drugo, na račun za vodu, na primjer. Pažljivo je privlačim

k sebi i liježemo na krevet. Dok prodiram u nju, gleda me začuđeno.

Osim djevojke imam i psa. Muškog. Kako više nemam radno vrijeme, nastojim ga izvoditi van u neuobičajene sate – na primjer rano poslijepodne. Tako svodim na minimum rizik da naletim na druge vlasnike pasa. Oni bi me neizbježno zapričali, ispunili onom čudnom mješavinom straha i dosade koja me u zadnje vrijeme obuzme svaki put kad moram razgovarati s ljudima. Moj je pas ionako više samoživ, ne voli se posebno petljati s drugim psima. Po tome smo slični. Predosjećaju li i on skori teroristički napad? Jako je pametan i snalazljiv. Ogroman vučjak s vječno budnim, zabrinutim, žutim očima. Iako zapravo ti veliki psi jedu strašno mnogo, a moje su financije, prije bi se reklo, ograničene. Možda je irski seter – dobra pasmina, energična, naravno ne toliko jaka, no ipak pouzdana u slučaju napada. Kad sam mirniji, draži mi je malen pas, s kojim bih se jednostavno bavio s vremena na vrijeme, onda bi to bio jazavčar, ta vrsta sviđa mi se zbog vjernosti. A ako nisam raspoložen i ne da mi se baviti psima – onda ga uopće ni nema. Izbrisem ga samo tako, izbrisem i djevojku, sjednem pred monitor i ponovno iščitavam elektronska izdanja novina.

Može se, sasvim se mirno može živjeti ovako. I najvažnije je to što je bezopasno. Naravno, ne sasvim, potpuna se sigurnost ne može imati, ne zna se gdje će eksplodirati bomba. No, gdje god eksplodirala, mislim da sam uspio do minimuma svesti vjerojatnost da ja budem tamo.

Dogodit će se. Znam da će se dogoditi. Nema šanse da se ne dogodi.

No ne sada. Ne znam kada.

Ako ste došli do ovdje, sigurno se već pitate zašto sam uopće napisao ovakvo nešto. Daleko od toga da mislim kako ovo ima bilo kakvu umjetničku vrijednost. Nikada nisam pokušavao pisati – izuzevši naravno tinejdžerske godine kada svatko u ladici radnog stola drži bilježnicu s pjesmama. No ovaj tekst uopće ne doživljam kao pokušaj pisanja literarnog djela. Prije bih ga nazvao opomenom: htio bih da što više ljudi postane svjesno opasnosti koja se nad nas neposredno nadnija. Da shvate da je svaki izlazak na prometna mjesta, uopće svaki izlazak na ulicu, strašna životna opasnost. Oni su oko nas. Bomba već odbrojava. Da. Zato sam ovo napisao, zato sam to i poslao u novine, s nadom da će ga objaviti. Ne škodi što će ga tamo vjerojatno razumjeti kao priču, što ovo nije. U najmanju ruku, ja vam zapravo ništa nisam pričao, jer ovo o čemu vam imam pričati još se nije dogodilo... ▣

Prijevod: Marija Roglič

Bilješke:

- ¹ Crkva u Sofiji gdje je bio pokušaj atentata na cara u kojem je poginulo mnogo ljudi, ali ne i car
- ² Narodnjački klub u Sofiji
- ³ Klub u sklopu Nacionalne knjižnice u Sofiji
- ⁴ Distrikt u Royal Borough Kensingtona i Chelsea u Londonu

Pravdoljub Ivanov: Existing Object - XII, fotografija, Biennale Venecija 2007.

4. listopada

Emanuil A. Vidinski

Bio je 4. listopada. Dobro pamtim taj dan. Mjesecima smo šetali trgovom i snimali oči ljudi. Nakon toga pokušavali smo odgonetnuti što su gledali. Osobito su bili traženi upereni pogledi; usredotočenost zjenica. Bili su toliko raznoliki: poluotvoreni, izbuljeni, rašireni, poluiskošeni, zakrvavljeni, blijedeći, utihnuli, namršteni... Svakakvi. Tražili smo ih posvuda. Ponekad se događalo da prođemo pola grada zbog jednog para očiju. Bilo je dana kad ne bismo uspijevali ništa snimiti. Vratili bismo se tada kući i gulili luk. Svaki po glavicu. Dok nam zjenice ne bi ispale od gnjeva. Nakon što bismo izdržali kaznu, smijali bismo se satima. I zaspali zagrljeni.

Dali smo si zavjet da nikada ne snimamo što su ljudi uistinu gledali. Naše zadovoljstvo bilo je u tome da sami otkrivamo objekt pogleda; da spekuliramo o sadržaju povoda; da krojimo događaje, a ponekad i da ih razigravamo. Očaravale su nas vjerojatnosti, pretpostavke, šutnja. Razvijali smo filmove odmah čim bismo ih ispućali; a kada bi prošli dani (jednom i cijeli tjedan) a da se ne pojavi Pogled, nestrpljenje bi nam gotovo eskaliralo... ali izdržali bismo.

U početku smo išli u kino ukrotiti pulsiranje sljepoočnica. Ali ubrzo smo odustali: tamo je bilo toliko mnogo pogleda i svaki smo put vidjeli njihov objekt, i to točno u trenutku kad smo odgonetali njegov sadržaj. To nas je dodatno nerviralo i sikćući žurili smo otići da ogulimo po glavicu luka. Poslije smo pronašli drugi način; zapravo on je pronašao nas. Jednom (upravo poslije cijelog tjedna na suhom) vratili smo se bijesni kući. Cijelim smo putem šutjeli. Dok sam otvarao ormarić ispod sudopera da uzmem luk, skočila si na mene i napravili smo to na perilici. Lupala si mi šamare i tjerala da te gledam, a ti si odgonetala kako izgledaš i ispitivala me. Nisam odgovarao, mučio sam te, a ti si se izvijala kao ispuštena filmska traka. Ponekad bih u takvim danima i ja tebe ispitivao, ali ti si bila još okrutnija. Nakon onog tjedna skinuli smo sva ogledala i strpali ih u ormar u spavaćoj sobi. Otada smo se povjeravali jedno drugom. Češljali smo se sami, ali međusobno smo se popravljali. Ti si meni popravljala kravatu, ja sam tebi pleo pletenicu ili skupljao pramenove. Često smo se smijali jedno drugom, bilo nam je lijepo.

Taj tjedan dogodio se krajem rujna. Već smo nekoliko mjeseci krstarili trgovima u potrazi za pogledima. Točno tada napustili smo mjesta pretrpana ljudima i potražili male ulice. Otkrili smo nevjerojatne stvari. Sjećam se jedne omršavjele žene koja je oborila oči prema pločniku nasuprot. Dok smo je snimali, čuli smo zvuke koji su dolazili iz smjera njezina pogleda. To nam je pomoglo i otkrilo pred nama nov način odgonetanja: nakon što

Emanuil A. Vidinski rođen je u Vidinu 27. lipnja 1978. Živio je četiri godine u Njemačkoj, a nakon povratka završava slavistiku i germanistiku na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Dobitnik je nagrade za priču na Nacionalnom izboru Raško Sugarev (2004). Autor je zbirke priča *Kartografije bijega* (2005) i romana *Mjesta za disanje* (2008). Svoje tekstove objavljuje u tjedniku *Kultura*, časopisima *Krug*, *Rasate* i *Književni klub*. Suosnivač je seminara *Kut* (2003-2004) o djelima Thomasa Manna, Dostojevskog i Čavdara Mutafova, urednik je glazbene stranice u tjedniku *Književne novine - Muzaika* (2005-2006), pokretač i urednik biblioteke *Svjetski romani* u izdavačkoj kući Altera (2007). Sudjeluje u grupi za etno-rock poeziju Gologan. Od početka 2008. urednik je bugarske redakcije radija *Deutsche Welle* u Bonnu. Njegovi su interesi u području književnosti i glazbe. ▣

Revija malih književnosti 2008. – Bugarska

smo razvili film, zaključili smo da gleda kako pas lutilica rovari po kanti za smeće. Šumovi koje smo čuli pri snimanju nismo mogli zamijeniti; slušali smo ih po tolikim stanicama. Ipak je došlo do spora – ne gleda li ona čovjeka, klošara; tu verziju zastupao sam ja, ali brzo sam se predao: šumovi klošarskog traženja bili su puno više koordinirani.

Tako smo naučili odgonetati i po sluhu, tj. po sjećanju na zvukove. Naravno, često su izbijale prepirke jer su sjećanja s jedne strane blijedjela, a s druge umjetno nadolazila. Ali do svađa nikada nije dolazilo. Naprotiv, različita mišljenja samo su bogatila naš ulov.

Jednom se dogodilo da smo uhvatili pravog klošara. Gledao je s nestrpljenjem i gotovo bez mržnje. Snimili smo ga oslonjena na neki otrceni zid; najprije kako je pogruo oči, pripaljivao je vjerojatno negdje nađeni opušak, a nakon toga već pušeći sa zadovoljstvom, kako s primirenom neljubaznošću gleda preko ulice. To su bili strašni kadrovi. Već s prvim pogledom vidio je objekt drugoga. Paleći cigaretu, već je znao što će njegove oči kad ih dignu sresti kroz dim. Uvježbanost trepavica. Bilo je nevjerojatno. Naravno, slike su bile tvoje. Ja sam samo gledao starca okrenuta leđima prema ulici preko puta. Bolji pogledi uvijek su bili tvoji; kutovi su uvijek bili izmjereni, kadrovi precizno isječeni. Tu nikada nije došlo do spora, ti si bila kvalitetniji fotograf; ali zato sam ja bio bolji u odgonetanju, barem su mi argumenti bili uvjerljiviji. Istina je uvijek ostajala skrivena, a nije nas nikad ni interesirala. Nije nas bilo briga što gledaju naši objekti. Važno je bilo što mi vidimo u njihovu pogledu. A drugo nas nije zanimalo.

Nakon suhog tjedna dvadesetak smo dana imali strašnu sreću. Usmjerene zjenice padale su poput grada – burno i agresivno. Tada nismo spavali zajedno, nismo ni mogli. Toliko smo bili onemoćali poslije lutanja, a kad smo razvijali filmove, diskusije o objektu pogleda iscrpljivale su nas do smrti. U tim sretnim danima nikada nismo posezali jedno za drugim. Bili smo prezasićeni, uništeni od umora!

Nakon toga nešto se dogodilo. Spuštali smo se po jednoj maloj ulici iza Nevskog kad je s donjeg kraja krenula jedna žena. Imala je oko trideset pet godina, odjevena u svijetle boje. Nosila je fotoaparat. Kad nas je spazila, oštro je zastala i uperila pogled u našem smjeru. Vidio sam njezine oči, ali nisam mogao ustanoviti što točno gleda. Taj pogled bio je drukčiji: njezine zjenice kao da su nešto raspoznavale. Bile su pune priče i uzbuđenja. Instinktivno sam podignuo aparat i dok sam slikao, osjetio sam se sretan zbog nalaska. Za to vrijeme žena se počela lagano približavati. Nisam prestao stiskati gumb jer se pogled mijenjao ne prestajući biti zanimljiv. Već sam odgonetao objekt, zaustavljen iza nas ili na prvim katovima kuća. Nisam ni pomislio okrenuti se: zabrana toga bila je zakon. Nije me bilo briga je li model moga objektiva bio svjestan moje pažnje. Bio sam obuzet entuzijazmom. Nisam primijetio da ti više nisi kraj mene. Kad me je žena prošla, skinuo sam aparat i pogledao te. Tada sam postao svjestan objekta njezina pogleda, toliko ispunjenog uspomenu: to si bila ti. Gledala je tebe. Ne sjećam se jasno zbog čega sam potrnuo: zbog toga što sam vidio njezin objekt ili zbog toga što te ona prepoznala. Narušio sam pravila, odgonetanje se obesmisli. Snimljeni kadrovi izgubili su važnost.

Ona je zastala kraj tebe. Gledale ste se dugo, bez riječi. Sigurno si se u tom trenutku pitala što ona vidi. Nisi poznavala svoj lik mjesecima, zar ne? Jesi li se promijenila, kakva ti je frizura. Možda si se pokušavala sjetiti kako si izgledala kad ste se rastale.

Bio je 4. listopada. Dobro pamtim taj dan. Sad gledam snimke koje sam tad napravio. Žao mi je što nisam narušio pravila do kraja i snimio tebe. Ali po njezinu pogledu već mogu odgonetnuti; imam već priču: tvoju uspomenu prije kadra. ▣

Prijevod: Ksenija Marković

Ivan Moudov, instalacija, Biennale Venecija, 2007.

Glukoza

Silvija Tomova

Koža im tamni. Od smeđe postaje zelena. Poslije se suši. Guši se. Prvo se javljaju plitke, a kasnije sve dublje bore. Tada ih više ne možeš lagano gutiti. Nož klizi po kori i opire se o palac. Na njemu se pojavljuje dijagonalna krvava crta. Svaki tjedan ima sve više i više krumpira. Prvo su bili na balkonu. U najlonskim vrećama. Kasnije su se vreće pretvorile u hrpe, piramide, stigle su do vrata, nahrupile u sobu. Vjetar se noću igra njima. Zubi između krumpira. Stariji puštaju korijenje. Bijelo kao mlijeko. Čudnovato. Opora okusa. Korijenje ubija krumpire, izvire iz njih poput crva, krči si put kroz prostorije, zavlači se u hodnik. Kad staneš na njih, ispuštaju hrskave jecaje.

Krumpiri su njezini. One žene, presavijene napola. U crnoj, iznošenoj suknji, s crnim rupcem, podrapanim cipelama i tamnim pletenim puloverom. Tamara. Tamara donosi krumpire svaki tjedan. Kilogram ili dva. Daje ih Mariji. Iz zahvalnosti. Marija pak njeguje Joana. Joan je Tamarin sin. A krumpiri, koje ona donosi, svaki tjedan, svaki ponedjeljak u prozirnim najlonskim vrećama, s polja su Joanova oca. *Gospodin ga je pozvao k sebi*, govori Tamara. *Onaj dan, kada je moj sin, moj sinak stradao. Joan se zaletio prema vodi i... oca je udarila kap. Srušio se. I ostavio nam je krumpire. Meni i Joanu. Sad nas gleda s neba. Redove krumpira, jesu li ih napale krumpirove zlatice, brine li se itko za njegove voćke? Posadio je jabuku i tko da sada bere plodove, Marija? Tko?*

Pita se Tamara. Razgovara sa sobom, razgovara s Marijom, razgovara s Joanom, razgovara s nebom, i s mužem koji sjedi na oblacima i gleda svoj vrt. Svoje polje. Tu je lijepo, žele izgovoriti njegove usnice, lijepo je tu, lijepo je. No riječi mu se pretvaraju u vjetar, koji pak donosi krumpirove zlatice, a one jedu krumpirovo lišće. S visine vidi i Cigane koji kopaju po njegovu polju, vade krumpir... *koji sam ja sadio, s ove svoje dvije ruke...* A Joan je nepokretan. Žive su mu samo oči. Tijelo mu je tanano, koža mu je siva, ruke su mu suhe. Iz noge su mu izvadili crve. Jednu šaku, Marija, iz mog sina. Bijele crve. Poput mamca. Mamca smrti, kaže Tamara i zjenice joj se rašire. *Moj sinak, moj sinak*, govori Tamara i među rebrima joj krv zapljuskuje srce, ljulja ga kao zvono među ramenima. A Marija sjedi na stolcu nasuprot njoj i sluša. Čuje kako korijenje krumpira puže po podu, zatim po zidovima, dolazi do prozora, isprepliče se kao prsti dojenčeta ispred svjetla i u ovu kuću navire mrak s mirisom zemlje, prašine, sunca i suha vjetra. Joan se survao u provaliju. U jednom se trenutku ispred njega otvorilo prostranstvo i, zarivši mu zube u kralježnicu, pregrizlo je. Udar je bio trenutačan, a onda je voda preuzela njegovo biće. Poslije toga su nečije ruke pridigle to tijelo strgano napola, dok mu je svijest lebdjela. Tamo, gdje su iza vrata Raja i Pakla svi virovi duboki, svaka voda je dobar domaćin, a pijesak je tako duboko. Oči dječaka uperene su u strop. Na lijevoj je strani paučina. Na njoj su dvije crne

Silvija Tomova rođena je 9. lipnja 1973. u Sofiji. Na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski završila je defektologiju i novinarstvo. Objavljivala je u novinama *Književni vjesnik*, *Književni forum*, *Riječ danas*, časopisu *Knjiga danas* i drugdje. Godine 2001. izlazi joj prva knjiga, roman *Koža* (izdavačka kuća Zaharij Stojanov), a 2006. zbornik priča *Dobar dan, R.* (izdavačka kuća Žanet 45). Godine 2007. dobiva prvu nagradu na Nacionalnom izboru kratkih priča Raško Sugarev. ▣

točke. Muhe. Joan zamišlja paukove pipke, njegove oštre zube koji se zabijaju u još žive muhe. Štoviše, vrškom jezika osjeća njihov okus. Života. Bjelanjka. Probadanja. Pokreta. Kad zatvori oči, Joan vidi pauka kako se spušta do njegova kreveta, proteže svoje pipke prema njegovim očima... Taj košmar ne može prisiliti njegovo tijelo da se pokrene. Ništa ga ne bi moglo prisiliti.

Samo je Bog u stanju napraviti nešto, govori Tamara Mariji, *samo Bog može pomoći mome sinu. Mojem sinku*, govori Tamara dok se nadnosi nad korijenje krumpira i dok joj prašnjave ruke traže kvrge. *I ove ste godine uništili krumpire, vrag da vas nosi...* govori Tamara i križa se. I moli Boga da joj oprosti sve grijeh. *Jesam li ja grešna, Gospodine?* pita se noću Tamara. Noću, kad ostane sama. Sama s Gospodinom, koji je gleda s druge strane oblaka. *Da je barem mene uzео! I ne poseži za mojim sinom... Pozvao si mu oca, zar ne?* Zatim Tamara prestaje. Boji se svojih riječi. Onih koje su izgovorile njezine usne. I tad jedna druga Tamara napušta te usne, ta sjećanja, to tijelo, tu sobu. Druga Tamara je naprosto sjena, ali njezina se prisutnost osjeća u cijeloj sobi. Njezine molitve, tih, monoton glas. Molitva za bolesnog, molitva za zatvorenike, molitva za siročad, molitva za... *Toliki ljudi pate, zar ne, Marija?* pita Tamara. A Marija je jednostavno sluša. Ne zna što je to patnja. *Tamara, pretjeruješ*, misli Marija. Ne smije to izgovoriti. *I prestani se moliti noću, dok ja spavam. Želi joj reći još toga. Čujem te. Čujem te kako frljaš, tužniš, režiš, cmoljš, vičeš, jadaš se. I tada želim ući u tvoju sobu, izbaciti sve vreće s balkona, pružiti svoje ruke prema tvojoj šiji, i stiskati, stiskati, stiskati. Sve dok i posljednja molitva ne iščezne s tvojih usana i...* Marija se stresе. Ustaje od stola. Zatvara za sobom vrata i križa se. Ona ne želi gušiti Tamaru. Želi je zagrliti, umiriti. Želi zagrliti i Joana. Njegovo sasušeno, ostarjelo tijelo, koje miriše na gnoj i bolnicu, na zavoje natopljene znojem i na miomiris meda koji dopire s vrška igle. Glukoza. Bjelanjak. Glukoza. *To je okus života*, misli Joan. I kasnije Tamari: *ne plači! Ne, Joane, ne plačem...* Tamara plače. Opet. Bez tona.

Marija osjeća klijanje krumpira u nosnicama, sinusima, dušniku, plućima. *Duša mi je potonula u prah zbog tvojih krumpira*, Tamara, kaže Marija. *Uzmi si svoje krumpire i nosi se odavde. Ne želim te više vidjeti. Uzmi si natrag priču. Polje, krumpire, posađenu jabuku. Inače... inače što?* Pita se Marija. *Što? Potjerat ćeš me, počinje plakati Tamara, izbacit ćeš me?* I produžava posljednji slog sve dok ne postane histerična. Raširenih očiju, drhtavim prstima, presavijena napola. *Gospodin će te nagraditi*, urliče Tamara. *Nagradit će te!* I kasnije tiho dodaje – *Oprosti mi, Gospode, što osuđujem, robinja tvoja, vječno tvoja robinja.*

Marija tjera Tamaru od sebe. Gura je. I osjeća, pod svojim dlanovima, da je Tamarino tijelo suho i lagano kao papir. Kao Joanova koža, kao njegove tanke, krhke kosti. Kao njegov glas, koji mu jedva izlazi iz grla, kao njegovo disanje pod težinom nepokretnog tijela. I prije nego što gurne Tamaru prema stubama, Marija pomišlja na to da oni ne postoje. Ta dva tijela. Ta majka i taj dječak. Oni su iluzija. Eto, sad će ispariti. Kao san. Kao mrak proboden prvom zrakom sunca. Kao... kao? *Ti si anđeo, Marija, i Gospodin će te nagraditi*, viče Tamara. *Ti si anđeo, Marija...* Ruke žena isprepliču se, tijela im se približavaju jedno drugome, lica im se slijevaju.

Pauk se spušta na Joanovo lice i zaustavlja svoj pogled u njegovu.

Molitva za zatvorenika, molitva za siročce, molitva za iscjeljenje. Molitva za zatvorenika, molitva za siročce, molitva za iscjeljenje. Molitva za... ▣

Prijevod: Karolina Ferlindes

Jabuke

Jana Bukova

Osjećala se krepko. Osjećala se čak i sigurno. Pojela je i jednu čokoladicu za energiju. Točnije, nešto poput malog vafila prekrivenog debelim slojem čokolade. Bila je tvrda i izmrvila se na komadiće; kad ju je zagrizla, polovica joj je ispala na zemlju. Ništa zato, manje kalorija. No svejedno dovoljno energije. Ispuškala je i jednu cigaretu. Jako je odvratno pušiti nakon što si pojeo čokoladu. Stvara se odvratni okus. Uzela je i jednu žvakaću gumu da popravi okus i poslije je zabravila, i tako, sa žvakaćom gumom u ustima pojavila se pred komisijom.

Iz komisije su joj rekli kako se procedura može produžiti dulje od očekivanog i da računaju s njezinim razumijevanjem. Unaprijed su joj zahvalili na suradnji. A ona je kimala sa žvakaćom gumom među zubima i s osjećajem kako komisija tumači stisnute joj čeljusti kao izraz pretjerane nervoze.

Poslije su joj pokazali dva borića. Uspjela je izvaditi maramicu iz svoje torbe i neprimjetno ispljunuti žvakaću gumu. Na trenutak se osjetila tuberkulozno. Cijeli postupak – rasprostiranje maramice, diskretno ispljuvanje nečega u nju, nečega ružičastog. Borići su bili sasvim shematizirano izrađeni. Sastojali su se od triju zelenih trokuta, zalijepljenih jedan povrh drugog i odozdo ravnog debla, također zelenog. Ako je suditi po zvuku, s kojim su se zalijepili na bijelu ploču, trebali bi imati magnet na zadnjoj strani. Podsjećali su je na one figurice s kojima je profesorica u razredu objašnjavala skupove. Jabuke su dio skupa jabuka. Kruške su dio skupa krušaka. Oboje je iz skupa voća. Sve to tada joj se činilo kao da se samo po sebi razumije i nije vidjela razloga da im to učiteljica, lijepeći jabuke po ploči, objašnjava. Postojali su i prazni skupovi. Kasnije je čitala kako se na različitim mjestima spominje da je teorija skupova jedna od najznačajnijih u suvremenoj matematici, ali nikako da shvati po čemu je to toliko značajna. Izabrala je lijevi. Pitali su je zašto.

Zbog pokreta ruke, odgovorila je. Moguće da je krenula pokazati desni borić, ali da nije dobro procijenila snagu pokreta, napor je bio pretjerano velik i tako je pokazala lijevi. Često je izbor ovisio o pokretu ruke. Kao kad biraš bombon iz kutije. Kreneš uzeti jedan, a uzmeš drugi. Ali to ne vrijedi kada su bomboni različiti. Tada popravljaj pokret. Ako su jednaki, nije važno. Tada jednostavno uzmeš bombon, ne biraš ga. Biraš kada su različiti.

Iz komisije su joj rekli kako se ovdje ne bave time što je izbor, već kako se on pravi. Uostalom, upitali su je, zašto je izabrala doći u petak poslijepodne? Petkom ima nekoga da joj čuva dijete, odgovorila je. Osim toga, radi tijekom tjedna. Ne može si dozvoliti da izostane s posla.

Pokazali su joj dva šešira i izabrala je desni. Šeširi su također bili shematizirano izrađeni, crni i svaki je podsjećao na zmiju koja je progutala slona. Upitali su je zašto je izabrala desni.

Zbog pogrešnog osjećaja ravnoteŹe, odgovorila je. Ljudi često imaju preuveličan osjećaj da doprinose ravnoteŹi svijeta. Prije si izabrao jedno, sada ćeš izabrati

Jana Bukova rođena je 1968. u Sofiji. Završila je klasičnu filologiju na sofijskome Sveučilištu Sv. Ćiril i Metodij. Autorica je zbirke poezije *Dioklecijanovi dvorci* (1995) i *Čamac u oku* (2000) te zbirke priča *K kao sve* (2006). Bavi se prijevodima s klasičnog grčkog i novogrčkog jezika te uređivanjem poezije i filozofskih tekstova. Njezina poezija i proza prevedene su na engleski, francuski, španjolski, grčki, srpski i hrvatski jezik. Godine 2006. u Ateni je objavljena njezina knjiga poezije *Minimalni vrt*.

drugo. Zbog ravnoteŹe. Pitali su je ima li uvijek po jednu teoriju za ama baš sve. Rekla je kako za neke stvari ima i po dvije, čak i tri teorije. U trenutku u kojem je to izjavila pomisli da je to zvučalo kao da im je to rekla da ih nasmije. No nitko se nije nasmijao. Komisija ocjenjuje svaki oblik otvorenosti, rekli su joj.

Pokazali su joj dvije jedrilice. Donji im je dio predstavljao plitak crveni polukrug, a gornji – bijeli platneni trokut jedra. Pomislila je označava li svaki taj trokut nešto. Izabrala je desnu, pitali su je zašto. Zbog pogrešnog osjećaja za cikličnost, rekla im je. Ponekad ljudi, kad biraju, pokušavaju biti nalik slučajnosti. Crni niz, crveni niz. Nekoliko puta izabereš samo iz jednog niza, a poslije nekoliko puta samo iz drugog niza. U biti, nije sigurna je li riječ "cikličnost" najtočniji izraz. Može biti da ga nije formirala dovoljno dobro. Može li zapaliti jednu cigaretu?

Iz komisije su joj odgovorili kako se ovdje ne puši. Osim toga, pušenje je štetno za zdravlje. Rekla im je kako je njezin slobodan izbor hoće li štetiti svome zdravlju ili ne. Odgovorili su joj da je njihov slobodan izbor ne dozvoliti nikome da šteti njihovu zdravlju. Upitala ih je kako koegzistiraju ta dva suprotna slobodna izbora. Odgovorili su joj da dva suprotna slobodna izbora koegzistiraju u odvojenim prostorijama. Odned se začulo hihotanje. Iznemada se počne osjećati kao u studiju televizijske igre. Snima li se sve ovo, upitala je. Da, rekli su joj. Ako želi, na kraju može dobiti kasete. Kasete? Da, rekoše joj, koliko ih ima. Ako ih želi.

Rekla je kako se nada da je ne snimaju u krupnom planu. Ima raširene pore oko nosa. I jednu dlaku na bradici. To jest, nije u ovom trenutku sigurna da li je ima. Svako jutro pažljivo se promatra u ogledalu. No nikad ne uspijeva otkriti dlaku još u začetku da je iščupa. Uvijek kad je otkrije, već je narasla više od pola centimetra. I jutros se gledala i nije ništa otkrila. No može biti da je nije vidjela i da joj je na bradici. Nastupila je izvjesna tišina. Osluškiivala je nakratko tišinu, potom je upitala neće li je još štogod pitati.

Ovaj put pokazuju joj prave jabuke. Ravnomjerno su crvene i peteljke su im također crvene. Desna je zagrebana. Očekivala je da će se ispričati i zamijeniti je, ali nisu je zamijenili. Odmah izabere desnu. Upitaju je zašto.

Odgovori kako čovjek može izabrati i zbog samog neslaganja s komisijom. Osim toga, zagrebana jabuka je jedina stvar drukčija od svega dosad predloženog. To sasvim razumijemo, rekli su. Uostalom, upitali su je zašto je slagala da ima dijete? Odgovorila je kako se nadala nekakvu suosjećanju. Rekli su joj da milijarde ljudi na svijetu

imaju djecu te da ne postoji nikakva indikacija da uživaju bilo kakvo suosjećanje. Nakon kratke pauze odgovorila je da je zaista tako. Usprkos tome nije jasno zašto se nadala da na taj način može zadobiti suosjećanje pred nekom ustanovom. Rekli su joj da jako dobro razumiju zašto je izabrala tu laŹ. Biranje jedne laŹi nikako ne

može biti slučajno. Bez obzira na to neće se više baviti tom temom. Ona nije rekla ništa.

Uostalom, rekli su joj, ako se nadala suosjećanju, mogla se obući malo pristojnije. Primjerice, obući grudnjak. Ona kaže da nikada ne nosi grudnjak. Ima malo poprse i nije joj potreban. Osim toga, što je tu nepristojno kada ima dvije bluže, jednu preko druge. Rekli su joj da joj se bradavice ocrtavaju kroz obje bluže. To nije njezin problem, odgovorila je. Neovisno o fantazijama muškaraca o ženskim bradavicama da se stvrđuju od uzbuđenja, to se isključivo rijetko događa na javnom mjestu.

Najčešće se bradavice stvrđnu od zime ili iz hormonalnih razloga. Na primjer, tjedan prije menstruacije bradavice su joj stalno tvrde. Tako da je problem u tuđim fantazijama, a ne njezin. U međuvremenu ne samo da joj se neizdrživo počelo pušiti već je i ozbiljno postajala gladna. Uostalom, što je komisija imala u vidu kad je rekla da se procedura može produžiti dulje od očekivanog? Odgovorili su joj da komisija nije imala u vidu ništa više od onog što je već rečeno. To jest, ako si je ona zamišljala jedan vremenski period u kojem će se procedura odvititi, procedura će se produžiti dulje od tog vremena.

Poslije su joj pokazali dvije jabuke, ovaj put identične. Izabrala je desnu, upitali su je zašto. Čovjek može izabrati i iz dosade, rekla je. Dosada se može preokrenuti u inat. I tako 20 puta, 30 puta, 50 puta. Uostalom, rekla je, raniji štos sa zagrebanom jabukom bio im je vrlo elementaran. Odgovorili su joj da i njezin vlastiti izbor nije bio ništa manje elementaran.

Ponovno su joj pokazali dvije jabuke. Izabrala je desnu. Zbog istih razloga, objasni. Dosada se može preokrenuti u inat. Inat – u potpuno nesudjelovanje. Uskoro može započeti bacati novčić da bi izabrala. Odgovorili su joj da je komisija već svašta vidjela. Čovjek može izabrati i iz oćaja, i iz straha, i iz pokušaja suradnje, i zbog pokušaja umiljavanja, i zbog nove navale oćaja, i zbog samoponiŹenja, i zbog panike, i zbog histerije, čak i zbog napada ludila. A što se tiče njezina ogladnjivanja, za to je u proceduri predviđen kratak prekid. Bit će servirana zakuska.

Komisija se nada da nije dogovorila nikakve ozbiljnije obveze u skorašnje vrijeme. To je razlog zašto preferiramo suradnju s ljudima koji raspolaŹu obiljem vremena. Takozvane slobodnjake.

Nije preporučljivo napuštati zgradu. Niz hodnik desno, pored toaleta ima mjesto za pušenje. Nastavit ćemo za 15 minuta. Zahvaljujemo.

Prijevod: Filip Kovačević

Precrtano

Kamelija Spasova**naslov**

najskuplje isklesana
slova
su po nadgrobnim pločama
idu po lev*, lev i pedeset svako
cijena varira
prema agenciji
ili na kakve naletiš
izdubljuju ti ime
ne udubljuju se više
to je dovoljno
da te upozna Ona
svjedočanstvo da te je bilo
jer ti na kraju ono ostaje
zato su i pjesnici
nekrofilni

(*lev – bugarska valuta)

pod crtom

još pri
posvećivanju
ritual i krsni list
sam poželjela

da sam ja napisala tu knjigu
sadržaj me se također dojmio
jasnoćom iskaza
sama realizacija
poredak i neke duhovite fraze

dugo sam tražila svoje ime
na koricama
ali umjesto njega krupnim je slovima
urezano

autore smo zakopali pod crtom
okupljanje ožalošćenih
17.00 sati na 7. stranici

precrtano

pokidana i razbacana
na podu odjeća i knjige
listovi dnevnika
uz spavaćice
sve nešto nedostaje
kako god da ih složiš
namještaš uređuješ
otpočetka oni su lišeni
i koliko god da ih popravljaj
ostat će nepopravljeni
osim toga su i hiroviti
nedosljedni
neoprezni
vrte se tamo-vamo
preskaču redove
paranoično živčane
od zapare se guše

i tebe će umiješati
za badava

zar takve stihove pišem?

hod

kad sam ogrebala
obje noge
uspjela sam se spotaknuti na ravnom
kad sam izbrisala folder
jednim dodiro
i jednom riječju
i jednom šutnjom
nikada neće biti isto
a uvijek će se netko naći
tko će upitati za smisao
što ima s ispitima
jesi našla posao
što ima s muškarcima
ja se osmjehujem glupavo
jer znam nema ništa

ništa nema – kažem
dajem petama vjetra
i gacam po lokvi
s obje noge

oglas

traže se tekstovi
prednost imaju pjesnikinje
s velikim talentima
i porukom intimnog
karaktera
ili dok jedna ruka
drži olovku
druga da ne zna
kako to radi

znakovi

dok zamjenjujemo
latinicu ćirilicom
mijenjamo identitete
podešavamo se prema programu
vremenskoj prognozi žiriju
i drugim neizbježnim situacijama
na majmunicu smo prešli
ne bismo li se razumjeli
regresirali smo restartirali
sad čekamo bananu
da nastavimo
vegetirati
označavati se
kako već znamo
i izvoditi
naše majmunarije

Prijevod: Ksenija Marković

Kamelija Spasova rođena je 24. travnja 1982. u Sofiji. Na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski završila je Bugarsku filologiju, a tamo je i magistrirala na Katedri za teoriju književnosti. Suosnivačica je art grupe Usta, koja nastoji vizualizirati, nazivati i izgovarati umjetnost mladih autora. Tijekom 2005. radila je kao urednica u časopisima *Knjige danas*, *Trag*, *Altera, altera Akademika*, *Književne novine*, kao i u zbornicima za kritiku i humanistiku. Godine 2004. osvaja Nagradu prof. Veselsa za znanstveno djelovanje u području filologije. Osvojila je i nekoliko nagrada na nacionalnim natjecanjima za poeziju: nagrade Nikole Vapcarova, (Bansko, 2004), Penjo Penjev (Dimitrovgrad, 2005) i Veselin Hančev (Stara Zagora, 2006). U koautorstvu s Marijom Kalinovom osvaja prvu nagradu na IV. nacionalnom natjecanju za esejistiku Cvetan Stojanov (2007). Trenutačno radi kao urednica u *Književnim novinama* i doktorantica na Katedri za teoriju književnosti na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Autorica je zbirke poezije *Parcela* No.17. ☞

Svakog jutra plače u vrtu

Marica Kolčeva**Svakog jutra plače u vrtu**

na svijetu
ima samo jedna djevojčica
s obućom sposobnom za ovo –
maleni koraci, poprskani blatom
više jedan pedalj nad zemljom
oči su joj koštice voća
vješto pojedenog. Ništa nije ostalo
nalaziš u sobi samo
marljivo uhranjenu mačku
opruge
užad za preskakanje
vrubel
njezinu mekanu kosu, obješenu
o prsten limenke

Prijevod: Ksenija Marković

Umirivanje one koja je izgubila nadu

u oklopu očaja
zglavci mi prolaze lako
kroz glad u njezinu srednjovjekovnu
haljinu
kroz koštane prstene
kroz ušne školjke
kroz želudac
pomilujem je tako i okrećem je
prema svjetlosti
prema rebbru radijatora
prema papučama
i čašicama tulipana – znam da voli
rekao bi čovjek da je istegnula nogu
po pogledu
ali ustvari slomljenija nikad nije bila
s lakoćom bi se slomilo njezino tijelo
na sjever i na jug
i na komadiće.

gledam je u zrcalu preda mnom
niti bi je svećenik niti učitelj klavira
utješili.

Emi, 5 godina, usvojena

Penje se uz veliko stablo
u sredini dvorišta
to nije rodoslovno stablo
nije stablo koje je posadio njezin otac
ili pak njezin djed
neke grane nedostaju ali ona
se zadržava vješto
stiže do vrha i zove otamo
mama mama
vidi me

Linije na rukama
su evakuacijski planovi
izlaz je točno u centru –
obilježeno je križićem mjesto
gdje će zabit
čavle.

Subota, neradni dan
zaboravili su na mene zatvorenu

Marica Kolčeva rođena je 1986. u Sofiji. Studira novinarstvo na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Dobitnica je nekoliko nagrada na različitim natjecanjima. Osim pisanjem bavi se i crtanjem – koautorica je i autorica strip-biblioteke *Gavko i Mravko* koja izlazi u dnevnom listu *Dnevni rad*. Godine 2007. izašla je njezina prva pjesnička knjiga *Strategije za duboko disanje*. ☞

u kutiji za igle
čujem kako prozori izvana
kloparaju
a vjetar bešumno razmrda
tipke na klaviru

u dnu
vidim svoju majku –
jako je mala
na vratu joj visi ključić
i šije

Udaljenost od moje majke do moga oca
mjeri se u centimetrima
i fobijama
sto sedamdeset i dva
centimetra straha
plašim se da ne padnem
od visine svoga tijela
svaka godina sve je teža – knjiga
nerazumno postavljena
na mnoge druge knjige
najveća na samom vrhu
bacam svoje dječje želje
vrijeme je da ubijem tatu
da oženim
mamu
voliš li me,
mama

Double rooms

U hotelskim sobama
ti uvijek primičeš krevete –
pomičeš noćni stolić, često težak
škripanje i lupanje srca, guraš krevete
jedan prema drugom
neudobno je, a i uvijek se
u noći po sredini napravi procijep.
Ali ti to nastavljaš činiti –
ta upornost, toliko neumjesna
toliko potrebna

Kraj igre

Kad te zagrlim i zaspim
sanjam
nepoznate muškarce
s ogromnim jakim rukama
toliko jakim
da mogu hodati na njima
a da se ne spotaknu

zaslušani
u zvuk padajućeg kamenja

prsti su im dugi kao korijeni
njihove žene – sa širokim lišćem

i njime prikrijuju
svoje prepone

Prijevod: Martina Večerić

Mrlja

Marija Kalinova

Mrlja

Moja mrlja
namusila se i naljutila
jer joj nisam ugrijala mlijeko.
Njezin pipak
koji se diže od moje jetre
došao mi je do guše
i ovio se krotko
zatežući vješalo...

te da se objesim na prozoru,
da se zagledam kao ujutro
dok zamišljam kako
se nalazim u cijetki
čista da krenem
i samo procijede da idu sa mnom...
Moja mrlja nema ime,
Ima broj.

Plagijator

Plagijator je profinjen
Kao uvijek, prokapljuje stilski,
Neće se ubiti ujutro.
Ne možeš mu ukrasti glavu,
Cilindar, ni frak.
A on može, dok spavaš –
ne krši zapovijed br. 8,
već sasvim prema zavjetu
vadi ti rebro
trpa ga u usta, hrska, žvače,
guta, vari.

Obla ubojstva

... ako muškarac mora umrijeti,
Neka bude umrtvljen u hotelskoj sobi,
Jer u hotelskim sobama sve je
privremeno –
zalazi lako svjetlost noćne lampe,
U kadi umjesto vode pritišću te obla
ubojstva,
Bijela i mokra: kad ga izmislimo, bit će
nam dano,
Jedna jednosobna smrt crta kartu
predsmrtnih
Želja i tako... ja si želim muškarca za
utapanje
A ti svemoguća privremene stvari,
Ležimo jedno do drugog i lagano
razodijevamo
Ubojstvo...

Soba

Prije nego izadem,
ostavim razbacan,

Nepospremljen krevet, nepospremljen
stol,

Nepospremljen ormar – uopće
sobu.

uzmem još nekakve dokumente,
Osim, naravno, kreditne kartice
Prije nego stignem do centra,
sudaram se sa svakojakim –
Ciganima, autima, Marokancima,
*stranierima**
karabinjerima, prije nego sretnem nekog
smotanka
s naočalama utranim ne znam gdje,
s košuljom, utranom u kratke hlače,
zategnutim čarapama
i zapričavam ga ispred Svetog Petra,
pijemo čaj u blizini i riječ po riječ
pređemo na Boga
i kako sanjam
da me zidari ubijaju kamenjem,
tako da neće nitko častiti,
on plaća svoj račun,
a ja svoj
i da se rastanemo kao prijatelji,
i da se sama vratim,
jer mi je sve nepospremljeno –
krevet, stol, ormar,
uopće soba.

(* tal. policajci)

Vertikalno more

Kao mlađoj sestri ti objašnjavam,
Bez mržnje i sujete, horizontalna
Planina je nezakonita, već vertikalna
mora,
Čak nisam ni vidjela... To je izopačeno,
Odbacuje se i osuđuje! Ali nitko se ne
čudi,
Što želiš da je drugi žena, da ima
U valovima soli, a ti da plačeš
stalaktitno:
Vodu po tavanima da skupljaš, da kažeš
eto:
Živa žalost svih danas mrtvih skulptora,
eto:
San kolekcionarke, muzejske
restauratorice,
eto... Kao mlađoj sestri ti objašnjavam,
za kamenje se ne veži, jer ne možeš
kamenje izvaditi i preokrenuti naopako
unutra u njihovim smjerovima...

Prijevod: Ksenija Marković

Marija Kalinova rođena je 11. lipnja 1983. u Slivenu. Završila je bugarsku filologiju i magistrirala na Katedri za teoriju književnosti na Sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Trenutno je na doktorskom studiju bugarske preporodne književnosti kod prof. Kirila Topalova na istome sveučilištu. Objavljuje stihove, priče i recenzije u časopisima *Rodna riječ*, *Krug*, *Književne novine* i *Sada*. Suosnivačica je art grupe Usta, koja nastoji vizirati i vizualizirati, nazivati i izgovarati umjetnost mladih autora. Dobitnica je Nagrade prof. Klet za znanstveno djelovanje u području filologije. Od lipnja 2007. do lipnja 2008. zajedno s Kamelijom Spasovom vodi rubriku o kulturnim zbivanjima *Prijestolnica* u *Književnim novinama*. Dobitnica je i prve nagrade na natječaju za poeziju Veselin Hančev (2003). Godine 2004. izlazi njezina debitantska zbirka poezije *Oko*. Trenutačno je u tisku nova knjiga *Podnožje večere*.

Tračnice

Marin Bodakov

Tračnice

uletjela je kao ptica, čujem, pitala
je za svoje dijete
zvijezde pjegice bdjele su joj na leđima

pričala je jedna Turkinja, vlak...

veliki zeleni konac rukom je mjerila
i tamo vrijednica
i radi čuda – znaš ti majke

Objava fjasaka

Gubiti dvojke, trojke;
moj partner da ih dobiva
s četiri asa.

I druge fine sportove
volim. I druge energične sportove,
pogodne za rastanak i izdaju.

Sve moje poezije –
nacrta ostavke na poeziju.

Grebanje

Uopće se ne mogu sjetiti
što su radila koljena,
odbljesak u trbuhu – moj ili tvoj je bio,
jesu li se micali prsti na nogama,
jesu li pucale vene...

... u vijugama uma samo komadići
suhog špirita,
naprosto špirita.

Prije nego što se rodim

u ogledalu solunskog muzeja
vidio sam ledeni blok

nepoznati kipar isklesao je jedino
neugodni profil mladoga muškarca
i kovrče oko penisa

nema informacija
kakvi su mračni događaji odjednom
blokrali
orkestraciju mramora

nema informacija o teškim,
nedovoljno samljevenim željama, koje
su potaknule
proširenje aorte

unutar kamena

Izgubljeni

1.
Ona slaže jastučnicu
i popravlja pokrivače
vrta

Samo krajičak mene je otkriven
Smrzava se moj nedorasli prijatelj
(3/4 imaginaran)

2.
Rujan je zaspao prije kraja knjige,
listopad se upišio
poslije cmolji

Opet njušim mesarsku kuku
koju pripremaju za nas

Fragment. Balčik

...*Je jako.* – nastavlja moja kći.

Očigledno poezija nije pitanje
ograničena rječnika
(kao što smo vjerovali, dok nismo
primijetili

borove žlijezde,
kolonade medenih vena
čipkaste osipe skladne fasade

na *Moru*)

Nacrt putovanja

Iz tihe fotelje
u primorskoj knjižari
raspuštam sve utvrde –
i bjelomorske eksplozije svjetlosti
razlistavaju svitak nad koljenima
voda odnosi slova i zimu.
Učtive statue, s nemirom po vratovima
kreću se zaneseno među rafovima –
i mramorna tkanina nagovještava
u bogatstvu krila, draga Silvija,
jedino spartansku liriku...

Prijevod: Ksenija Marković

Marin Bodakov bugarski je pjesnik i novinar. Rođen je 1971. u Velikom Trnovu. Godine 1994. završava bugarsku filologiju na Sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Radio je kao urednik u časopisu *Bugarski mjesečnik* (1997-2000), a od 2000. kao urednik za književnost u tjedniku za kulturu, umjetnost i publicistiku *Kultura*. Redovni je asistent na katedri Tisak i naklada Fakulteta za novinarstvo i masovnu komunikaciju Sofijskoga Sveučilišta Sv. Kliment Ohridski. Od 2006. savjetnik je za pitanja u kulturi u Kabinetu predsjednika Sabora Republike Bugarske. Autor je zbirki pjesama *Djevičanstvo* (1994), *Keksi* (1998), *Objava fjasaka* (2002) i *Andeo u zoološkom vrtu* (2008).

Čajna ceremonija

Mira Duškova

Suglasja

Ujutro će se probuditi moja majka.
Jedna igla probost će njezino srce,
jedna igla čiji je tupi kraj
u životu,
i oštar – zabijen
u petu smrti.
A ja, na drugom kraju svijeta,
neću osjetiti ništa.
Pit ću kavu ili ću zijevati pospano.
Samo i jedino Newton
dok doručkuje, primit će bol, primit će
udar
i srušit će se na zemlju.
U večernjoj emisiji
moja majka će čuti za Newtonovu smrt
koji je u ovom slučaju nosorog.
Čut će za smrt
i dosjetit će se.

Čajna ceremonija

O, du lieber Augustin,
alles ist hin.
Ajde da ostavimo čaj
da prelje šalicu,
tanjurić pod njom
Plave cvjetice da udavimo
Da obojimo stolnjak,
lakiranu nogu stola,
njezinu petu zabijenu u tepih,
poput papučice balerine
Da procuri kroz bijeli tavan
naših susjeda,
njihovih susjeda,
Nakraju ćemo možda primijetiti
da smo ljepljivi od banalnosti...

Nemoj brisati čaj
Da si kažemo "Dosta više"
"Gotovo je"

Razmjena iskustva

Sine,
kako da ti opišem
miris zime,
nakon ove novembarske kiše,
koja je nametnula blato i lišće?
A miris zime
diskretan je,
no osjećaš ga –
oštar i iznenađen.

Do sela mrtvih

stigli smo slučajno –
uobičajenim međuseoskim putem,
polupokrivenim sjenama i žbunjem.
To su bile dvije-tri kuće samo –
s brojevima 6, 7, 8,

napisanim nedavno žutim.
Bilo je tiho
s tihim, iznenađenim vjetrom...

Leptiri –
jedini vlasnici
prevalili bi ograde kuća.
Čak su se i duhovi preselili na onu
stranu –
u ono daleko življe mjesto.

Zdenac, stari zdenac
bio je pun vode,
ali kante nije bilo.
Izdaleka me je podsjećao
na žedna čovjeka bez ruku.

A mi –
jedini živi već godinama –
jeli smo džanarlike
u selu mrtvih,
bobice smo trgali
iz sela mrtvih.

Životvorni sok
lijepio se po prstima.

Lijep joj je hod ujutro

upio je hladne jesenje uzdahe.
Prekrasan će biti nadolazeći dan,
pomislim,
da je bar na trenutak mogu ugledati.
Ne usuđujem se zapričati, nemam riječi
i primjećujem –
vjetar kraj nje ne zastaje uzalud.
Neću moći nikad odgonetnuti
što s lakim koracima nosi.

Nestaju ljudi kraj nje.
Zapravo – nema drugih
koji bi se kretali tako profinjeno
I graciozno u mlijeku jutra.
Da, njezin hod je tako nevjerovatan,
kao da pliva.
Da mogu, nacrtala bih je –
"Rasplesana nimfa u magli"

Lijep je njezin hod uvečer,
dok se vraća u svoj obojeni dom.
Tako primamljivo svijetli njezina kosa
dok se kreće,
I ne sakriva se slučajno mjesec.
Ne mogu joj ništa reći,
nemam riječi,
ali znam da njezina sjajna kosa
od mene krije tajne
koje nikada ne smijem saznati.

Prijevod: Ksenija Marković

Darovi prosinca

Nadežda Radulova

Darovi prosinca

Oko petnaestog u mjesecu
vade se električni pokrivači –
žice, uvijene u flanel
na slova, ribe, srdašca, cvjetice. Zar nije
sublimno zamijeniti
čipku od žeršaja iskrama pročišćene
struje –
u snu da sikkemo, kao što smo
zujali prošle zime, kao što smo
svjetlucali nekad
pod borom,
uvijeni u materijale zlataste, u mašnice
od crvene svile
a naši su nas roditelji odbijali
raspakirati.
To su si poželjeli, zar ne?

Nećemo si to poželjeti, zar ne?

Jedna susjeda pričala mi je kako
nekoliko prutića cimeta i vanilije
stavljenih u zdjelicu pod krevet
dižu sezonu i začinjavaju
hladnoću. Čak i pečenje kolača
pokazuje se suvišnim; za raspoloženje
dovoljan je bio miris, kao što se važnima
pokazuju omoti,
a ne darovi pod borom!

Ali nas dvoje skupljamo izreske
iz starih ilustriranih časopisa
u prašnjavim kutijama – za nadolazeće
godine
Još uvijek nam se pokrivači pale lako,
ponekad lete – tada
ispuštaju miris tinte i ribe.
A neiskorištene vrpce crvene svile
na kilometre ispred nas bacaju iskre.

Prosinac
Je tanki omot mraka i žice –
svjetlucanje
slijedi.

Prijevod: Ivana Primorac

Trenutak nepažnje

Odjenula sam nekakvu suknju koja
nikako ne ide s košuljom koja
nikako ne ide sa šalićem koji
nikako ne ide s bojom
mojih očiju koje nikako
ali baš nikako
ne idu s načinom na koji
gledam na život večeras

Ti dolaziš
i oči mi zatvaraš.
Sada je tamno, nema boja.
Neslaganja u meni rastu.

Personae

Ona koja je prije mene pila
kavu za stolice u kutu –
zbog nje sam došla,

u njezinu tanjuriću – dvije kifle, s
makom,
jedna načeta, a druga – ostala netaknuta.
Ni mrvice izvan tanjura. Kava
ako je suditi po stijenama porculanske
šalice –
ohladila se prije barem sat vremena.

Ali ako je suditi po stvrdnutim
granitnim mrvicama,
ona, zbog koje sam tu,
valjda je otišla odavno,
prošle su već godine kako joj potpetice
odzvanjaju
podignutim limenim pragom srpnja.

A na prozoru do stola, na staklu
inače popljuvanu od muha,
dječjim prstima pirografirano i tako
dalje,
primjećuje se okrugao otvor, jako malen,
tek toliki da pustiš
jedno oko da proviri
i da nestane usred svijeta
koji je prošao na prstima.

Izvana se vide dva dečkića s kratkim
hlačama
kako trče i kotrljaju obruč po livadi,
vidi se još krajičak
vlaka koji se približava – zadaje takt,
puši se i buja
u visećim oblacima, vidi se također
razlistana grana, pod njom klupa i, eto
je,
na klupi sjedi, lijepa,
makar s nešto izbljedjelim bojama –
sličica na porculanskom tanjuru.
Iz mjesta – vjerojatno isto kao i ja – ona
vidi
dječaćice i krajičak vlaka koji se
približava,
i oblake
iz druge perspektive.

Ali vlak staje između mene i nje,
svijet se mijenja, pogled se vraća
tamo odakle je ispuzao, kraj
posjeta, opet ne znam da li,
gdje i kako, kad ćemo se ponovno,
majko,
preobraziti,
ponoviti.

Prijevod: Ksenija Marković

Mira Duškova rođena je 1974. u Velikom Trnovu gdje je završila bugarsku filologiju na Sveučilištu Sv. Ćiril i Metodij. Živi u Ruseu. Piše poeziju i književnu kritiku. Autorica je zbirki pjesama *Isprobavam priče kao haljine* (1998), *Vježbe na strašilu* (2000) i *Miris i pogledi* (2004). Objavljivala je u *Književnim novinama*, *Književnom forumu* i *Plamenu*, kao i u nizu drugih književnih zbornika i almanaha. Prevođena je na engleski, švedski, mađarski i rumunjski. Dobitnica je važnijih nacionalnih književnih nagrada. Članica je Društva bugarskih pisaca.

Nadežda Radulova rođena je 1975. Završila je bugaristiku i anglistiku na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Godine 2001. magistrirala je filozofiju na Centralnoeuropskom sveučilištu u Budimpešti i na Otvorenom sveučilištu u Londonu. Od 2006. doktorantica je na Katedri za teoriju književnosti na sofijskom Sveučilištu Sv. Kliment Ohridski. Autorica je zbirki poezije *Zanimajmo ime* (1997), *Albi* (2000), *Pamuk, staklo i elektrika* (2004) i *Bandoneon* (2008). Njezine pjesme predstavljene su u periodičnim izdanjima i antologijama na češkom, engleskom, turskom i ruskom jeziku. Urednica je mjesečnog časopisa za spol, jezik i kulturu 'altera'.

Pas mater koji laje – ne grize

Ivan Kralj

Nekad najtraženija ulaznica na edinburškom festivalu, obarateljica svih rekorda, čak ni uz deset godina stanke nije podsjetila publiku da novu predstavu "gurua groteske" Jima Rosa zaista "mora vidjeti"

Uz edinburški fijasko *Stubišta za pakao* Jim Rose *Circusa*

Majka mu je bila sijamska blizanka koja se preselila u Englesku da bi i sestra mogla voziti. Kad ga je rodila, točnije kad je ispao na operacijski stol, liječnik je bacio na njega jedan pogled i rekao: "Ako ne proplače za deset sekundi, onda je tumor". Trebalo mu je dva sata da ispliva iz kante s abortiranim materijalima. Ima deset prstiju – svi su na jednoj ruci. Slomio je ruku na tri mjesta – i ne pada mu na pamet da se vrati na ta mjesta. Kao dječak beskućnik lutao je ulicama i molio strance da im puši. Samo da pojede nešto toplo... Oženio je Lulu, djevojku-krokodil, koja je u svoju rupicu mogla staviti komad ugljena, prekrižiti noge, potrčjati, i proizvesti dijamant!

Tako u slobodnom prijevodu ide više-manje standardan introdukcijski monolog Jima Rosea, obogaćen s puno f*** riječi, na početku njegove predstave danas (ili prije deset godina, svejedno). U uvjerenju da je bog samo jedan i da "ne imajmo drugih bogova osim njega", između dvaju izlazaka pred publiku Edinburgh Fringe Festivala prohujale su godine, promijenili su se nositelji prolaznih sporednih uloga kojima nitko valjda ne smije pamtit i imena, a "veliki" Jim ostao je jedina prava konstanta postave, toliko deocentrične da se i ne može zvati drukčije doli Jim Rose Circus. Dobro, promijenio se možda i Jim, barem *styling* njegovih brčića, koji se, nakon mušketerirskih zavijutaka prema gore koje je nosio prije jednog desetljeća, sad vještaju iza krajeva usana, možda čak i vizualno ispravno dočaravajući tužnu sudbinu posrnule zvijezde. Neuspjeh je evidentan – razoren od kritike, napušten od publike, Jim Rose treba fantastično napredne psihološke mehanizme samozaštite da ne padne u depresiju i počne lutati ulicama edinburškog predgrađa u potrazi za nečim toplim. Zašto je, dakle, legenda popušila?

Medvjedi snovi, medvjede usluge

– "Predstava koju imamo sada vjerojatno je najriskantnija predstava koja je ikad dovedena na Fringe; to je najriskantnija predstava koja je ikad napravljena, vjerojatno u povijesti kazališta", samodopadno i samozavaravajuće tvrdi veliki meštar svih bulja. Dakako,

tu uvijek ostaje ona riječ "vjerojatno", hipotetska kao i sve druge poluistinite proklamacije na kojima su majstori *sideshow*a godinama stvarali zanat i obrtali novčiće ("Real!", "Live!", "Man-eating-chicken!") i slične vješte jezične formulacije koje se mogu tumačiti ovako i onako) i po kojima se u suvremenom društvu mogu mjeriti još jedino lajavci TV prodaje (*barker* – izvikivač ili lajavac – u terminologiji *sideshow*a osoba je koja pred ulazom u šator viškom vješto animira gledatelje da kupe ulaznicu).

Ako prihvatimo tezu o kazalištu kao terapiji koja se ima proskribirati gledatelju, onda bi se izvedbeni modus Jima Rosea morao zvati šok terapijom. Ali niti je publika više toliko luda da bespogovorno prihvati liječenje šokovima, niti je baš toliko normalna da bi Jimove katkad adolescentske pokušaje provokacije proglašavala šokom neviđenim. Bio je to desetogodišnji medvjedi san nakon (i zbog) kojeg glamurozni povratci ostanu i medvjede usluge. Prespavao je Jim Rose upotrebu ekstremnog u kazalištu, filmu i suvremenoj likovnoj umjetnosti, internetski ili mobitelški *bullying*, svakodnevnne obračune bandi u velegradovima ili kuglanje za Columbine, prespavao je *Jerryja Springera*, *Jackass* i *Dirty Sanchez*a (iako danas tvrdi da su baš MTV-jeva zločesta djeca većinu trikova pokrala od njega), prespavao je opću grubost u popularnoj kulturi, pa čak i u naizgled najkompromisnijem dijelu nje kao što su primjerice televizijske reklame za proizvode u kućanstvu; a ako hoćete, prespavao je i rat u Iraku gdje su mu sunarodnjaci predano radili na oguglanju naših recepcijskih mogućnosti. Kad se u minutama CNN-ova *prime time*a može vidjeti više krvi negoli u naoko pred publikom razrezanoj vagini Jimove glumice, naše nezainteresirano razlučivanje stvarnog i režiranog ne dopušta čak ni Pavlovljeve refleks na brutalnu inscenaciju.

Fake Industry

Stairway To Hell (iliti *Stubišta za pakao*) predstava je ispletana oko prilično blijede fabularne osnovice – prati sudbinu *tribute to 80's rock banda* the Warthogs, koji završe u raj, a htjeli bi na dublje katove vatrenoga grota. Gazdu pakla, hodajućeg Sotonu, utjelovljuje, predvidljivo, sam Jim Rose, koji će pale rokerske anđele testirati raznim inicijacijskim ritualima. Naravno, u pakao mogu samo najgori.

Nakon uvodne Jimove prezentacije prastarog iluzionističkog trika gutanja žileta (gdje, začudo, krv ne teče u potocima kao kad, nešto kasnije, uz pjesmu *Only Women Bleed*, kolegica zarije vršak noža u svoj vaginalni otvor), predstavlja se glumačka postava velikoga impresarija. Kao da su oti s nekog ofucanog susreta bajkera, odvučeni s hrvanja u blatu i drečanja u mikrofon na *stageu* demo bendova, ukrcani u cirkuski kombi i isporučeni izravno u utrobu naopake ljubičaste

krave (Udderbelly's Pasture jedna je od vodećih festivalskih lokacija i ne, ne reklamira švicarsku čokoladu, nego tamošnju televizijsku postaju) – pred nama defiliraju obnažene djeve i rock sastav dugokosih *Kiss-wannabe*a. Ali sve je nekako lažno, *fake* umjesto *fact*. Jim možda konzultira stare iluzionističke trik-kuharice i zapise s *YouTube*a, ali ne i recepturu *sideshow*a koja obično okuplja rođene i stvorene *freakove*. Rođeni bi, recimo, bile žene veće od kuće, djevojčice s četiri noge ili krastama/dlakama prekriveni "monstrumi s Fidžija". Stvoreni svoju *freak* vještinu usvoje – može to, na primjer, biti gutanje vatre ili mača, ili pak modificiranje tijela tetovažama i implantatima. Za oboje, međutim, treba duha. Ali *fake* je toliko prisutan u Jim Rose Circusu da je gotovo dignut na razinu jedine koherentne ideje koja ima sposobnost činiti da se centrifugirani materijal ne razleti na sve strane. Od pjevača koji hitove Scorpionsa, Aerosmitha, AC/DC-a ili Black Sabbatha ori prekriven nikad lošije napravljenom vlasuljom, do dvospolne žene (a zapravo loše umaskirana dugokosog muškarca sladhna lica) koja bi nas imala šokirati zadizanjem suknje, niže se groteskni skup uprizorenoga vrhunarnog zla nimalo upitne neuvjerljivosti. Sve bi to trebalo utabati put prema Jimu Roseu, alfi i omegi tog marionetskoga kazališta, no kakav je to Sotona pred kojim i ne zadržimo? Pjevač antologijskog rocka koji nosi vlasulju – nije li to školski primjer šminke i patetike, a opet nije da zatitra granicu realnosti na način da bismo je shvatili kao plansku grotesku. Zar se jeza izgubila u bijelom bojom posutu licu i eventualnoj liniji tekuće lažne krvi? Zar se produciranje zgražanja ispraznilo nad zazivanjem Sotone, uz koje još jedino nedostaje puštanje melodija u rikverc, taj izlizani lajtmotiv B horor filmova? Izazov *sideshow*a danas je i u tome što publika više ne pada olako u nesvijest ili bježi izvan šatora u potrazi za prvim diskretnim mjestom gdje bi ispraznila želudac – publika može biti vrlo izravna i izazovna, a prvotno kolutanje očima uz komentar "are they kidding us or what?" sposobna je nastaviti i konkretnom akcijom. Naime, ako jurite s uključenim motor-

Ako prihvatimo tezu o kazalištu kao terapiji koja se ima proskribirati gledatelju, onda bi se izvedbeni modus Jima Rosea morao zvati šok terapijom. Ali niti je publika više toliko luda da bespogovorno prihvati liječenje šokovima, niti je baš toliko normalna da bi Jimove katkad adolescentske pokušaje provokacije proglašavala šokom neviđenim

kazalište

nim pilama kroz gledalište, posipate publiku vodom ili (dakako, roseovski lažno) kopulirate s lutkama za napuhavanje u krilu nasumce odabranih gledatelja (da, Jim Rose s napumpanom je družicom doskočio i do mog krila priuštivši mi začuđujuće nimalo intimidirajući *menage-a-trois*), vi pozivate na reakciju.

Blowjob i pitanje stava

Potreba za instinktivnim (i time manje ubrojivim i kontroliranim) odgovorom upisana je već u vašem scenskom pitanju. I možete očekivati da niste jedini luđak *in the house*, ili barem da svojom proklamiranom (a zapravo neuvjerljivo glumljenom) ludošću nećete impresionirati baš svu svjetinu, u kojoj sjedi višestruko više tetoviranih ljudi nego što ih se u povijesti *sideshow* izlagalo kao atrakciju.

Moja engleska prijateljica baca ruku u prolazu i pokušava s glave pjevača, koji se navodno preziva Ljubav, strgnuti vješto prilijepljenu periku. Namrštio se, iznenadio "sotonist" i izmaknuo ruci koja mu je htjela oboriti imidž. Iznenadjenje je neobično za jednog prvoborca *sideshow*, u ponoćnom terminu, kad je edinburška publika već dobrano osjetila čari alkohola. Drugim riječima, umjetnica može analno špricati plavu boju prema publici, ali ako se netko iz publike ustane i pomokri po sceni – to bi u etičkom kodeksu Jima Rosea bilo shvaćeno kao nekulturan čin (vjerojatno vrijedan izbacivanja iz šatora), a nikako ne kao u *freak show* legitimno izražavanje stava (i potencijalno uspješna audicija za novu produkciju).

U drugom momentu Jim i obnažene mu kolegice u publiku bacaju gomilu crvenih kondoma. Onaj tko uhvati plavi ima pravo na besplatan *blowjob* u *backstage*. Lokalni komičar i osvajač plavog kondoma teška srca izlazi na pozornicu i, pred Jimovim haremom koji mu se nudi kao kakva potrošna usta "kazališta svih osjetila", izjavljuje da si on to ne može priuštiti. Jim Rose je spreman – na pozornicu izvodi najvišu djevojku u svojoj postavi, već ranije opisanog "transsekusala". *Možda bi ti ova više odgovarala?* Djevojka podiže suknu, otkrivajući nimalo djevojački penis. Muškarac iz publike, nonšalantni vlasnik plavog kondoma (očito nimalo posramljen i šokiran, u zemlji u kojoj muškarci nose i kiltove bez gaća, a gay parade bujaju s više golotinje i provokacije), spremno zauzima klečeći položaj, iščekujući obećano pušenje – u

receptivnoj/pasivnoj/*bottom* ulozi! Taj neočekivano odvažan gledatelj, siguran u vlastitu seksualnost, ali i u nestvarnost kazališnog čina, uspijeva jednostavnim potezom razoružati šok terapiju Jima Rosea. Djevojka s penisom se, dakako, nećka. Pred njom klečeći muškarac, spreman da u svoje usne prihvati penis izvođačice i "pojede nešto toplo", "nešto na žlicu" rekli bismo, a ona ne može doći k sebi od tog neplanniranog iskoka iz scenarija. Pogledava gazdu Rosea s nepatvorenim osjećajem izgubljenosti ("tata Jim, nije li on sad trebao pobjeći s pozornice?"), okreće publici leđa i ponovno, u *fake* modu, njihanjem kukova glumi pružanje svog penisa na oralno uživanje muškarcu iz publike i potom se povlači s pozornice. Dobitnik plavog kondoma vraća se na svoje mjesto u gledalištu, očito i dalje suhih usta i prazna želuca, s nimalo podignutom razinom uzbuđenja scenskog iskustva, što se ne bi moglo potvrditi i za drugu stranu.

Tko su ti lako poljuljkani Roseovi odvažnici? Probrani (a možda i tek pobrani) s audicija po New Yorku i Floridi, oni su "istomisleća čudovišta koja se usprave u svojim kriptama čim se objavi poziv za casting", kako ih opisuje Rose. To zapravo jesu fanovi i starlete kojima se Jimov brend (začet u Seattleu, baš kao i ikone glazbenog pesimizma Nirvana, Pearl Jam ili Soundgarden) može činiti lakim putem do slave. Jer dalje opisuje težinu s kojom je neke od njih, uz pomoć svoje vjerne pratiteljice i *freak* učiteljice Bebe, uvjerio da poduzmu neku scensku akciju – oni su dakle priučeni, i reklo bi se nabrzaka priučeni, *freakovi*. Bračni par Rose učio ih je kako se "umalo ugušiti" u plastičnoj vreći, kako prebroditi stavljanje penisa u zamku za rakune (i pritom *jackassovski* glasno glumatati bol) ili kako špricati mlazove boje iz (b)analnoga otrova prema slikarskome platnu koje će se potom donirati nekom iz publike kao umjetničko djelo (svoju slikaricu Jim Rose naziva Pablo Picasshole).

Penisomanija

"Te djevojke iz predstave dolaze iz zadivljujuće visokih art krugova. Naravno, one su toliko dobre glumice da, kad ih poslije izvedbe sretnete na ulici, automatski očekujete pušenje", hvali u jednom intervjuu svoj ženski trio Jim Rose. Izvana one prvenstveno izgledaju kao tek hodajuće meso, nadrogirano pričama o umjetnosti kao području izražavanja koje ne poznaje samoponiženje, već je ona (umjetnost) vrhunarni alibi za razbuđivanje navodno usnule svjetine koje ne smije birati sredstva, već treba upravo težiti radikalnom, čak i kad nam baš nije jasno čemu ta radikalizacija ima služiti.

Lyn Gardner, poznata *Guardianova* kazališna kritičarka, napisala je vrlo oštar osvrt na Sotonino edinburško ukazanje. U dvojbi treba li uopće pisati o toj "najriskantnijoj predstavi u povijesti kazališta" (citati by, i samo by, Jim Rose) i na taj način preuzeti rizik da će neki čitatelji njezin negativan osvrt shvatiti kao pozivnicu, svoj je tekst naslovlila "Trebam li vam reći da mi se gadi Jim Rose Circus?". Nečuvenost uprizorenja te osjećaj odgovornosti ipak su je natjerali da prozbori: "Seksualna politika Jim Rosea je neaandertalska, a opet mi samo kao balvani sjedimo tamo i ne prigovarimo dok gledamo vagine koje se navodno režu s 20 britvica i žene koje uživaju biti silovane, sve u ime zabave."

Iako je iznimno vidljivo Jimovo klanjanje penisu i istodobno svodenje žene na mehanizam prezentacijske masturbacije (figurativne, ali i doslovne), ne bih rekao da je seksistička ograničenost najveći problem njegove autorske (po)etike. Uostalom, na način jednako modernog primitivizma on u ralje lovačke zamke šalje i spolovilo muškoga gitarista. Štoviše, za balans muško-ženškog pitanja dobro mu vjerojatno služi i Buck Angel, iznimna transseksualka muških vanjskih obilježja (zapravo jako zgodan i tjelesno izgrađen muškarac), ali još zadržanih ženskih reproduktivnih organa. Ta porno zvijezda, model industrije za odrasle, izostala je nastupiti večer kad sam gledao predstavu (pa ju je zamijenila već spomenuta nabrzaka sklepana "djevojka s penisom"), ali uloga Bucka Angela navodno je u tome da kao *security* muškarac spriječi jednu započetu kavgu u predstavi te pritom ostane bez odjeće. Publici se, pogledom na prazno međunožje, servira šok. Mizoginija i mizandrija miješaju se, dakle, u slučaju Jima Rosea u jedan opći prezir prema čovjeku, prvenstveno čovjeku mazohistu, iako bi se vjerojatno dalo raspravljati i o mehanizmima kontrole koji sve te ljude uprežu u sustav da ih izrabljuje na nimalo kreativan način.

Nudi Jim Rose argumente za napad i čuvarima životinjskih prava – stavljanje škorpiona u usta, ili gutanje i ponovno povraćanje žive zlatne ribice sigurno nije najprikladniji odnos prema kućnom ljubimcu, ali čak i to (po)etičko pitanje može doći u drugi plan Roseova neuspjeha. On se, naime, zaista svodi na kreativnu lijenost, jednu tužnu manifestaciju stvaralačkog umora, apsolutno pomanjkanje ikakva inteligentnog ili barem humorog okvira koji bi svom tom degradirajućem nizu akcija dao kakvo labavo, pa makar i šovinističko, scensko opravdanje. Da su i dragulji, Jim svoje egzibicioniste baca pred moderne svinje, publiku koja ne zna cijeniti bačeno, ne zato što to ne poznaje, već upravo zato što to jako dobro poznaje.

Zvezdane staze

Jim Rose u tom je smislu i sam kriv za svoju tužnu sudbinu. Nekad intimni pojam *sideshow* (zaboga, pa i sama riječ govori da je funkcionirao kao sporedni *show*, *show* sa strane, dodatak glavnoj predstavi u velikom cirkuskom šatoru) popularizirao je upravo na velikim rock spektaklima kao što su Lollapalooza ili turnejama s Nine Inch Nails i Marilynom Mansonom. *Sideshow* je postao fenomen, posebna epizoda *X-files* bila je osmišljena za Jima Rosea, dobio je vlastitu TV emisiju, postao čak i igrica za *Playstation*... Čak je i Homer u *Simpsonsima* pobjegao od kuće kako bi se pridružio Jim Rose Circusu! Od naslovnica *Wall Street Journala* do *Rolling Stone* magazina, svi su njegov cirkus prozivali nečim što se ne smije propustiti. Na te načine, a u cilju hranjenja neobično velikoga ega, Jim Rose svojski potvrdio učiniti *freak* stvaralaštvom vidljivim, postati referentna točka utjecaja za generacije *freakerije*, približio je *sideshow mainstreamu*, što je zaista i dovelo do bujanja popularnih formi *Jackassa* i drugih "autodestruktivnih" primjera *entertainment* koji je redefinirao da suvremeni klaun više ne može samo pasti na nos da bi bio smiješan – on mora biti udaren u međunožje, u nos

mu mora upasti vilica, ruka zaglaviti u WC školjki, a u sfinkter mu se mora nabiti drška metle. E, tome se već čovjek može fino nasmijati... Dok je u devedesetima zelenim *puzzle* tetovažama prekriveni Enigma pred plaćajućom publikom konzumirao žive insekte, danas je to standardan zadatak za prolazak u drugi krug *reality showa* *Fear Factor*. Na svojevrsan način ime Jima Rosea doista stoji rame uz rame imenu Phineasa Taylora Barnuma. *Sideshow* performer nije se cijelo stoljeće susreo s tolikom obožavanjem i publicitetom dok Rose nije još jednom promučkao formulu. Neki čak idu toliko daleko da kažu kako bez njegova plasiranja neobičnih primjeraka ljudske vrste na koncertima alternativne glazbe, pred tisućama pješaka kontrakulture, danas ne bi bismo vidjeli toliko tetovaža i *piercinga* u standardnoj populaciji. On je mladim ljudima koji su tražili svoj način da budu alternativni ponudio uzore čudnosti. Michael Wilson tada je izvodio šokantan čin zakucavanja čavla kroz već probušeni jezik, koji je u to doba bio rijetkost. Danas, kad već šesnaestogodišnje djevojčice hodaju s tetovažama i rupom u jeziku, svjesni smo koliko su utjecajni bili ti nekad čudni i izolirani primjeri tjelesne modifikacije. Jim Rose Circus izmijenio je način na koji razmišljamo o kontrakulturi, ali i način na koji razmišljamo o *mainstreamu*.

Kad danas gundā protiv klinaca koji su mu ukrali trikove, u principu emitira nezadovoljstvo što su ti klinici (možda i ukradene) trikove znali upotrijebiti za privlačenje suvremene publike. U isto vrijeme veliki meštar *sideshow* pokazao se apsolutno nesnalazljivim. Nekad najtraženija ulaznica na edinburškom festivalu, obarateljica svih rekorda, čak ni uz deset godina stanke nije podsjetila publiku da novu predstavu "guru groteske" zaista "mora vidjeti". Poluprazno gledalište (za koje se plaća jedna od najskupljih ulaznica na Fringeu – 18 funti, a u koje se ne puštaju čak ni inozemni programatori jer se Jimu, kao, ne ide na turneju) ne dokazuje, međutim, da je svijet prerastao *freak show* kao izvedbeni žanr. To dokazuje samo da je svijet prerastao Jima Rosea, legendarnog *showmana* koji zapravo nikad nije uspio ponuditi ništa novo, čime je njegov status legende još dojmljiviji. Pogledate li videozapise njegovih uspješnih turneja iz devedesetih i novu predstavu iz 2008., nećete naći puno razlike (sve su to isti paketi s gotovo školskim primjerima marketinga i osvajanja publike, ili čak i sa standardnim početnicama uličnih performerā kao što je: "Gospodine, izvadite ruke iz džepova! Boljet će vas kad počnete pljeskati!"). Doista, možda se jedne godine više prodavalo povraćanje, druge manipuliranje motornim pilama i kosilicama, treće sumo hrvanje i borbe transvestita, četvrte seks, krv i *shock'n'roll* – ali dometi Jima Rosea teško da su se mijenjali. On je tek uvijek uspijevaio nalaziti novu publiku, ali dok internet još nije imao (dez)informirajuću moć kao danas.

Mogućnosti *sideshow* žanra

Da *sideshow* nije mrtav kao forma, dokazivao je u Edinburghu svega stotinjak metara od naopake ljubice krave – Spiegeldgarden, park produkcija kao što su *La Clique* ili *Tiger Lillies Circus*. U malenu šatoru kraj ulaza, šatoru koji prima možda četrdesetak ljudi, svake su se noći izmjenjivali *sideshow* performerī za nekoliko funti,

puneći taj intimni međuprostor cirkuskoga platna pljeskom, smijehom i oduševljenjem. Bez ikakva novca uloženog u marketing, oslanjajući se samo na preporuku od usta do usta, taj je majušni prostor svake večeri iznova, svakih sat vremena nalazio novu i novu publiku. Da je doista riječ o izvedbenoj formi koja, uz ekstremne prezentacije tjelesnih mogućnosti, može nositi i neke vrlo snažne poruke, dokazivao je, između ostalih, i kapetan Frodo, norveški kontorcionist. Balansiranje na visokoj piramidi majušnih kanti, u čudnovatoj pozi u kojoj su mu noge isprepletene iza glave dok stražnjicom sjedi na srednje velikoj konzervi (recimo, ananasa), može se činiti kao prilično besmislen i glup način zarađivanja novca za život. S te svoje povišene pozornice Frodo u nemogućoj pozi nekog indijskog jogija poručuje: "Draga publiko, sigurno ste barem jednom u životu imali neki san. Ljudima oko vas on se možda činio čudnim, nemogućim i neostvarivim. Ja sam oduvijek želio biti nevjerovatan čovjek od gume. I ja to danas jesam! Slijedite svoje snove, dame i gospodo! Slijedite svoje snove!". Ta naoko jednostavna, ali zapravo nimalo sladunjava poruka Frodove škole filozofije, bez potrebe da je se "podeblja" svjetlosnim ili glazbenim efektom, istinski je trenutak uzbuđenja u šatoru, trenutak koji nakon desetominutne predstave prepoznaje apsolutno svaki član publike kao svoj, onaj moćni poticaj koji nikad ne osjetite, recimo, s političkih govornica, podstrek na razmišljanje, ideja za djelovanje, smjer za optimizam i borbu... *Sideshow*, zaista, ima smisla, sve dok postoje ljudi koji mu smisao nesebično daju.

Mnogi su danas zanimljivi svjetski akteri *sideshow* nekad surađivali i s Jimom Roseom. On je, međutim, uvijek završavao s traženjem "nove krvi", zbog čega se današnja postava možda i čini amaterskom dramskom družinom. Jim je, osim što je nepromjenjiv, primarno bio i nezamjenjiv. Svi ostali bili su potrošna roba, što tako programatski otkriva čak i fabula najnovije predstave. Snažna manifestacija ega, koja ga je u devedesetima koštala suradnje s mnogim *sideshow* prvacima, sastavni je i neodvojiv dio nekadašnjeg Jimova uspjeha. Njegov primarni talent jest upravo u pričanju priča, u onom što katkad nedostaje posjednicima stvarnog *sideshow* talenta (nekad je Rose uspješno prodavao automobile, pa kad se primio prodavanja performerske povraćotine, nije bilo ni neočekivano da će tisuće ljudi iz publike nazdraviti eksanjem istih). Jimova se afirmacija u bizarnoj *sideshow* akciji svodi na kon-

zumiranje uglavnom bezopasnih trikova s puno *barkerske* priče. Zato su mu uvijek trebali drugi ljudi kojima će se okružiti, ljudi koji će zaista gutati mačeve, probadati tijelo iglama ili dizati utege svojim spolnim organima. Jim, ta on je samo Sotona, kako si voli tepati. Pomahnitali imperator koji je, u vremenima kad nam je još manjkalo Anti Pavlovića i sličnih ridikuloznih vikača, mogao sijati malo straha. On je gospodar *sideshow*a, svi ostali su imitatori, a pogotovo – svi ostali bez njega su nitko i ništa. Na tim postavkama počiva njegovo autorsko sveto pismo.

Megalomanski poučak

"Moja pozicija u ovoj profesiji kriva je što me ljudi mrze. Nitko ne radi više od mene. Zapravo, u svakom sam gradu rekao promotoru: 'Izazivam vas da mi date više intervjua negoli ih mogu podnijeti. Davat ću dva jebena intervjua istodobno. Davat ću ih 24 sata. Izazivam vas da me nadmašite.' I nitko nije mogao. Proveo sam pune dvije godine spavajući samo četiri sata na noć, neumorno se brinući da ovu umjetničku vrstu ponovno učinim modernom i da pritom na nju prikačim svoje brend ime, da bih mogao pobrati neke beneficije za svoj rad", kaže Jim Rose koji u svojim javnim nastupima često pokazuje neobično veliku preokupaciju konkurencijom koju je generirao njegov uspjeh. Za njegovu specifičnu narav tipično je da mnogi njegovi sadašnji i bivši zaposlenici uopće ne žele ni govoriti o svojoj povezanosti sa *sideshowom*.

Kad ga je napustio Paul Lawrence (spomenuti Enigma), čovjek koji je za Jima gutao žive gliste, crve, žohare i mačeve, na je njegovo mjesto došao drugi prvak tjelesnih modifikacija; Erik Sprague, aka Lizardman (čovjek-gušter) imao je (i još ima) fascinantna set tetovaža-krasti, implantate rogova, zašiljene zube i jezik prerezan napola, kako bi što više nalikovao reptilima. Kad je novopečenog člana postave Jim Rosea Circa 1999. godine odlučila ugostiti Rikki Lake u svom *talk-showu*, Jim je kočijaški poludio na asistenticu produkcije – izbombardirao ju je psokvama jer nije mogla udovoljiti njegovu zahtjevu da, svaki put kad se Lizardman pojavi u kadru, na ekranu piše Jimovo ime. Gostovanje je otkazano, a Jim Rose stavljen na crnu listu emisije. "Ne volim njegov tip osobnosti. Nikad mi nije bilo dobro s njim. Uvijek je bio on u pitanju. Danas doslovce imam pravilo da ne izgovaram njegovo ime", kaže Lizardman u knjizi *Freaks & Fire, The Underground reinvention of Circus* (J. Dee Hill, 2004).

Rose u pitanju, Rose u odgovoru. Uzvišeni MC koji pijanu rulju u ponoć pokušava poučiti kazalištu, riskantnijem i provokativnijem nego ikad. Uglavnom se to čini kao samozavaravanje majke koja ne može prihvatiti da je rodila mrtvorodence. Kad Jim liježe u razbijeno staklo, a djevojka iz publike na njegov poziv staje na njegovu glavu, netko iz gledališta oduševljeno viče: "Jump! Jump!". U serviranu scenskom djelu, možda najviše dosad nalik rimskim arenama s gladijatorima, publika vrlo jasno želi krv. Platila je 18 funti, uvučena je u svijet političke nekorektnosti, i više ne mari za pristojnost. Sve je nestvarno poput hrvača američkog WWF-a. Publika želi skok na Jimovu glavu. Želi da mu se prospe mozak. To je taj rizik megalomanije na kojem je stradalo i Rimsko carstvo, potonuo i *Titanic*, pa možda i Jim Rose, koji je također sigurno bio velik. ■

Mizoginija i mizandrija miješaju se, dakle, u slučaju Jima Rosea u jedan opći prezir prema čovjeku, prvenstveno čovjeku mazohistu, iako bi se vjerojatno dalo raspravljati i o mehanizmima kontrole koji sve te ljude uprežu u sustav da ih izrabluje na nimalo kreativan način

Ponavljajuća bajka

Nataša Govedić

To nas navodi na pitanje što je uopće dječja "zločestoća"? Mnoge domaće ustanove smatraju da je *razmaženo i zločesto* čim dijete ne raste "samo od sebe", ne uči "samo od sebe" i ne poštuje svoje odsutne, nervozne i nepristupačne roditelje "samo od sebe". *Strah u Ulici lipa* argumentira suprotno stajalište

Uz akcijsku komediju o nasilju među djecom, poznatu i kao *Strah u Ulici lipa* (predložak predstave čini roman Milivoja Matošeca) u dramskoj adaptaciji i režiji Olivera Frlića, premijerno izvedenu u kazalištu Žar ptica

Kazalište za djecu u Hrvatskoj ima perspektivu jedino ako o njemu prestanemo misliti kao o "gaži" koja obično zapada redateljske i glumačke početnike ili pak *ocvale divne*, u kombinaciji s temama koje očito slijede školsku lekturu ili televizijsko zabavljaštvo. U tom je smislu pojava Olivera Frlića kao redatelja dječjih predstava promptno podigla kriterije očekivanja čitave mreže institucionalnog glumišta za mališane: Frlićeva adaptacija i režija *Blizanki*, postavljenih u Dječjem kazalištu Dubrava, zasluženo je osvojila niz domaćih i međunarodnih nagrada, ponukavši repertoarne kuće da o Frliću počnu razmišljati kao o potencijalnom majstoru adaptacije i glumišta za djecu, a ne zalutalom putniku namjerniku.

Recycle-bühne

I najnoviji redateljski angažman Olivera Frlića u Teatru Žar ptica svjesno kapitalizira izvedbenu metodologiju groteske i hiperbole koju je počeo istraživati *Blizankama*, čemu su pridodane i parodične primjese *horror* žanra, no u ovoj "napetoj" inscenaciji više nema iznenađenja: prvi put otkad pratim njegov rad, ovaj je redatelj postao predvidljiv. To još uvijek ne znači da nije napravio solidnu predstavu. Naprotiv: Matošecov *Strah u Ulici lipa* sveden je na upečatljive geste likova, popraćen duhovitim glazbenim rješenjima (primjerice, tugaljivost je ilustrirana solističkom dionicom "zavijanja" iz pjesme *Summertime*) te citatima iz ranijih Frlićevih režija, a glumačka ekipa svojski se trudi "prekoreografirati" svoje geste crtanofimskim vapajima, zaprepaštenostima, zamiranjima od straha, narcističkim ponavljanjima gesti dotjerivanja (kompulsivnog muškog začesljavanja *rockabilly* frizure; opetovanog ženskog nanošenja ruža na usne) ili smirivanja neroveze pumpicom za lakše

disanje. Zlatnu žicu predstave predstavlja rad s glazbenom dinamikom: naglim pojačavanjima i smanjivanjima ritmičkih tenzija, stišavanjima i pogašnjavanjima zvuka, šuljanjima i značajnim vrebajima glumaca, toliko sličnima dječjoj igri te isto toliko prepoznatljivo "standardiziranim" na kazališnoj pozornici (konfekcijski scenski pokret potpisuje Sandra Banić Naumovski). Strah kao tema obrađen je s gotovo idealnom pedagojskom mjerom: likovi u prvi mah zatečeno pristaju na ucjene i prijetnje, no vremenom shvaćaju da je nasilje neka vrsta fikcionalne uloge, neka vrsta *pride* i naučenog *garda* ("kazališta"), čijoj se deklarativnoj surovosti moguće suprotstaviti i pojedinačno i u grupi. Ovo živo konfrontiranje samozvanih silnika doista se uči *izvedbeno*; kroz scensku situaciju. Imam tek jednu zamjerku: mučni su mi dijelovi u kojima grupa *de facto* funkcionira kao podrugljiva klika s fiksnim hijerarhijskim ulogama (premda za takvo čitanje svakako postoji podloga u Matošecovu romanu), postajući zajednički i osvetnički nasilna prema dječaku koji ih je prethodno zastrašivao.

Roditeljska odsutnost kao zlostavljanje

Dječja publika pljeskom je pozdravila preokretanje odnosa moći i ismijavanje nasilnika Mungosa Nevade, kao da je ritualna osveta ponižavanjem jedini način da se "disciplinira" grubijanstvo, na što indirektno pristaje i glumačka ekipa i redatelj. Ne bih se složila. Kazališno mjesto nije "istinito" ako ponavlja obrasce ponašanja koje poznajemo u zbilji, nego ako pokaže ono što se u zbilji zataškava, prešućuje, ne zna (ali žudi) izvesti, izbjegava ili čak demagoški proglašava "nemogućim". Zbog toga je daleko zanimljivija dramska pouka koja proizlazi iz Mungosova odnosa sa starcem Tugoljubom (u izvedbi sijedog i vedrog Franje Jurčeca), prema kojoj problematičnoj djeci prije svega valja pokloniti povjerenje, vrijeme i zainteresirano uho, pa tek onda očekivati da polako izgrade poštovanje prema sebi i bližnjima. Činjenica da je dječak Mungos "kažnjen" za loše ocjene time da su ga roditelji preko ljeta ostavili *kod svojih prijatelja* kako bi učio i radio, dok se mama i tata "imaju pravo odmarati", sama je po sebi daleko veće od nasilje od svega što ostavljeni dječak izvodi praveći se razbojnički važan pred nepoznatim mališanima. Damir Poljić igra Mungosa čije razmetljivo ponašanje čitavo vrijeme probija neka neodređena zamišljenosti i potištenost, time postajući najmanje stripovsko lice izvedbe. Metu Mungosovih ucjena, dječaka Šapicu, utjelovljuje daleko šturije karakteriziran Tomislav Krstanović: najprije zastrašen poput zeca pred auto-svjetlima, a kasnije tek nabusit u odbijanju naredbi i ljutnji. Sven Jakir izvrsno igra ulizicu Cvrkutala, iznoseći pred publiku jedno od emocionalno "najproznirijih", najsugestivnijih lica mlade glumačke generacije. Veoma je dobar i Mitja Smiljanić, čija sigurnost na sceni jača iz predstave u predstavu. Nikša

Marinović (Praporac) i Csilla Barath Bastaić (Latica) igraju likove opsjednute vlastitim izgledom, što ostavlja pomalo otužan dojam. S Laticom stvari stoje na samom rubu šovinističke interpretacije, ne samo zbog toga što je riječ o jedinom ženskom liku u predstavi, postavljenom kao da alfu i omegu njezine egzistencije određuje fizička dopadljivost u očima *muškaraca* (fusnota: na sceni su likovi *djece*, a ne punoljetnih protagonistica sapunica, zainteresiranih isključivo za ljubavne zaplete), nego i zato što joj je u usta stavljena replika da joj se Mungos "puno više sviđao" u svojoj zlostavljajućoj, negoli u svojoj dobronamernosti. Možda će to začuditi autorski tim, ali "djevojčice iz kvarta" nisu nužno hodaјуća melodrama, niti poznajem žensku djecu ma kojeg uzrasta kojima je *čizma u lice* draža od poštovanja prema ženama. Matošec također u svom romanu Laticu opisuje kao suosjećajnu i hrabru djevojčicu, ali ne kao "napirlitanu krpu".

"Zločestoća"

Nemojmo preskočiti ni pitanje što je uopće dječja "zločestoća"? Mnoge domaće ustanove smatraju da je *razmaženo i zločesto* čim dijete ne raste "samo od sebe", ne uči "samo od sebe" i ne poštuje svoje odsutne, nervozne i nepristupačne roditelje "samo od sebe". Pedagogija kao akademski afirmirana znanost uvažavanja i suradnje s djecom te stalnog ULAGANJA POZORNOSTI u dječje aktivnosti tretira se kao da je u pitanju nedostižni luksuz, a ne preduvjet dječjeg psihičkog i emocionalnog zdravlja (svakako i intelektualnog sazrijevanja). Poruke koje klinici najčešće dobivaju od raznih institucija u koje su smješteni izvana tobože favoriziraju njihovu "samostalnost", zapravo dubinski izbjegavajući uspostaviti kriterije odgovajateljske i roditeljske brizi ili osobnog anga-

žmana za pripadajuće dijete. Ne čudi, stoga, što su tolika djeca prepuštena samima sebi ili vršnjačkoj grupi na koju nabasaju, kao što ne čudi ni agresija koju izaziva kronični manjak povezanosti sa zainteresiranim, empatičnim obiteljskim okriljem. Danas se sve više raspravlja o afektivnoj "tuposti" i nemotiviranosti virtualnih generacija, čija se nemoć koncentracije, učenja i samokontrole izravno povezuje s pretjeranim konzumiranjem televizije kao glavnog "zamjenskog" roditelja te s pretjeranom ovisnošću o neodgovornoj vršnjačkoj grupi kao supstitutu za fizički i emocionalno odsutnog drugog roditelja. Vjerovali ili ne, djeci *zbilja trebaju* roditelji i nakon što nauče govoriti i hodati. Ulica i televizija pokazuju se veoma lošim mamicama i taticama, pri čemu je toliko reklamirana "samostalnost" djece manja nego ikada. Zbog toga izbor i adaptaciju Matošecova romana vrijedi višestruko pohvaliti: čak i bez posebnog stručnog vodstva, mlada publika kroz *Strah u Ulici lipa* ima prilike naučiti da strah nije neprobojan, niti je zlostavljanje nešto na što "moramo" pristati jer nema drugog izbora. Moje primjedbe predstavi tiču se prešture karakterizacije i redateljski pomalo lijenih izbora stilskog ponavljanja, na kojima se moglo studioznije poraditi. Oliver Frlić već sada je izvanserijski kazališni umjetnik, čiji rad markira osobito jako polje socijalne osjetljivosti i metodološke inovativnosti. Moja su očekivanja, međutim, za ovog redatelja uporno najviša: izazvati samog sebe i svoje glumce na još veći analitički napor; na još nečuveniju suosjećajnost prema djeci koja teturaju između supermarketa i parkića, s neizbježnim alkoholom u plastičnim vrećicama i roditeljima kojih nema, nikad ih nema, čak ni kad osvanu toliko očekivani vikendi i praznici. Njima je važno pokloniti ovu predstavu. ■

Oliver Frlić o *Strahu u ulici Lipa*

Roman Milivoja Matošeca *Strah u Ulici lipa* postaje posebno aktualan danas kada se čini da nasilje među mladima eskalira i poprima do sada u našem društvu neviđene razmjere. Predstava prati dolazak dječaka Mungosa Nevade i sve kušnje na koje njegova agresivnost i maltretiranje stavljaju prijateljstvo malih stanovnika ove ulice, kao i njihovu pojedinačnu hrabrost. Pokušavajući zadržati osnovne žanrovske odrednice romana, predstava dogodovština Mungosa Nevade i junaka Ulice lipa dodaje jedan humorističan sloj kroz koji se na kraju najučinkovitije rastvara Mungosovu agresiju i koji postaje pokretač Šapicine pobune. Ovoj pobuni se kasnije pridružuju i ostali. U sceni sa starcem Tugoljubom Prvim otkriva se da korijen njegove agresije leži u nesređenoj obiteljskoj situaciji i potrebom za prihvaćanjem koja se ne uspijeva kanalizirati na pravi način. *Strah u Ulici lipa* pokazuje važnost nemirenja sa stanjem stvari, posebice kada se radi o najmlađoj populaciji i izloženosti različitim vrstama nasilja u različitim vrstama mikro zajednica (škola, obitelj, društvo iz kvarta itd.). ■

Tanja Dabo

Bodljikave žice i ulašteni podovi institucija

Kako, nažalost, nisam uspjela pogledati vaš performans Bolji umjetnik, koji ste pripremili s Borisom Kajmakom za Zagrebi! ekofestival – naime, u isto se vrijeme održavao performans Vlaste Delimar – zanima me tko je “pobijedio” u navedenom duelu – Boris Kajmak ili vi, pridobivši ironičan status i titulu “boljega” umjetnika/ice?

– U duelu je pobijedio Boris Kajmak, i time se pokazao boljim umjetnikom i stekao titulu koja mu prema propozicijama natjecanja pripada.

Pritom ste discipline natjecanja koncipirali tako da ste se odmjerili u manualnim vještinama iz područja umjetničkoga zanatstva (crtanje portreta), intelektualnoj spremi (test znanja iz suvremene hrvatske umjetnosti) te konačno – fizičkoj pripremljenosti (natjecanje u plivanju u jezeru Bunde). Kakvi su bili vaši “rezultati” u navedenim disciplinama?

– Portret sam nacrtala vrlo loše. Nisam crtala još od studija, i osim što moja ruka nije uspjela realizirati ono što je moj mozak htio, u jednom trenutku više nisam znala ni što bih trebala napraviti, a da nacrtam (dobar ili bilo kakav) portret. Publika je glasala za Borisov portret. U testu znanja iz poznavanja suvremene hrvatske umjetnosti pobijedila sam ja. U plivanju sam, očekivano, izgubila.

Eko-art

Koje biste naše umjetnike/umjetnice posebno svrstali u odrednicu eko-arta? Npr. osobno bih mogla istaknuti umjetnicu Ladu Segu, koja je bila prisutna u likovnom programu Zagrebi! ekofestivala, a koja je, ironično, jednom drugom prigodom, upotrijebila marketinški trik – brendiranje – i to kao brendiranje prirode i kulturne baštine kojoj prijete ekodid i kulturocid, a pod odrednicom FRAGILE! Osim toga zanima me koje su vas instalacije oblikovane povodom Zagrebi! ekofestivala posebno kreativno, ali i bioetički dojmile?

Tanja Dabo (1970.) od 1989. do 1997. studira likovnu kulturu na Pedagoškom fakultetu u Rijeci. Godine 2003. magistrira na Akademiji likovnih umjetnosti u Ljubljani. Od 1993. sudjeluje na brojnim skupnim i samostalnim izložbama te u projektima u Hrvatskoj i inozemstvu. Živi i radi u Rijeci i Zagrebu. Od 2000. radi na Odsjeku za likovne umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Rijeci, a kasnije na Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci. Dobitnica je nekoliko domaćih i međunarodnih nagrada. ☐

– Vidjela sam, nažalost, samo instalaciju Dalibora Martinisa, a žao mi je što sam propustila performans Vlaste Delimar i što nisam vidjela radove ostalih najavljenih likovnih umjetnika/ica.

Ako slobodno interpretiramo značenje pojma ekologija i primijenimo to na umjetnike, njihovu umjetnost te onaj segment društva u kojem oni djeluju svojim radom, svi umjetnici koji se bave problematiziranjem svoje uloge u društvu, i oni koji svojim radom povezuju različite segmente društva i stvaraju nove veze među njima te ukazuju na određene pojave i osvještavaju ih – ekološki su umjetnici. Prva mi u tom smislu pada na pamet Andreja Kulunčić, ali i mnogi drugi društveno angažirani ili društveno osviješteni umjetnici poput Dalibora Martinisa, Antonija G. Lauera aka Tomislava Gotovca, Igora Grubića, Sonje Vuk, Sanje Iveković itd.

Na koji se način navedena tema vašega performansa prožima s ekološkom orijentacijom Zagrebi! ekofestivala?

– Kada smo pripremali performans, Festival nije bio određen primarno ekologijom, nego odnosom prema prirodi ali i suvremenoj umjetničkoj praksi. Kada smo koncipirali rad, bilo nam je bitno da se on referira na umjetnost kao temu i na nas kao umjetnike. Priroda nam je pak odredila formu rada; htjeli smo, bar za ovu priliku, proizvesti rad koji ne ugrožava i ne remeti prirodu, već se kroz nju takvu kakva jest u zadanim okolnostima realizira. Zbog toga smo odabrali performans kao tehniku rada, a iz ideje korištenja prirode došlo je i plivanje kao jedna od kategorija natjecanja.

Naime, u samom opisu performansa spominjete odnos mentalne i fizičke ekologije umjetnika pojedinačno i kao tandema.

– Kako ekologija primarno znači odnos živih bića između sebe i okoliša u kojem oni žive, intuitivno smo iz početnih odrednica Festivala koncipirali ekološki rad.

Suzana Marjanić

S multimedijalnom umjetnicom koja živi i radi na relaciji Rijeka-Zagreb razgovaramo o njezinim akcijama, performansima i videografiji u povodu izvedbenoga duela Bolji umjetnik, koji je izvela s Borisom Kajmakom na ovogodišnjem Zagrebi! ekofestivalu (12. i 13. rujna 2008, Bunde, Zagreb)

Razmišljanje o svojem najbližem okolišu, a to je bilo polazište ovog rada, o prostoru u kojem djelujemo kao umjetnici i realiziramo se kao osobe, dakle o prostoru umjetnosti, dovelo nas je do performansa kojim smo kroz utvrđeni sustav simbolički odredili odnos se među sobom, kojim smo se, u terminima ekologije, učitali u mapu našeg specifičnog ekosustava.

Duo i duel performans

Jeste li se i u stvarnom životu susretali s delikatnim odnosima što se tiče odnosa dvoje umjetnika/ica koji/e, kontradiktorno, surađuju na vlastitom sukobu, kao što ste s Borisom Kajmakom navedeni suodnosno ironizirali u ovom izvedbenom duelu?

– Naš je sukob natjecateljske prirode, a služio je tome da jedno od nas pobijedi onoga drugoga, no da bismo do tog cilja došli, morali smo surađivati. Vjerojatno je svaka umjetnička suradnja pomalo delikatna, jer nije lako odrediti mjeru u kojoj ćete zadržati svoj integritet i istovremeno akceptirati ono što dolazi od drugoga, te odustajati od dijela sebe jer je to jedini način da surađujete.

Jednako ste tako u opisu performansa istaknuli da se performans Bolji umjetnik temelji na javno izvedenom natjecanju dvoje umjetnika, no prava borba i natjecanje u tom radu počinje već u strukturanju ideje rada, ali taj je dio nevidljiv ikome drugome osim umjetnicima koji se natječu. Možete li ovom prigodom eksplicirati navedenu nevidljivu matricu performansa?

– Suradnja i koncipiranje ovog performansa trajala je nekoliko mjeseci. U tom periodu Boris i ja prošli smo kroz puno (ne)kreativnih faza: od početne, neuspjele faze, kada smo htjeli za Festival ostvariti jednu staru zajedničku nerealiziranu ideju, preko faze nemotiviranosti i apatije, kada smo zapeli s idejom i komunikacijom, do prijedloga ideje ovog performansa. To je proces u kojem je jednako zahtjevno nositi se s bilo kakvom reakcijom onog drugog, i dobrom i lošom. U trenutku kad jedno od nas predloži onom drugom ideju – ta osoba treba biti dovoljno otvorena da tu ideju vidi, prepozna. Dogovorom oko finalnog koncepta izvedbe rada taj proces ne staje. Svatko se bori da njegov prijedlog za neki i najma-

nji djelić rada bude prihvaćen, i svaki taj prijedlog gorljivo jedno drugom objašnjavamo – gotovo s uvjerenošću nekog revolucionara idealista, branimo stavove, nalazimo potvrdu da su naši umjetnički razlozi i rješenja “bolji” od razloga i rješenja onoga drugoga.

Koje ste još akcije i performanse izveli u suradnji s nekim drugim umjetnicima/umjetnicama? Naime, u okviru izložbe Točka susreta: Ti i ja (2003.) pripremili ste sedmodnevnu akciju koja je dokumentirala vaš privatni život i odvojen život vašega mladića u dva grada (Rijeci i Zagrebu), u dva stana, a njezino ste trajanje svakodnevno bilježili videozapisom.

– Moja je prva suradnja bila s Igorom Grubićem; izveli smo rad Odmor (1999.) u kojem smo se naizgled odmarali jer nismo proizvodili ništa, ali rad je i kao takav bio zahtjevan već samim time što je nastao u suradnji. Suradnja dvoje autora posao je na kojem treba puno raditi.

U radu Točka susreta: Ti i ja sama sam bila autorica rada, a moj mladić pristao je sudjelovati u radu, odnosno napraviti onaj dio rada koji sam zamislila. Taj rad, inače, nije bio realiziran do kraja jer sam se razboljela netom prije otvorenja izložbe.

Distanca između umjetnika/ice i institucija

U svome cjelogodišnjem projektu/akciji Laštenje Galerije Miroslav Kraljević 2001. problematizirali ste distancu koja postoji između institucija i umjetnika. Osjećate li i danas navedeni rascjep s obzirom na proteklo vrijeme u kojemu ste – kako se to obično kaže – postali renomirana umjetnica. Npr. u ovogodišnjem razgovoru za Zařez Ksenija Kordić istaknula je činjenicu da još nikada nije dobila priliku izlagati na Salonu mladih, Zagrebačkom salonu ili imati samostalnu izložbu u nekom od prostora HDLU-a, unatoč njezinu višegodišnjem apliciranju i činjenici da su njezini radovi ipak prepoznati u javnosti.

– Uvijek osjećam distancu između sebe i institucija. Institucije doživljam kao nepristupačna mjesta krutih stavova, neprilagodljiva čovjeku, samodostatna, rigidna, i to govorim iako sam i sama dio jedne institucije i cijelo se vrijeme u sebi borim s prihvaća-

Uvijek osjećam distancu između sebe i institucija. Institucije doživljam kao nepristupačna mjesta krutih stavova, neprilagodljiva čovjeku, samodostatna, rigidna

razgovor

njem toga da predstavljam instituciju. Problematiziranjem distance između umjetnika i institucije nisam prvenstveno mislila na otvorene i zatvorene mogućnosti za mene kao umjetnicu, već na stalan rascjep između individue, koja je sama, prema grupi individua koje zajedništvom tvore instituciju, koja onda često gubi ljudska svojstva i poprima neka umjetno stvorena iako je sastavljena od ljudi. Odnos institucije prema individui češće je određen nerazumijevanjem, krutošću, odbijanjem itd. nego razumijevanjem, fleksibilnošću, prihvaćanjem. Meni "afirmacija" nije pomogla jer kod institucija primjećujem isto ono što sam primjećivala i ranije, i "afirmaciju" sam, mislim, postigla svojim radom, a ne kroz institucije.

Vjerojatno se mladim umjetnicima nije lako nositi s institucionalnim neprihvatanjem jer to u nekom dijelu smanjuje radijus njihovog mogućega javnog djelovanja, ali možda može biti *utješno* to što nisu "institucionalizirani", i što su slobodni i samo svoji.

Muzej: zid s bodljikavom žicom

Poznata je vaša akcija Urbana intervencija iz 1999. godine kao vaš korektivni komentar nimalo ljudskih odnosa unutar ali i izvan MMSU-a, kao i neizvjesnosti preseljenja u novu zgradu T-objekta. Zanima me kako ste koncipirali navedenu akciju te kakvo je stanje danas što se tiče konačnoga preseljenja MMSU-a?

– Prema mojim saznanjima situacija s preseljenjem MMSU-Rijeka u prostor bivše tvornice "Rikard Benčić" gotovo je ista kao 1999. No i situacija koja me tada potakla na *Urbanu intervenciju* gotovo da se ponavlja sada: u tijeku je novi izbor ravnateljice ili ravnatelja, i sve je i dalje isto kao prije: politička mašinerija odlučit će o osobi koja će voditi Muzej, a da pritom tu mašineriju čini minoran broj ljudi "iz kulture".

Moja akcija iz 1999. bila je, kao što ste rekli, korektivni komentar tadašnje političke (de)instalacije ravnatelja MMSU-a, ali i komentar već tada dugogodišnje situacije neizvjesnosti preseljenja Muzeja u novu zgradu. Zgrada u koju se Muzej trebao preseliti jest zgrada u centru Rijeka, i u tom je vremenu bila opasana vrlo visokim zidom i bodljikavom žicom (danas je sve isto, samo više nema zida i žice jer je sada tamo parkiralište). Na tom ogromnom zidu bila su samo jedna vrata bez kvake. Moja se intervencija sastojala u tome da sam u večernjim satima, kada Muzej nije radio, ukrala pločicu s natpisom "Moderna galerija Rijeka, Uprava", i preselila je na ta vrata bez kvake – na zidu s bodljikavom žicom, koji je bio na stvarnoj

budućoj lokaciji MMSU-a, i svojom je nefunkcionalnošću i estetikom simbolički ukazivao i na situaciju u kojoj se dešavala ta politička intervencija u Muzej.

Istovremeno, taj je rad opet govorio o odnosu umjetnika, mene, i institucije jer instituciju najčešće i doživljam kao opasnu visokim zidom i bodljikavom žicom, s vratima kroz koja ne mogu ući.

Potvrda mojih osjećaja i stavova o instituciji desila se i nakon same urbane intervencije: uslijedila je reakcija novoizabrane ravnateljice MMSU-a, prilikom mog prvog posjeta Muzeju (kada sam došla vratiti ukradenu pločicu) te sam pozvana na obavijesni razgovor i ispitivanja o tom umjetničkom činu. Revolt institucije nije potaknuo sam rad, kako se moglo očekivati, već tekst koji je o radu objavljen u *Zarezu* (*Tko je ukrao Modernu galeriju?*, Rade Jarak, 30. travnja 1999.).

Održavanje

Izvedbenu formu performansa češće ipak realizirate u formi videa, videografije. Spomenimo neke ovom prigodom, i to one koje 2003. godine realizirate pod skupnim naslovom Održavanje. Dakle, riječ je o sljedećim projektima: Održavanje: Kazamat, video-performance; Održavanje: Fridericianum, interaktivna videoinstalacija; Održavanje: Rebro kao zeleni zidovi, intervencija, interaktivna videoinstalacija; Održavanje: White Cube, akcija, videoinstalacija.

– Performans vrlo rijetko radim za publiku, a puno češće za kameru. Takav mi način rada omogućava da ideju rada posređujem nekim drugim, bogatijim jezikom. Performans tada više nije samo performans, već posjeduje i svojstva filma; koristi se filmskim jezikom, i svojstva instalacije, te postoji u vremenu i prostoru duže nego sam performans.

Projekt *Održavanje* sastoji se od četiriju *site-specific* videoinstalacija, čije su ideje nastale kao reakcije na četiri inicijative da "po pozivu" održim akciju laštenja u nekim prostorima. U tom vremenu

Videoinstalacija White Cube, koju sam izvela na jednom festivalu u Berlinu, prikazivala je mene kao "ukazanje", kao nestvarno priviđenje koje se u jednom trenu prikazalo u galeriji, nastalo ni iz čega, uložilo pod oko sebe i isto tako nestalo u ništa

već sam i sama osjetila da je ciklus radova s laštenjem za mene gotov, no pozivi za izvođenjem akcija laštenja nekritički su se nizali. Osjećala sam se kao neka mehanička lutka koja samo treba doći u muzej ili galeriju, kleknuti i bez koncepta ili ideje uložiti pod prema želji onoga tko me pozvao. Tako je nastao i taj projekt, u kojem se i samoreferiram pomalo ironično, ali gdje komuniciram i suptilan komentar tih "naručenih" situacija koje me sputavaju i steriliziraju kao umjetnicu, i koje ne trebaju moj autorski potencijal.

Te videoinstalacije prikazuju mene kako u zadanim okolnostima, dakle *site-specific* laštim pod, i dok je recimo interaktivna instalacija *Fridericianum* realizirana tako da je svaki posjetitelj tijekom tog posjetitelja, videoinstalacija *White Cube*, koju sam izvela na jednom festivalu u Berlinu, prikazivala je mene kao "ukazanje", kao nestvarno priviđenje koje se u jednom trenu prikazalo u galeriji, nastalo ni iz čega, uložilo pod oko sebe, i isto tako nestalo u ništa.

Samokritika, aktivan kritički odnos prema vlastitom radu, provlači se kroz gotovo sve moje radove.

Palach, Galerija O.K.

Osim toga predavačica ste na Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci. Kakvo je stanje stvari što se tiče otvorenosti institucija za radove vaših studenata/studentica te kako komentirate situaciju zatvaranja ex-Palacha kao i najavu otvorenja novog Palacha, koji ipak, kako se čini, naglasak više stavlja na koncertnu produkciju (usp. Novi list, 14. rujna 2008., str. 24).

– Svakako je situacija koju navodite vrlo kompleksna: neke su institucije otvorene za produkciju studenata/studentica i ja se u svojem akademskom djelovanju jako trudim stvoriti veze koje će im omogućiti uklanjanje barijera s kojima se kao mladi stvaraoči suočavaju. Često

ostvarujem suradnje s muzejima, galerijama i drugim institucijama, bilo vodeći sama radionice za studente, bilo pružajući im priliku da sudjeluju u projektima, radionicama itd. No i ja se suočavam s velikim problemom jer veći dio studenata/studentica nije zainteresiran i kapacitiran ni za obaveze koje tijekom studija trebaju odraditi, a kamoli za takve izvannastavne aktivnosti koje im pružaju iskustva koja na akademiji kao drugoj vrsti institucije ne mogu steći. Ta njihova nemotiviranost i mene jako demotivira i nije mi razumljiva.

Jako mi je žao što se s Palachom zatvorila i Galerija O.K.; nisam upoznata kakva će biti njena sudbina u novom Palachu, no bila bi velika šteta da potpuno prestane s radom. U Rijeci nedostaje koncertna produkcija, ali nedostaje i izložbena; pogotovo nedostaje taj tip galerija koje su komunikativnije i neposrednije i prema umjetnicima i prema publici. Većini publike koja je posjećivala izložbe i ostali program iz kulture u Palachu to je bio i najčešći ili jedini dodir s takvom vrstom sadržaja. Galerija je doista imala mnogobrojnu publiku, i slučajnu i namjernu.

Ne znam kakva je sada situacija s tim prostorom, ali mislim da bi bilo sjajno kada bi među studentima umjetnosti i povijesti umjetnosti u Rijeci postojala inicijativa da se od toga stvori jedna kvalitetna galerija namijenjena studentskim izložbama, gostovanjima, predavanjima, umjetničkim rezidencijama za studente akademija i srodnih studija iz ostatka svijeta itd.

I na kraju: zanima me jeste li sudjelovali u izložbenom i akcionističkom programu riječke nove scene u okviru ex-Palacha koji je donedavno vodio Damir Cargonja? Naime, 1999. zajedno ste s Igorom Grubićem predstavili spomenuti zajednički projekt/akciju Odmor u Galeriji O.K., MMC-Palach.

– Točno, Igor i ja smo tamo predstavili svoj rad *Odmor*, no ja sam u radu Galerije O.K. kasnije sudjelovala vrlo aktivno – jednu sam izložbenu sezonu bila voditeljica Galerije i tamo realizirala mnoštvo izložbi, predavanja umjetnika, gostovanja itd. U to vrijeme Galerija je imala natječaj za izlaganje, a veće su izložbe bile realizirane prema prijedlozima članova Savjeta Galerije, i imala je odličan i vrlo bogat program.

Šteta je što se takva praksa nije nastavila i dalje, već je djelovanje Galerije postalo pomalo stihijsko, no taj novi kurs Galerije i njezina vodstva imao je za rezultat pojačan društveni aktivizam i djelovanje u naglašenijem reakcionarističkom i opozicijskom, pa i snažno političkom angažmanu. ■

Zagreb – grad “velikih” glazbenih događanja?

Davorka Begović

Daleko smo od usporedbe sa zapadnoeuropskim glazbenim metropolama i pozicije ravnopravna konkurenta na kulturnoj karti Europe. Programski, Zagreb nerijetko ima sjajne projekte i predstavlja vrhunska umjetnička imena, ali nažalost, sporadično i slučajno

U dnevnoj kritici, privatnim i javnim raspravama, ali i stručnim analizama gradova i njihovih glazbi, u proučavanju pojedinog prostora i njegovih kultura nerijetko se koristimo povezivanjem lokacije i određenoga glazbenog žanra koji je na ovaj ili onaj način obilježava. Gradovima, mjestima i geografskim cjelinama tada dajemo glazbeno-žanrovske epitete. Pri definiranju pojedinoga grada glazbenim žanrom i kategorizaciji hrvatskih gradova Rijeka je najčešće rokovski grad; Slavonska (pri čemu se prvenstveno misli na Vinkovce) jest područje tradicionalne slavonske glazbe, ali i novonastali centar hip-hopa; Split i Dalmaciju povezujemo s klapskom pismom, funkom i pop melodijama; Pula je definirana kao punkerski grad... U tom je kontekstu Zagrebu teško priključiti pojedini glazbeni žanr, već ga se najčešće spominje i definira kao “grad velikih glazbenih događanja”, pokušavajući dočarati kako je Zagreb ipak centar svih “velikih” hrvatskih festivala te kako obuhvaća široku lepezu glazbenih događanja i nudi “svakome ponešto” – ma koje definicije i kategorizacije valjalo bi svakako preispitati. Bilo bi korisno, zanimljivo, pa i stručkom obavezujuće istražiti uslijed čega su gradovi glazbeno definirani upravo tom podjelom i upravo tim žanrom. Koliko su navedene kategorizacije točne, koje su od njih zastarjele, a koje su od samog početka umjetno stvorene. Imamo potpuno pravo postaviti pitanje je li Rijeka u tom smislu i dalje rokovski grad i po čemu je to ona rokiskija od Zadra ili Splita. Ima li pulski punk festival Monte Paradiso jednako značenje i važnost kao i prije desetak godina?

ZG glazbene scene

Kad se spominje Zagreb i zagrebačka glazbena scena, u kontekstu i u odnosu na ostale hrvatske gradove, uglavnom je prihvaćeno kako ipak živimo u metropoli koja nudi pregršt glazbenih događanja, kako imamo najviše koncertnih prostora (dvorana i klubova), najkompletniji sustav glazbenoga obrazovanja nadohvat ruke, imamo sjedišta većine hrvatskih glazbenih izdavačkih kuća, niz vrhunski opremljenih glazbenih studija i tako dalje i tako dalje. Promotivši tako situaciju samo na prvi pogled, zaista bi valjalo zaključiti kako je Zagreb prava europska glazbena me-

tropola – centar velikih glazbenih i inih kulturnih događanja u kojem je sezona krcata koncertima od početka rujna pa sve do srpnja. A unatrag nekoliko godina kulturna sezona gotovo da i nema ljetnu stanku zahvaljujući Sceni Amadeo i/ili nekolicini projekata realiziranih u našem gradu tijekom ljetnih mjeseci.

Tu je tezu vrlo lako argumentirati; dovoljno je samo nabrojati neke od glazbenih festivala, ciklusa ili koncertnih prostora. Paralelno su aktivne raznorodne glazbene scene: klasična “ozbiljno-glazbena” (KD Vatroslav Lisinski, Hrvatski glazbeni zavod, orkestri, ansambli, Zagrebačka filharmonija, Preporodna dvorana, Muzička akademija, Glazbene škole...), suvremena “ozbiljno-glazbena” scena (Ansambel Cantus, Muzički Biennale Zagreb...), jazz scena (Sax, Jazz club, B. P. Club, Not Only Jazz Festival, Vip Zagreb Jazz Festival, Proletna revija jazz, Međunarodni dani jazz, HGM jazz orkestar, Jazzarella...), world music scena (ZGetno festival, Nebo festival, Multikultura...). Zagreb nadalje ima niz klubova i koncertnih prostora koji su aktivni cijelu sezonu (Studentski centar, Kset, Multimedijski institut, Purgeraj, Tvornica, Boogaloo, Aquarius), ali i festivale koji se održavaju jednom godišnje (Žedno Uho Festival, Vip in music festival, Rokaj fest...).

Ritam uspavanog mastodonta

Međutim, promotrimo li malo bolje tko su nositelji zagrebačke glazbene scene, postaje jasno da se ne radi ni o kakvu osmišljenu razvoju ili pomno razrađenoj kulturnoj politici. U slučaju takozvane alternativne, urbane, jazz i/ili zabavno-popularne scene radi se mahom o privatnim inicijativama te one ovise o trudu i uspjehu pojedinca ili nekolicine pojedinaca. Na ozbiljno-glazbenoj sceni pak program kreiraju državne i gradske institucije ili udruge i tvrtke koje nalikuju na uspavane mastodonte, djelujući prema nekim davno ustanovljenim pravilima i načinima poslovanja, konceptima i programima, a poslušajući vrlo često s velikim i trajnim gubicima. Od takvih se institucija prestalo tražiti nešto više od ispunjenja minimalnih očekivanja ili zahtijevati kakve promjene u zastarjelu sustavu rada, a koncertne dvorane i “ozbiljno-glazbeni” programi i dalje su poluprazni, pri čemu je prosjek godina u onoj punoj polovici gledališta često između šezdeset i osamdeset. Nažalost, u takvim je institucijama vrlo malo mladih aktivnih sudionika koji bi inicirali određene promjene, a onima koji se još puni elana zaposle u nekoj takvoj tvrtki često se ne daje dovoljno prostora i slobode u radu, pa se vrlo često i sami uspavaju u ritmu već davno uspavanog mastodonta.

Daleko smo još od europskog grada sa žanrovski raznolikom, ali u svakom segmentu jednako kvalitetnom i značajnom glazbenom scenom. Daleko smo od usporedbe sa zapadnoeuropskim glazbenim metropolama i pozicije ravnopravna konkurenta na kulturnoj karti Europe. Programski, Zagreb nerijetko ima sjajne projekte i predstavlja vrhunska umjetni-

Le Chauffeur est dans le pré, foto: Tomislav Capan

čka imena, ali nažalost, sporadično i slučajno. I dalje nam nedostaju čvrsti temelji koji bi nam garantirali budućnost naše scene. Nema kulturne politike grada koja bi kvalitetno i konstantno poticala razvoj glazbenih scena i razvoj grada prema tome da zaista i postane centar “velikih” događanja. Što bi se dogodilo da nekolicina pojedinaca odluči svoju producentsku i promotorsku karijeru nastaviti u inozemstvu?

(Ne)postojeći kriteriji odabira projekata

U praktičnom su smislu problemi unutar glazbene produkcije višestruki i svakodnevni. Svakako da je jedan od glavnih problema pitanje financiranja projekata, a koje opet proizlazi iz nedostatka koncepta i vrlo nejasnih ili pak naknadno ustanovljenih i po potrebi prilagođenih kriterija. Bez obzira na epitet “metropole” Zagreb ostaje i dalje vrlo mala sredina, a poslom o kojem je ovdje riječ bavi se realno malen broj kulturnih djelatnika. Gotovo je svakidašnja situacija da se po raznim nadležnim komisijama, odborima i direkcijama pojavljuju ista imena, samo na različitim funkcijama i u službi različitih izvršnih tijela; isti pojedinci u jednoj se situaciji pojavljuju kao aplikanti, u idućoj već kao donositelji odluka, a u trećoj pak lobiraju, komentiraju, hvale ili kritiziraju. Kako na glazbenoj tako i na kulturnoj sceni u cjelini sve je više sudionika koji su istovremeno voditelji nekog umjetničkog ansambla ili umjetnici pojedinci, osnivači nekog umjetničkog festivala, selektori kakva umjetničkog ciklusa ili repertoara, raspisuju natječaje, odlučuju o članovima kakve komisije... Takva situacija na sceni ne bi trebala po definiciji biti ocijenjena kao iskvarena, ispolitizirana ili nepoticajna kada bi postojali jasni kriteriji u dodjeli sredstava i koncept koji bi otvorio prostor za kreativan razvoj, za akciju i reakciju. Pri tome se ne misli na kakav fašistoidan estetski pravilnik ni na umjetničku policiju koja bi imala vrhovnu presudu u odabiru i ocjenjivanju kulturnih projekata, kako bi se moglo shvatiti, nego na temeljite evaluacije, konstantno preispitivanje, transparentnost i profesionalnost, a još više na poštivanje pravila struke. U ocjenjivanju ma kojeg projekta u prvom bi planu ipak trebao biti projekt sâm, njegova razrada, ideja i cilj te reference, koje vrlo često padaju u drugi ili treći plan.

Što nam je to *Jesen u Zagrebu* donijela novo? Što li će zagrebačka publika ove jeseni konzumirati, a da to nije i prošlih godina?

socijalna i kulturna antropologija

Što to publika traži?

Nemali sam broj puta u kakvu društvu slušala rasprave o sve većem broju narodnjačkih klubova u Zagrebu, o lakopamtljivim glazbenim melodijama, o priglupim uglazbljenim tekstovima, o razgolićenim djevojkama u glazbenim spotovima, o žutim naslovima i tekstovima u medijima pod rubrikom *Kultura* ili *Scena*, u kojima se uglavnom govori o *oudfitu* kakve glazbene zvijezdice, postotku hrvatskih *celebrityja* u publici, cijeni *cateringa* u *backstageu*, popunjenosti dvorane i slično. I vrlo sam se često morala boriti s jednim jedinim argumentom o tome kako "publika to traži, publika to želi čuti i vidjeti". Stalno mi tada ponavljaju da se "TO u Hrvatskoj sluša i prodaje". Mnogo je lakše voditi se isprikom o *takvoj* potražnji nego osmisлити načine kako educirati publiku, podići kriterije i našoj publici, takvoj kakva ona jest, približiti i predstaviti zaista relevantne i suvremene kulturne sadržaje. I onda dolazimo do pitanja što je bilo prije – kokoš ili jaje. Uvjeren sam da nam puno prije kokoši ili jajeta nedostaje edukativno-kulturna politika; nastojanje za edukacijom šire populacije, te da je odgovornost puno prije na producentima, promotorima i umjetničkim voditeljima negoli na publici. Možda je najopipljiviji primjer zagrebački klub Kset. Po definiciji studentski klub (pri Fakultetu elektrotehnike i računarstva), mogao je živjeti i raditi kao kakva prosječna studentska tulumara; uvrštavati na program isključivo zabavno-plesne slušalice, zarađivati od prodanih alkoholnih pića, tek tu i tamo uvrstiti kakvo "veliko" glazbeno ime koje će napuniti klub i njegovu blagajnu, ali se, zahvaljujući pojedincima i njihovu radu tijekom godina, ucrtao na svjetsku kartu velikih klubova. Kset je glazbeno educirao cijeli niz generacija, današnjih intelektualaca, a o njemu se i danas priča po najeminentnijim čikaškim i njujorškim jazz klubovima. Na sličan je način, ali u drugom kontekstu, i Studentski centar ispunio i ispunjava svoju edukativnu funkciju. Nakon niza godina poprilične *kulturno-umjetničke tišine* i

Promotrimo li malo bolje tko su nositelji zagrebačke glazbene scene, postaje jasno da se ne radi ni o kakvu osmišljenu razvoju ili pomno razrađenoj kulturnoj politici

praznih dvorana u sklopu SC-a uloženo je mnogo truda i mjeseci rada kako bi se uopće naviklo publiku na posjećivanje spomenutih prostora te joj pružilo prijeko potrebne edukativne i kulturne sadržaje. Danas su programi u Ksetu i SC-u, ali i mnogim drugim zagrebačkim prostorima redovito puni, a koncerti nerijetko rasprodani. Nažalost, takva je kulturna politika pojedinog kluba, udruge ili inicijative često financijski pogubna. Gostovanja relevantnih svjetskih umjetnika, pri čemu najprije mislim na vodeće aktere i kreatore suvremene glazbene scene prije nego na razvikana imena koja djeluju već desetljećima ili pak *revival* nekih starijih glazbenih velikana, nisu financijski isplativa niti su dovoljno zvučna i primamljiva kakvim potencijalnim sponzorima. To su mahom imena koja tek probijaju granice, bilo geografske bilo umjetničke, imaju važnu ulogu na svjetskom nivou, ali će u Hrvatskoj biti u pravom smislu riječi popularna i poznata možda za pet, šest, ili više godina, a upravo je to rupa koju bi trebala pokrivati zagrebačka i hrvatska kulturna politika. Upravo bi gradske i državne kulturne institucije trebale biti te koje će, vodeći se jasnim konceptom, izdvajati sredstva za nekomercijalne programe, poticati razvoj kulturne scene i omogućavati realizaciju izvaninstitucionalnih edukativnih sadržaja, jer je to u nekim područjima glazbenog obrazovanja još, nažalost, jedini način. Pa tako Zagreb ("europska metropola i hrvatsko glazbeno središte") u 21. stoljeću još ne samo što nema jazz akademiju već ne postoji ni odsjek za jazz na Muzičkoj akademiji; ne postoji mogućnost školovanja glazbenih producenata; na Muzičkoj akademiji ne postoji ni jedan kolegij koji bi pružao osnove za buduće ton-majstore... Naš nam trenutni sustav očigledno ne omogućava sve potrebne edukativne sadržaje, ali ono što on zasigurno može jest podržati projekte privatnih inicijativa koje na ovaj ili onaj način pokušavaju ispuniti dio njegove uloge i radionicama, predavanjima ili kakvim drugim alatima educirati studente i ostale buduće intelektualce.

Alicia Keys vs. Bill Frisell

Trenutno u našem gradu traju Međunarodni multikulturalni susreti po imenu *Jesen u Zagrebu*. Reklo bi se – hvala vrijedan projekt. Obuhvaća tri festivala izvedbenih umjetnosti, jedan filmski, jedan glazbeni festival, nekoliko koncerata, izložbi, performansa, pojedinačnih predstava – gostovanja i ostalih kulturnih zanimljivosti iz Hrvatske i svijeta. Pod zajedničkim imenom, ili kako je više puta naglašeno "krovnim kišobranom", objedinjeni su neki kulturni projekti koji se ove jeseni održavaju u Zagrebu, od 20. rujna do 8. studenoga, pa će naši građani, gosti i turisti imati prilike uživati u bogatoj multikulturalnoj ponudi. Međutim, što nam je to *Jesen u Zagrebu* donijela novo? Što li će zagrebačka publika ove jeseni konzumirati, a da to nije i prošlih godina? Festival svjetskog kazališta, Zagreb Film Festival i Queer Zagreb Festival održavaju se ove godine šesti put; Festival novog cirkusa i Vip Zagreb Jazz Festival predstavljaju svoja četvrta izdanja, a popratni su sadržaji zbir događanja koja se samo slučajno događaju u terminu *Jeseni u Zagrebu* i sjajno se uklapaju u ovu multikulturalnu priču. Bez ikakve sumnje u selekciju navedenih manifestacija i nužnost postojanja istih nameće mi se pitanje je li uistinu potrebno utrošiti dodatnih 800.000 kuna iz gradskog proračuna kako bi se postojeće projekte dodatno brendiralo, uokvirilo i podcrtalo? Imamo li zaista višak sredstava i manjak ideja da

proračunska sredstva ulažemo u dodatno oglašavanje koncerta Alicie Keys i povezivanje istog s koncertom Zagrebačke filharmonije i znamenitog tenora Joséa Cure? Hoće li zajednička program-ska knjižica privući mladu publiku u Koncertnu dvoranu Vatroslava Lisinskog ili u Hrvatsko narodno kazalište? Hoće li ujedinjene snage hrvatske kulturne produkcije ove jeseni ponuditi suvremenija, više umjetnička, progresivnija, aktualnija i znamenitija imena sa svjetskih pozornica i iz kino distribucija? Hoće li multikulturalni susreti oživjeti neke davno napuštene zagrebačke prostore ili možda urediti zgradu buduće Muzičke akademije? O rezultatima ćemo prosuđivati naknadno. Još vjerujem da nam takva inicijativa možda pomogne da se kvalitetnije predstavimo široj europskoj javnosti, da plasiramo svoj paket projekata na zapadnoeuropsko kulturno tržište i time postanemo prihvaćeni kao važna kulturna metropola. Iskreno se nadam da ćemo time postići zacrtani nam cilj.

Pri ovom ciljanom pakiranju ostaje mi još zapitati se tko je slagao naš hrvatski kulturni paket, ili još važnije, koji je to bio kriterij da određeni projekt postane dio našeg izvoznog proizvoda. Nikakve informacije ili napise o kriterijima izbora nisam pronašla, samo objašnjenje da *Jesen u Zagrebu* obuhvaća sve relevantne međunarodne festivale koji se u spomenuto godišnje doba održavaju u našoj metropoli, pa se počinem pitati koji to vrhovni suci i čuvari estetskih načela mogu argumentirati činjenicu da je pojedini festival relevantniji i internacionalniji? Zar ostali zaista nisu vrijedni biti dio hrvatskog kulturnog izvoza? Tko mi to može objasniti po čemu bi koncert Hladnog piva bio relevantniji od gostovanja značajnog njujorškog jazz trubača i skladatelja Davea Douglasa? Zašto je program Vip Zagreb Jazz Festivala internacionalniji ili značajniji od dolaska jednog od vodećih američkih jazz gitarista i skladatelja Billa Frisella? Je li uistinu moguće da se pred europskom javnošću sramimo jedinstvenog međunarodnog festivala eksperimentalnog filma i videa 25FPS? Jesu li Frljićeve *Bakhe* na kakvoj skali umjetničkih vrijednosti toliko iznad koncerta nevjerojatnog makedonskog multinstrumentalista Dragana Dautovskog ili pak jedinstvene francuske šestorke Le Chauffeur est dans le pré koja puni koncertne dvorane diljem Zapadne Europe i nosi naslov *headlinera* glazbenih festivala u Londonu, Berlinu i drugim kulturnim metropolama?

Uz sve dužno poštovanje spomenutim projektima, umjetnicima, producentima i inicijativama ostaje gorčina i osjećaj da smo ponovno pobrkali neke lončice. Iz ovog uistinu bogatog programa i raznolike, ako baš želite multikulturalne jesenske ponude ostaje mi zaključiti da Zagreb jest centar velikih kulturnih događanja, ali nažalost, samo sporadično i slučajno, uglavnom zahvaljujući pojedincima koji će prije ili kasnije završiti svoj promotorski rad ili će ga možda odlučiti nastaviti u inozemstvu, a zagrebačkoj će publici ostati da se snalazi u metropoli s manjkom kulturne politike ili kakva stručnog promišljanja naše kulturne budućnosti. Godišnja se doba izmjenjuju; jesen u Zagrebu proći će i za čas će nas iznenaditi zima – još jedna zima bez kvalitetnih i usustavljenih temelja za neka buduća multikulturalna godišnja doba u našem gradu. ■

Članak je pripremljen za simpozij Instrumentiranje grada – glazbe, gradovi, politike, godišnji skup Hrvatskog etnološkog društva (11. i 12. rujna 2008, Etnografski muzej, Zagreb)

Dragan Dautovski, foto: Tomislav Capan

Junak literarne sekcije

Neven Ušumović

Književni događaj! Jedno od najinspirativnijih i najprovokativnijih djela mađarske književnosti 20. stoljeća. Kosztolányieva invencija nije na fabulativnoj razini, ona je u umjetnosti ispuštanja, kraćenja, u umnažanju projekcija, poigravanju s identitetima, svodenju fabulativnih odnosa na matematičke i čisto estetske dimenzije

Dezső Kosztolányi, Kornél Esti; s mađarskog prevela Kristina Peternai Andrić, Hrvatsko filološko društvo i Disput, Zagreb, 2008.

Zaboravite Máraia, čitajte Kosztolányia! – parola je kojom se najefektnije može opisati recentni recepcijski val Kosztolányieva opusa u njemačkoj književnoj javnosti. Velika popularnost i milijunski tiraži, koje su djela Sándora Máraia (1900-1989) postumno postigla u Italiji i Njemačkoj u posljednjih deset godina, isprovocirali su književnog kritičara Frankfurter Allgemeine Zeitunga Tilmana Spreckelsena da u svom tekstu od 5. veljače 2006. negira ovaj svježiji mađarski književni brand, sve da bi upozorio na nove prijevode djela njegova prethodnika Dezsóa Kosztolányia (1885.-1936.). U aktualnim povijesnim pregledima mađarske književnosti 20. stoljeća, naime, upravo se Kosztolányi i Márai navode kao glavni predstavnici građanske, europske moderne proze. Máraiev je opus kvalitativno mnogo neujednačeniji, a na zapadnom tržištu popularnost je stekao prijevod njegova manje vrijedna romana *Kad svijete dogore*. Budući da je Márai bio velika nepoznanica za zapadne čitatelje, oglasili su se i Kertész i Esterházy da svojim međunarodnim autoritetom daju orijentire i pre-smjere i nakladnike i čitatelje na mnogo važnija Máraieva djela.

U tom kontekstu treba čitati i njemačko otkrivanje Kosztolányia koje je započelo 2004. prijevodom prve knjige ciklusa u kojoj je glavni junak Kornél Esti; knjiga je, u izdanju velike njemačke nakladničke kuće Rowohlt, izašla pod naslovom *Ein Held seiner Zeit: die Bekenntnisse des Kornél Esti* u prijevodu vodeće prevoditeljice mađarskih književnih veličina Christine Viragh i s pogovorom Pétera Esterházya. Riječ je o prijevodu knjige koju je Kosztolányi objavio 1933. pod jednostavnim naslovom *Esti Kornél*, a mi je sada na-

pokon možemo čitati i u hrvatskom prijevodu Kristine Peternai Andrić.

Za života kanoniziran

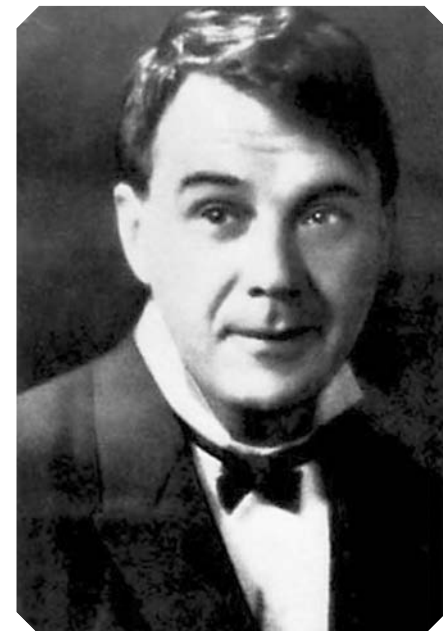
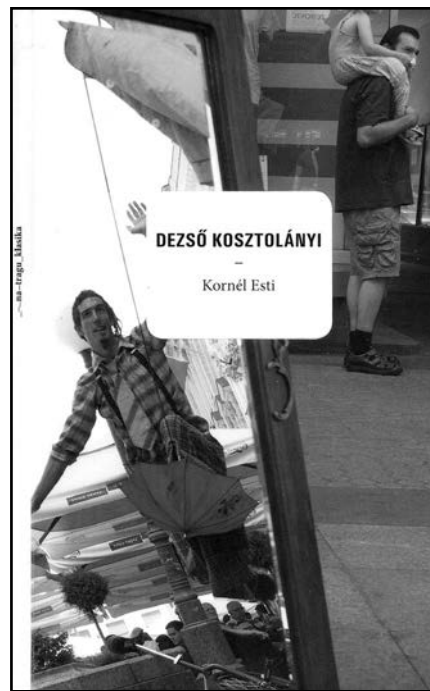
Nakon mnoštva recenzija oduševljenih kritičara pojavila se 2006. i druga knjiga ciklusa o Estiu, pod naslovom *Die Abenteuer des Kornél Esti* kod istog nakladnika. Máraieva popularnost iskorištena je tako na najbolji način, s tim da je iz opsežna Kosztolányieva opusa izdvojeno djelo koje više priziva Esterházyevu postmodernističku zaigranost nego Máraievu posvećenost estetskoj egzistenciji! Sada se preko tog novog čitateljskog iskustva čitaju i stari njemački prijevodi njegovih romana, a ujedno se i objavljuju novi. Kosztolányi je, naime, međunarodno priznat pisac počev još od kraja dvadesetih godina kada se pojavljuju prijevodi njegovih recentnih romana; njemačkom izdanju romana *Neron, krvavi pjesnik* Thomas Mann je napisao predgovor u obliku osobnog pisma punog pijeteta.

Na Kosztolányieva Kornéla Estia i mađarska književna povijest bacila je novo svjetlo tek osamdesetih godina: o Estiu su pisali najugledniji predstavnici suvremene mađarske književne znanosti kao što su Béla G. Németh, Imre Bori i Mihály Szegedy-Maszák. Posljednji svojim minucioznim naratološkim analizama nudi nove mogućnosti čitanja i ustvari upućuje čitatelje na skriveno bogatstvo tih tekstova. O rastućoj popularnosti Estia svjedoči i debitantski film Józsefa Pacskovskya *Čudesno putovanje Kornéla Estia iz 1995.*, koji je prošao vrlo dobro kod filmske kritike!

Kosztolányi je mađarskim čitateljima ipak bio privlačniji kao pjesnik i romanopisac. Njegova druga zbirka poezije *Jadnja jednog dječaka*, koju je objavio 1910, dakle s dvadeset i pet godina, proslavila ga je kao pjesnika; to je jedna od najčitanijih mađarskih knjiga poezije i dio odrastanja svakog mađarskog čitatelja danas. Već spomenuti romani iz dvadesetih godina u kojima tematizira odnos umjetnosti i politike, odnosno estetskih ideala i provincijalne skučenosti, učinili su ga međunarodno poznatim, tako da je 1930. izabran i za predsjednika mađarskog PEN-a. Za Kosztolányia bi se moglo reći da je još za života kanoniziran kao jedno od vodećih imena moderne mađarske književnosti. Zbog njegova naglašenog estetizma komunistički ga ideolozi, dakako, nisu mogli iskoristiti za svoje nove književne panteone, pa je pedesetih godina, uslijed utjecaja Lukáseve škole, njegov opus bio u sjeni. Međutim, upravo su najvažniji mađarski pisci održali i iznova afirmirali vrijednost njegova opusa: Gyula Illyés, Sándor Márai, Ágnes Nagy Nemes, Géza Ottlik i Péter Esterházy.

Najistaknutije ime književne Subotice

Zanimljivo je istaći da je i kod nas objavljen *Neron* (pod naslovom *Krvavi pjesnik*), zajedno s predgo-

vorom Thomasa Manna, u Zagrebu 1931., u prijevodu Gize Mamužić. Međutim, uz povremene prijevode pojedinih pjesama (Enver Čolaković, Jadranka Damjanov), sve do ovog prijevoda Kristine Peternai Andrić to je bilo sve! Kosztolányi je kod nas, dok je postojalo jugoslavensko književno polje, bio prisutan u srpskim prijevodima, a posebna zainteresiranost za njegov opus održala se do danas jer je Kosztolányi rođenjem i porijeklom Subotičanin, Bačvanin, najistaknutije ime književne tradicije mađarske manjine toga područja. Zbirka poezije *Jadnja jednog dječaka*, romani *Ševa* i *Zlatni zmaj*, pa čak i neke priče iz *Kornéla Estia* referiraju se na taj grad i regiju. U Subotici je na srpskom jeziku 1986. izašao izvanredno uređen izbor njegove poezije s pogovorom Beate Thomke, biografijom i djelomičnom bibliografijom. Za prijevod i uređenje knjige zaslužan je istaknuti predstavnik hrvatskog književnog kruga u Subotici Lazar Merković.

Subotica (na mađarskom Szabadka) u vrijeme odrastanja Dezsóa Kosztolányia, krajem 19. stoljeća, bila je treći grad u Ugarskoj, po broju stanovnika veća od Beograda i Zagreba, ali s kulturnim životom jednog provincijskog mjestača. Grad je naglo porastao i dobio na važnosti zahvaljujući željeznici i mađarskom, židovskom i njemačkom kapitalu koji se slio u grad i pokrenuo razvoj moderne industrije. Kosztolányi je odrastao u obitelji koja je u kulturnom smislu bila daleko iznad svoje sredine: njegov otac, berlinski đak, Árpád Kosztolányi, bio je ravnatelj gimnazije, a njegov mlađi brat József Brenner, poznatiji pod svojim umjetničkim imenom Géza Csáth (1887.-1919.), ekstremen je slučaj mađarske književne moderne i novog estetskog senzibiliteta. Kazališni i glazbeni život bio je tek u usponu, tako da je za mladog Kosztolányia jedino pravo utočište bila očeva gimnazija, profesorski krug i literarna sekcija. O strasti s kojom se Kosztolányi prihvatio književnog stvaranja najbolje govori činjenica da je kao tajnik literarne sekcije došao u oštar sukob s nadležnim profesorom, pa je zbog navodnih uvreda izbačen iz gimnazije! Géza Csáth zapisao je u svoj dnevnik da je Kosztolányi (zvan Dide) napuštajući poprište sukoba izgovorio: *Znam ja, profesore, mađarski koliko i vi...*

Pravi književni život započinje Kosztolányi, dakle, tek odlaskom u Budimpeštu, 1903. Beata Thomka u

Umjesto "pravih priča" imamo: lirsko evociranje tjeskobe prvog školskog dana, alegorijsku dosjetku o svijetu u kojem reklame iznose samo голу istinu; anegdote o budimpeštanskoj boemštini; putopisne anegdote i doživljaje; parodiranje narodnjačke književnosti o strasnoj seoskoj ljubavi i djevojačkom mirazu; esejističke pasaže o spavanju kao najvišem stupnju duhovne pozornosti...

kritika

spomenutom pogovoru razlikuje tri veće etape. Prva je u znaku poezije i u njezinu je središtu zbirka *Jadanja jednog dječaka* iz 1910, bolećivo i tankočutno evociranje začaranih područja djetinjstva. Intimni sim-bolizam i dječja analogijska logika odmah su osvojili književne znalce, ali i širu književnu publiku. Kosztolányi u to vrijeme postaje suradnik najvažnijeg modernog mađarskog književnog časopisa *Nyugat* (*Zapad*), i to od njegova pokretanja 1908. (izlazio je do 1941). Druga je etapa velikih romana iz dvadesetih godina: *Neron, krvavi pjesnik* (1922), *Seva* (1924), *Zlatni zmaj* (1925), *Anna Édes* (1926). U tim romanima Kosztolányi je razvio prozni jezik po kojem ga i danas slave, taj jezik opisao je Mihály Babics, koji je uz Adya najveći pjesnik mađarske moderne, na sljedeći način: *U ovom jeziku nema ništa lirsko! Samo neobična preciznost i skladnost, pravilnost rečenica i čistoća riječi – bez ijednog suvišnog epiteta...*

U trećoj etapi Kosztolányi se vraća kraćim književnim oblicima, njegova poezija doseže još jedan vrhunac u posljednjoj zbirci pjesama *Obračun* (1935.); kratke prozne fragmente, crtice i priče objedinjuje u zbirci *Planinsko jezero* (1936.) – i do smrti se druži s Kornéлом Estiem.

Inovator na makro- i mikro-planu

Poigravanje s autobiografijom, pripovijedanjem i činjenicama književnog života općenito te zrcalna, autoreferencijalna struktura ciklusa o Kornélu Estiu čini svaku činjenicu o njemu dvoznačnom, ako već ne uipitnom. Čitatelja je možda već zbnio podatak s početka da Nijemci imaju dvije knjige o Kornélu Estiu! Druga je knjiga, istina, mnogo kraća od prve, ali i u njoj nalazimo sedamnaest novih Estievih dogodovština, dakle u istom broju (ako oduzmemo uvodno, prvo poglavlje) kao i u prvom ciklusu koji imamo u hrvatskom prijevodu. Taj drugi dio ciklusa objavljen je kao dio zbirke iz 1936. pod naslovom *Pustolovine Estia Kornéla* u spomenutoj zbirci *Planinsko jezero*. Već na ovom koraku nalazimo dakle igru sa zrcalnom simetrijom i dvojnikom! Datiranje pojedinih poglavlja također je zbnjujuće jer je uvodno poglavlje prvog ciklusa o Kornélu Estiu napisano posljednje, prilikom ukoričavanja ciklusa 1933.; inače je prva priča u ciklusu nastala još 1925. Kako upozorava Szegedy-Maszák, karakter ciklusa o Kornélu Estiu Kosztolányi je otkrio tek tijekom pisanja; uvodnim poglavljem on daje, ali ujedno i fingira objedinjujući okvir tekstovima koje je napisao u navedenom razdoblju.

Mađarska književna kritika dugo je ciklus tretirala kao zbirku novela koju povezuje tek isti junak; nasuprot tome Szegedy-Maszák postavlja tezu da se radi o proznoj cjelini koja je novitet za dotadašnju mađarsku književnost i koja uzima u obzir krizu romana kako ju je vidio Kosztolányi tridesetih godina. U našoj je knjizi tako očigledna promišljenost redosljeda poglavlja, nakon uvodnog, drugo, treće i peto poglavlje datirano je i smješteno motivski u doba Estieva odrastanja i sazrijevanja, dok se prema kraju sve više tematizira bolest, ludilo i smrt. Na semantičkoj razini ciklus obje-

dinjuje i figura *putovanja* u svojoj višeznačnosti. Na strukturnoj razini Szegedy-Maszák ističe "samozrcaleći karakter" ciklusa, unutarnja ponavljanja i simetrične odnose koji uobličuju i povezuju pojedine fragmente.

O poglavljima ne možemo govoriti čak ni kao o samostalnim novela-ma; kako je napisao Mihály Babics, u ciklusu ima, po njemu, najviše dvije "prave" novele! Kosztolányi je inovator, dakle, i na makro-planu i na mikro-planu! Njegova invencija nije na fabulativnoj razini, ona je u umjetnosti ispuštanja, kraćenja, u umnažanju projekcija, poigravanju s identitetima, svodenju fabulativnih odnosa na matematičke i čisto estetske dimenzije. Zbog toga umjesto "pravih priča" imamo: lirsko evociranje tjeskobe prvog školskog dana, alegorijsku dosjetku o svijetu u kojem reklame iznose samo голу istinu, naprimjer: *Nečitko smeće...*

Posljednje djelo kretenoidnoga, oronulog pisca, koje dosad nije prodano ni u jednom primjerku...; anegdote o budimpeštanskoj boemštini; putopisne anegdote i doživljaje; parodiranje narodnjačke književnosti o strasnoj seoskoj ljubavi i djevojačkom mirazu; esejističke pasaže o spavanju kao najvišem stupnju duhovne pozornosti...

"Unutarnji ples s krabuljama"

Sve to u prvi plan ipak ističe fragmentarnost, ali u funkciji opisa nove slike svijeta, ili preciznije - novog vremena. Kriza romana, dakako, odraz je krize junaka i upravo tom fragmentarnošću Kosztolányi neprestano naglašava nekonzistentnost, relativnost, a na nekim mjestima čak i fiktivnost identiteta svoga glavnog junaka. Ta nejasnost identiteta glavnog junaka sadržana je i u njegovu prezimenu: mađarski čitatelji uz njegovo prezime neizbježno imaju asocijacije na *večernje* (na mađarskom: *esti!*) iščezavanje kontura i realija u tami. Uvjerljivost igre s identitetom glavnog junaka tim je veća što autor u igru uvodi i niz autobiografskih elemenata; naprimjer u priči o putovanju u Rijeku preko Budimpešte, putovanju kojim ga je otac nagradio nakon položene mature, Kosztolányi nam umjesto putopisa ocrtava način na koji je Kornél Esti kao mladić sagledavao, ali prije svega projicirao sebe u određene prostore i situacije. U toj izvanrednoj noveli on s blagom, ali sveprožimajućom ironijom ismijava svoje mladenačke spisateljske ambicije i titansku oholost, spominje i, kako kaže, "bitku" koju je vodio u literarnoj sekciji i bol koju je pretrpio *zbog nužnih poteza koje je morao povući. Podnio je ostavku na mjesto tajnika...*

Možda nam upravo to riječko, treće poglavlje, a ne zavodljivo prvo, koje nas navodi da Kornéla Estia olako poistovjetimo s Kosztolányiem, ili da ga, što je najčešća pojava u većini prikaza, nazovemo njegovim alter-egom, daje mogućnost razumijevanja poetike koju je Kosztolányi gradio pišući ovaj ciklus. Ona se sastoji od izmjene samozrcaljenja i projekcija u kojem se na vidjelo iznose obrisi "unutarnjeg plesa s krabuljama", psihička realnost junaka nasuprot tzv. konkretnom svijetu. A jedan od osnovnih postupaka tog iznošenja jest tema-

tiziranje jezika i govornih situacija, načina na koji se jezikom, odnosno govorom i razgovorom, bistri i konstruira određena situacija. Ako se stvari tako postave, onda se Kornél Esti pojavljuje kao Kosztolányiev Vergilije, na što nas upozorava i sam početak prvog poglavlja s očiglednim referiranjem na početak Danteove *Božanstvene komedije*: *Prevalio sam već pola svoga životnog puta...* U nekoliko poglavlja ponavlja se, naime, pripovjedna situacija u kojoj Kornél Esti pripovijeda i tumači događaje (ljudsku komediju!) neimenovanom sugovorniku kojega iz niza naznaka poistovjećujemo s autorom.

Cijeli niz poglavlja tematizira tako svakodnevne ili neobičajene komunikacijske situacije. Već razgovor između autora i Kornéla Estia u prvom poglavljju privlači pozornost; razgovor započinje kada autor spazi Estia u ogledalu sobe pansiona *Denevér* (*Šišmiš*), a kada sklope neku vrstu ironične pogodbe o podjeli autorskih uloga i načinu pisanja knjige koju imamo pred sobom, dogovore se da će se sretati u budimpeštanskim kavanama ili, ako se čita doslovno, u telefonu (ta igra riječi bila je neostvariva u hrvatskom prijevodu). U trećem poglavljju mladi Esti putuje vlakom za Rijeku i provodi cijelu noć u kupeu s psihički oboljelom djevojkom Editom i njezinom majkom: nemogućnost komunikacije otjelotvoruje se u poljupcu, prvom u njegovu životu, kojim ga djevojka budi iz sna. U istom poglavljju pojavljuje se čest motiv (nemogućnosti) razgovora na stranom jeziku; po tome je Kosztolányi, koji je inače bio i velik mađarski prevoditelj, vjesnik nove europske stvarnosti i jezične tjeskobe. Dok s hrvatskim konduktorom uspijeva prisno "slavenski" razgovarati na "bespriječnom njemačkom", u Rijeci se zapetlja s konobarom na talijanskom, iako ovaj govori i mađarski. Još dva poglavlja povezana su s komunikacijom u vlaku. U vjerojatno najljepšem, sedmom poglavljju Esti se posluži mrakom tunela da tristo i trideset puta poljubi tursku djevojku Kűcsük, e da bi joj se zahvalio za tristo i trideset najljepših turcizama u mađarskom jeziku! U nevjerojatnom devetom poglavljju Esti vodi noćni razgovor s bugarskim konduktorom fingirajući mimikom poznavanje jezika; situacija postaje jezovita kad ovaj nakon nekoliko sati shvati da se povjerava "u prazno".

Etika slušanja

Posljednja situacija vodi nas do vrlo važnog i čestog mjesta u ovim tekstovima, mjesta koje bih nazvao *etikom slušanja*, a objedinjuje različite situacije pozornosti za riječ Drugog. Esti je, dakako, junak i pripovjedač previše zaokupljen estetskim i stilskim planovima a da bi bio dobar. Pojam koji stupa na mjesto dobrote jest teško prevodiva mađarska riječ *tapintat*, koja označava taktičnost i uljudnost u odnošenju prema drugima. To je jedno od smisaonih čvorišta koje omogućuje križanje i prije svega igru etičkih i estetičkih dimenzija, sve do radikalnih ironičnih obrata. U njemačkoj priči o darmštatskom predsjedniku kulturnog društva *Germania*, Eduardu von Wüstenfeldu, kao najviši oblik pozornosti za idejni sadržaj govora drugog slavi se spavanje: što je govor sadržajniji, predsjednik bolje i

dublje spava – dubina govora mjeri se dubinom usnulosti! U trinaestom i šesnaestom poglavljju ispovijesti i životne sudbine junaka sa socijalnog dna Esti saslušava s dosadom, kao neinspirativnu, klišeiziranu, naturalističku prozu, i teškom mukom pronalazi argumente za taktičnost. U sedamnaestom poglavljju Estiu u posjet nenadano dolazi stari znanac Dani Úrögi i zasipa ga "pakleno dosadnom" jezičnom bujicom bez ikakve koncentracije na bitno i svrhovito. Tu se Estieva prvobitna taktičnost razgrađuje do odbrojavanja minuta za Daniev govor, a na kraju i do prijatnje ubojstvom! Uzbudljivost nasuprot dosadi, duhovita zaigranost valova na površini nasuprot tmurnoj dubini duha, osnovni su estetički kriteriji za Estia, a ispitivanje granice taktičnosti i etičkih odnosa među junacima najčešće je ironično određeno upravo tim kriterijima. Duhovito odmjeravanje etičkog i estetskog pojavljuje se i u drugim varijantama, ali u svakom slučaju, već nam ti primjeri pokazuju koliko je površna uobičajena predstava o Kosztolányiu kao o čistu primjeru *homo aestheticusa* – situacija je, dakle, mnogo složenija i uzbudljivija!

Ni umiranje, okončavanje životnog puta, na nekim mjestima nije zaštićeno od ironična podvrgavanja estetičkim zabavnosti, pa se (sam)ubojstvo pojavljuje i kao mogućnost efektna završavanja priče. Postoje mjesta, međutim, gdje ludilo i blizina smrti kod Estia izazivaju neposredno suosjećanje i identifikaciju, što je i inače karakteristika kasnih Kosztolányievih djela. Jedan od vrhunaca ovog ciklusa poglavlje je, kako piše u podnaslovu, o sirotom Palii Mogyoróssy, novinaru, koji u kavani iznenada gubi razum, pa ga zatvaraju u umobolnicu. Szegedy-Maszák prepoznaje u Palii još jednog Estieva/Kosztolányieva dvojnika; ovdje se međutim ne radi o igri, nego o potresnoj identifikaciji. Postupnost i taktičnost kojom njegovi kolege i sam Esti ispraćaju Palia u umobolnicu, neuhvatljiva razlika između normalnog i "bolesnog" ponašanja i govora, ovdje je naznačena na nevjerovatno ekonomičan i sablasno sugestivan način. Predstava koju Palieva kolege izvode da bi proveli posljednje trenutke s njim i neopaženo ga odveli u umobolnicu pokazuje se ovdje kao vrhunski primjer etičnosti i ujedno kao čin strahopoštavanja pred tamnom stranom života i blizinom smrti.

Prijevod *Kornéla Estia* Kristine Peternai Andrić kao jedan od nemoćućih kulturnih činova, kako bi to vjerojatno rekao sam Kosztolányi, izuzetan je događaj za našu književnu sredinu. U svakom slučaju, riječ je o jednom od najinspirativnijih i najprovokativnijih djela mađarske književnosti 20. stoljeća. Prijevod je opremljen neophodnim prevoditeljičinim pojašnjenjima, ali oponašanje živog govora, igra riječi, metaforizacija kolokvijalnih izraza, kao i sugestivna višeznačnost nekih jezičnih obrata, koliko god se prevoditeljica uspješno i kreativno nosila sa svim tim dimenzijama, nužno ostaju tajna Kosztolányieva mađarskog jezika. Velika je stvar da se Peternai Andrić upustila u prevodenje takva teksta; s velikom nadom iščekujemo njezin prijevod i drugog ciklusa o Estiu, odnosno njegovih *Pustolovina*. ▣

Kakofonija pop-kulture

Bojan Krištofić

Negdje između tinejdžerske sapunice, horrorra i psihološkog trilera, *Black Hole* zapanjujuće je originalno djelo koje predstavlja vrhunac Burnsova opusa

Charles Burns, *Black Hole*, Pantheon Books, New York, SAD, 2005.

Charles Burns je čak i u nepredvidivom i provokativnom svijetu američkog nezavisnog stripa poznat kao autor čija su djela neobična i uznemirujuća. Njegovi su prvi stripovi objavljeni početkom osamdesetih u magazinu *Raw* Arta Spiegelmana, koji je u to vrijeme iz temelja preokrenuo medij stripa prvi put prikazavši širokoj publici radove autora poput Jacquesa Tardija ili Barua. Svi ti autori, u čije se društvo Burns savršeno uklapa, danas na strip-sceni vrijede za važne inovatore i poslovično intrigantne umjetnike. Burnsov se vlastiti opus od tih ranih dana razvijao sve dublje prema mračnim zakucima ljudske podsvijesti i otpacima američke pop-kulture, iz čije je neprekidne kakofonije crpao inspiraciju za svoje kratke stripove, u kojima je lucidno, suptilno i prilično zajedljivo kritizirao američko potrošačko društvo i njegove mitove.

Narativne strukture svojih stripova često je temeljio na poznatim obrascima klasičnih pripovjednih žanrova, poput krimića, *film-noira*, sapunice i horrorra. Naravno, njihove je klišeje izvrtao naglavce puneci te priče detaljima koji su prije rijetko bili viđeni – dijelom organskim, a dijelom mehanički robotiziranim tinejdžerima, podbuhlim šefovima korporacija koji pomoću čuda tehnike beskraino razvlače svoj život na izmaku, frustriranim stanovnicima velegrada čije tjelesne i psihičke deformacije uzrokuju otrovni, no vrlo ukusni hamburgeri itd. Svi ti elementi uklapaju se u njegovu sliku SAD-a kao sumanute, za život opasne, ali vrlo zabavne ludnice, u kojoj više sile pritišću malog čovjeka daleko bizarnijim sredstvima nego što smo uglavnom navikli.

Nelagoda u (sup)kulturi

Njegove su preokupacije, pa i vizualni motivi vrlo bliski dvojici umjetnika koji su se sličnim temama bavili u literaturi i na filmu – Williamu Burroughsu i Davidu Cronenbergu. Izniman vizualni i pripovjedni osjećaj za ono organsko u čovjeku, što je u modernoj civilizaciji ugroženo sa svih strana, a u skladu s time propada i psihičko zdravlje, glavna je konstanta Burnsove umjetnosti. A budući da su paradoksi dio naše svakodnevnice, ne iznenađuje činjenica da ovakav prividni

manijak vodi sasvim miran obiteljski život u Philadelphiji, često radi reklamne ilustracije i dizajnira naslovnice za takve renomirane novine kao što je *New Yorker*. Istodobno Fantagraphic Books objavljuje njegova sabrana djela u albumima *El Borbab*, *Skin Deep* i *Big Baby*, a naposljetku se pojavljuje i obimni *Black Hole*, 400 stranica dug strip o uvijek problematičnom odrastanju, Burnsovo dosad najopsežnije i najambicioznije djelo.

U *Black Holeu*, koji je izlazio u dvanaest nastavaka od 1995. do 2004., Burns se samo naizgled primirio u, za promjenu, potpuno realnom prostorno-vremenskom kontekstu – Seattleu sredinom sedamdesetih (u tom je gradu Burns proveo adolescentske dane, te je bio i svjedokom grunge eksplozije kojoj je kumovao crtajući naslovnice ploča za Sub Pop). Hipijevski san o miru i ljubavi već je odavno umro, no na sjeverozapadu SAD-a tinejdžeri su toga slabo bili svjesni, te su se izdanci te umiruće supkulture tamo protegnuli duboko u sedamdesete. Jeftina glazba, jeftino piće i jeftina droga svakodnevnica su srednjoškolaca, koji prema takvim opijatima osjećaju, naravno, privlačnost, ali i određenu podsvjesnu odbojnost, kao da ipak naslućuju da su oni dijelom uzrok frustracija koje ih pritišću. U središtu priče nekoliko je likova, koji variraju od uspješne i zgodne štreberice i pozerskih rokera pa do neuglednih šmokljana i otkačenih umjetnika.

Ukratko, pred nama je cjelokupna srednjoškolska hijerarhija kakvu obično vidimo u jeftinim tinejdžerskim komedijama. Ali u rukama majstora kakav je Burns takva karakterizacija nema veze sa supkulturnim stereotipima, jer ispod svake maske čuče napaćene duše željne pažnje, ljubavi i pripadanja. Seksa, naravno, ima na svakom koraku, i tu dolazi kvaka – među tinejdžerima se počela širiti bolest prenosiva isključivo spolnim kontaktom. Nije smrtonosna, ali je vrlo neugodna. Na svačijem tijelu manifestira se drukčije, od tek nekoliko gadnijih prišteva i akni kod jedne osobe pa do potpune fizičke deformacije kod druge. Zaraženi bivaju obilježeni i uskraćuje im se svaki socijalni kontakt sa zdravima te se počinju družiti međusobno, bez obzira na svoj prethodni status ili popularnost. I tako ova narativna dosjetka polako postaje metafora za sve ono neizrečeno što prati tinejdžere nesposobne artikulirati emocije. U tu bolest kao da su se slila sva poniženja, svi naporni školski sati, svi sukobi s roditeljima, svaki *bad trip*, svaki napeto iščekivani, a uludo potrošeni petak navečer nakon kojeg se osjećaš još lošije nego prije. Svaki lik očajnički traži bilo kakav izlaz iz takve teško podnošljive rutine, i tek ga jedno ili dvoje nalaze u iskrenom, nepatvorenom, ničim uvjetovanom odnosu s bliskom osobom, bilo to prijateljstvo ili ljubav. Burns uvjerljivo prikazuje sve uspone i padove svojih likova, i premda je kraj stripa potpuno otvoren, osjeća se olakšanje i smiraj, kao da je kulminacija

prethodnih događaja naprosto morala dovesti do nekakva raspleta u kojem će se istopiti sva ona prethodna paranoja, bol i odbijanje. Tjeskoba koja je prisutna veći dio stripa na kraju nestaje te čitatelj osjeća da se likovima smiješi nekakva sreća, kakva god bila.

Vizualno fascinantno djelo

Ovaj strip gotovo da i nema čvrste fabule, što je razumljivo jer je podijeljen na kraća poglavlja koja su izlazila jednom ili dvaput godišnje, u manjim svescima. Priča je izgrađena oko određenih emocija i jednostavnih situacija koje evociraju raspoloženje koje autor želi prenijeti – nesigurnost i nepredvidivost odrastanja te strah od golemih promjena koje ono uvjetuje, a osjetio ga je vjerojatno svatko. Iščekivanje i intenzitet prvih ljubavnih i seksualnih iskustava uobličeni su u motivu bolesti, koja u stripu ima više psihološko no fizičko značenje, a i nije bolest u klasičnom smislu. To je naprosto pojava koja obilježuje i povezuje ljude koji su zajedno iskusili nešto posve novo, i materijalizira stanje duha koje prati to iskustvo. Jednoj protagonistici kao posljedica zaraze izrasta maleni rep, što autor uopće ne prikazuje kao nekakvu nakaradnu manu, već fizički izraz načina na koji ona vidi samu sebe i druge, i prikazuje ga svojim umjetničkim radom. Druga djevojka dobiva sposobnost neprekidnog mijenjanja kože, što nije drugo do fizički iskaz mijena što prate odrastanje. Hoće li se likovi uspjati prilagoditi novonastaloj situaciji, kada zbog stigme bolesti gube socijalne uloge koje su prije imali i prisiljeni su preuzeti, odnosno stvoriti nove, jest ono što na koncu pokazuje njihovu spremnost da se suoče sa životom kao takvim, u čemu neki od njih i uspijevaju.

Vizualno je *Black Hole* fascinantno djelo. Svoj trenutačno prepoznatljivi stil čvrstih linija i naglašenog crno-bijelog kontrasta Burns ovdje majstorski upotrebljava u postizanju sasvim posebnog, ugodaj nelagode. Šume uokolo grada u kojima se odvija veći dio priče crtane su s jezivom i privlačnom preciznošću, što je naročito izraženo u sceni u kojoj jedan od likova šeće šumom tokom LSD *tripa* i doživljava je kao zastrašujući, jedinstveni živi organizam. Proplanci u šumama u kojima žive zaraženi intimna su mjesta

Među tinejdžerima se počela širiti bolest prenosiva isključivo spolnim kontaktom. Nije smrtonosna, ali je vrlo neugodna. Na svačijem tijelu manifestira se drukčije, od tek nekoliko gadnijih prišteva i akni kod jedne osobe pa do potpune fizičke deformacije kod druge. Zaraženi bivaju obilježeni i uskraćuje im se svaki socijalni kontakt sa zdravima te se počinju družiti međusobno

gdje likovi doživljavaju svoja ključna iskustva odrastanja, poput druženja, seksa, kušanja opijata – to jest bijega od tmurne svakodnevnice. Šuma je savršeno mjesto na kojem, za razliku od depresivne urbane džungle, likovi mogu osjetiti iskonske, ničim iskvarene emocije i dati oduška mašti. Konačni bijeg u nepoznato znači i bijeg od grada i kulture koju on predstavlja, kulture koja je u mnogočemu odgovorna za frustriranost i izgubljenost svojih mladih pripadnika.

Negdje između tinejdžerske sapunice, horrorra i psihološkog trilera, *Black Hole* zapanjujuće je originalno djelo koje predstavlja vrhunac Burnsova opusa. Njegov intimni karakter i vješta psihološka karakterizacija likova dobrodošla je novost nakon niza njegovih stripova čija se provokativnost, uza sve njihove kvalitete, temeljila uglavnom na nepredvidivim zapletima, pop-kulturnim citatima i žanrovskoj inovativnosti, uz neizbježnu crtačku virtuoznost. Sa stripom *Black Hole* Burns je načinio i odmak od svog dosadašnjeg rada i njegovu svojevrsnu sintezu, pročistivši motive i narativne tehnike, a discipliniravši se kao crtač postigao je još jači dojam nego prije. Kako Burnsovi stripovi u nas nisu mnogo prevedeni – osim nekoliko kraćih radova u Macanovom *Q-u*, ulomak *Crne rupe* objavljen je u *Libri Liberi* 19 – bio bi pun pogodak da *Black Hole* izađe i u hrvatskom prijevodu. Bio bi to pravi početak upoznavanja domaće publike sa stripovima ovog po svemu značajnog autora. ▀

Kako smo preživjeli rat i pritom se igrali

Boris Postnikov

Pišući o Barbie i njezinu "plastičnom fantastičnom" imaginariju, Maša Kolanović uspijeva duhovito, nepretenciozno i originalno dočarati odrastanje u devedesetima te kontrapunktirati dječje igre i svakodnevne navike signalima mračnog vremena ratovanja i agresivne nacionalističke ideologije

Maša Kolanović, *Sloboština Barbie*, VBZ, Zagreb, 2008.

Knjiga začudna naslova *Sloboština Barbie* prozni je prvijenac Maše Kolanović, mlade autorice koja je još prije sedam godina pobijedila na pjesničkom natječaju Studentskog centra u Zagrebu zbirkom *Pijavice za usamljene*. Pjesme je stvarala kolažiranjem novinskih naslova i tekstova, uz povremeno dopisivanje vlastitih stihova, a taj je postupak, premda poznat još od dadaista, djelovao vrlo svježe na našoj poetskoj sceni, pa su *Pijavice* popraćene pohvalama zbog originalnosti i inventivnosti. Slični kritički komentari dočekali su i *Sloboštinu Barbie* mada je njezina inovativnost drukčijeg karaktera i ne proizlazi iz literarnih postupaka, koji su mahom konvencionalno neorealistički, nego iz novog rakursa sagledavanja toliko već eksploatiranih ratnih devedesetih.

Barbie, rat i nacionalizam

Od prve zračne uzbune i odlaska u sklonište do završetka rata u Hrvatskoj za koji, kako kaže, ni sama nije sigurna kada se točno zbio, Kolanović duhovite i razigrane pripovjedne fragmente odrastanja u novozagrebačkom naselju Sloboština slaže u mozaik djetinjstva provedena uz strane filmove na *Sky Moviesu* i reportaže s bojišnice, kompjuterske igrice na Commodoreu 64 i skupljanje čahura u napuštenim vojarnama, MTV-jevske spotove i lakoglabne domoljubne vapaje Thompsona i Matka Jelavića... Ova bizarna mješavina grotesknija je utoliko što se dječjoj optici nadaje kao nešto sasvim normalno i "prirodno", pa igra Barbikama podrazumijeva i predsjedničke izbore na kojima kandidatkinja, Barbie model Presidential Candidate, u bussines-woman kompletiću i s aktovkom na kojoj je stars&stripes zastava SAD-a, organizira u sklopu kampanje dobrotvorni bal za pomoć djeci čiji su roditelji poginuli u Domovinskom ratu, pa tamo pjevuši na playback: "Tko na tvrdoj stini svoju povist piše, tom ne može nitko prošlost da izbriše..."

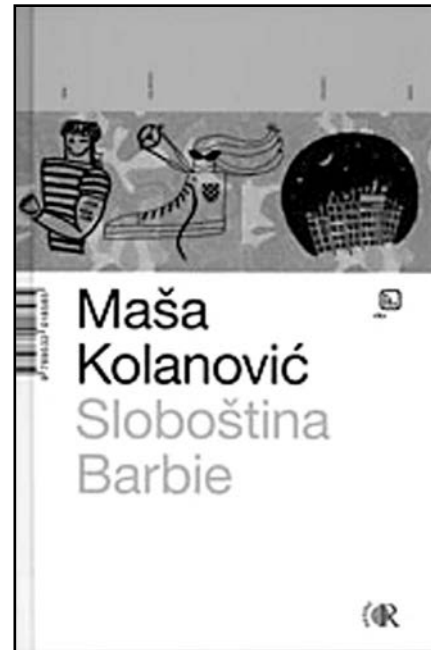
A upravo su Barbie i njezin "plastični fantastični" imaginarij centar tog

predadolescentnog univerzuma: kada, u uvodnoj priči *Ratni neseser*, sirena oglasi zračnu opasnost, pripovjedačica u podrum nosi samo svoju "najvredniju pokretnu imovinu": koferić "na Štrumfove" u kojem je devetero članova Barbie-obitelji, te njihova odjeća, nakit, ormarić i krevetić. Ta je situacija pritom okidač za detaljan opis i "životopis" svakoga od privremenih stanara štrumfovskog koferića, jer to ostaje najvažnija tema čak i dok se sjedi u skloništu strepeći od vojnih aviona.

Inače, autoričina spisateljska fascinacija lutkom Barbie započela je znatno prije ove knjige i kada bismo tražili uporišta za kontekstualizaciju *Sloboštine Barbie*, trebalo bi pročeprkati po njezinim znanstvenim radovima i esejima prije negoli se osvrtni na pjesme. Maša Kolanović je, naime, znanstvena novakinja zagrebačkog Filozofskog fakulteta, a svoje je prve tekstove objavila prije nekih šest-sedam godina. Tada je na fakultetu naglo jačao utjecaj kulturalnih studija i otvoren je sasvim nov prostor za teorijsko tematiziranje fenomena popularne i masovne kulture. Proučavanje ženskih magazina, glazbenih top-ljestvica, kulta nogometne reprezentacije ili rituala svakodnevnog gledanja televizijskih sapunica studentima je bilo itekako privlačno, a Kolanovićine lucidne opservacije o igrački koja je evoluirala iz nacističke porno-lutke Lily u najunosniji proizvod megakorporacije Mattel brzo su se izdvojile iz pomodarke hiperprodukcije radova. Zanimalo ju je kako Barbie sudjeluje u formiranju rodni stereotipa, razgrtala je njene značenjske slojeve otkrivajući aspekte koji promoviraju žensku emancipaciju i suprotstavljala im one u kojima se ipak još zrcale ultimativne fantazije romantične ljubavi, vjenčanja i braka s neizbježnim Kenom, Barbienim muškim pandanom koji, zapravo, ni jednoj djevojčici nije osobito zanimljiv, već je prisutan više kao neko "nužno zlo"... U tim je radovima, analitički secirajući vlastite infantilne maštarije, Kolanović ipak redovito dodavala malu isповjednu zagradu, pa bi posvjedočila koliko je, zapravo, voljela svoje lutke i koliko nježnosti još osjeća prema svojoj djetinjoj ljubavi.

Trening kulturalnih studija

U *Sloboštini Barbie* itekako su vidljivi tragovi tih analitičkih razmatranja: tu je diskretno naznačena, ali vrlo značajna rodna problematika, a tu je i "podvojena Barbie" – s jedne strane artefakt masovne kulture, industrijski produkt koji uz podršku razrađenih propagandnih strategija i reklamnih dosjetki funkcionira prema zakonima tržišta, a s druge Barbie koja je zaživjela u posve specifičnu kontekstu i stekla neka nova, nepredvidiva značenja – jer, kao što glasi "naravoučenije" priče *Ratni neseser*: "...Barbi može biti ama baš sve što poželi. Čak puno više nego što se to može vidjeti u prospektu i na reklamama." Zapravo, cijela ta bogata ikonografija djetinjstva u devedesetima, svi ti posteri

Michaela Jacksona i Patricka Swayzija iz časopisa *Bravo*, epizode *Twin Peaksa* i *Santa Barbare*, izbori za pjesmu Eurovizije, vršnjaci koje svi zovu Alija ne zato što im je to ime, već stoga što su izbjeglice iz Bosne, domoljubne rock-naricaljke Prljavog kazališta, žvake Bazooka i sokići Yupi, ta brojna povlaštena mjesta kolektivne memorije vjerojatno su oživjela dijelom i zahvaljujući prethodnim autoričnim vježbama iz diskurzivne gimnastike kulturalnih studija, ali, da ne bi bilo zabune, *Sloboština Barbie* niti je opterećena nekim kvaziintelektualizmom niti se pretvara u suhoparan katalog uspomena iz djetinjstva. Naprotiv, ispričana je fingiranom naivnošću, pomalo infantilno a nerijetko i stilski nespretno, kako bi evocirala perspektivu djeteta. Djetinjaste su i autoričine ilustracije tušem – njih stotinjak – koje uglavnom prikazuju situacije iz priča, a povremeno veselo klize u duhovit komentar teksta.

Priče su, inače, poredane kronološki, a u njima se pojavljuje niz stalnih likova, od obitelji, preko prijateljica iz škole i kvarta, pa do njihovih Barbika. Glavna rola, ipak, pripada doktoru Kajfešu – on je jedna od onih jeftinih replika Kena kakve se i danas dadu pronaći na pijačnim štandovima, negdje u hrpi plastičnih pištolja, sunčanih naočala, bizuterije i loše otisnutih dresova nogometnih klubova, a, da stvar bude gora, još mu je i odlijepljeno lijevo oko, desnu mu je ruku izgrizla vlasnična mala rodica, dok mu je na tje-me kapnuo kreč. Taj monstruozi uljez u svijetu ružičastih iluzija reagirao je na sve te nesreće razvivši poremećaj višestruke ličnosti praćen golemim seksualnim nagonom, pa prekida igre prostim vicevima, kuca na vrata Barbika glumeći trgovačkog putnika kako bi ih silovao, pretvara se u Supermena i u Brucea Leeja, u privatnog detektiva i u duha poginulog hrvatskog branitelja, u Olivera Mlakara i u profesora tjelesnog koji zavodi svoje maloljetne učenice, u Slobodana Miloševića i u Vojislava Šešelja koji Barbie nježno šapuće na uho "Oh Bavbi" i "Velika Svbiija". Dr. Kajfeš, plastična figurica koja na kraju knjige završava prvo na Hreliću, a potom na gradskom deponiju, jedan je od šašavijih likova na koje ćete naletjeti listajući stranice suvremene hrvatske proze.

Sloboština Barbie ostvarila je svoju ambiciju svjedočenja o vremenu na čiju su interpretaciju do sada polagali pravo neki stariji i etabliraniji glasovi, poremetila je obrasce te na marginama suptilno "prošvercala" žanrovske igre i teme o kojima se kod nas nije pisalo

Generacijska knjiga

U pričama Maše Kolanović ima parodiranja ljubavnih peripetija iz sapunica, *noirovskih* istraga i scena iz niskobudžetnih *horror*a – poput one u kojoj dr. Kajfeš montira svoju glavu na tijelo neke iznakažene lažne Barbie, a njenu stavi na svoje tijelo, pa frankenštajnovski ljubavni par kreće u sumanut pohod na originalne Mattelove plastične ljepotice – ali temeljni je postupak gotovo uvijek isti: kontrapunktiranje dječjih igara i svakodnevnih navika signalima mračnog vremena ratovanja i agresivne nacionalističke ideologije. Ponegdje joj to uspijeva bolje, kao u priči *Zadnji Twin Peaks*, u kojoj obitelj sjeda kako bi pogledala posljednju epizodu kultne Lynchove serije, ali tada na ekranu počinju oglašavanja zračnih opasnosti u hrvatskim gradovima. Val se, očito, približava Zagrebu, do kraja epizode još je nekoliko minuta, pa pitanje hoće li je uspjeti odgledati do kraja postaje napetije od onoga tko je, zapravo, ubio Lauru Palmer. Druge priče, poput *Ex pionira*, u kojima pripovjedačica i njeno društvo špijuniraju starije dečke u akciji pohranjivanja pionirskih kapa, marama i knjižica za dane kada će, kako oni vjeruju, sve te stvari vrijediti puno novca, manje su uspjele i tek su korektna ilustracija jednog vremena.

Ukupan dojam, ipak, vrlo je pozitivan. *Sloboština Barbie* ostvarila je svoju ambiciju svjedočenja o vremenu na čiju su interpretaciju do sada polagali pravo neki stariji i etabliraniji glasovi, poremetila je obrasce, a uz prelamanje ključnih događaja službene povijesti kroz optiku intime i odražavanje "velike povijesti" u onoj "maloj", osobnoj, što je strategija uobičajena za ovaj tip memoarske literature, na marginama suptilno "prošvercala" neke žanrovske igre i teme o kojima se kod nas baš i nije pisalo. I sve je to izvela krajnje nepretenciozno. Starije kolegice i kolege zbog svega toga već je hvale, ali najveću popularnost Kolanović će nedvojbeno imati kod svojih vršnjakinja i vršnjaka, onih koji su "primljeni u pionire, ali nisu dočekali omladince", koji su napamet učili i pjesme o Titu i one kasnije, nacionalno osvještenije, koji su gledali crtice na stranim satelitskim postajama s istim oduševljenjem s kojim su njihovi roditelji zurili u crno-bijelu sliku aparata EI Niš. Jer *Sloboština Barbie*, naposljetku, ipak je prvenstveno generacijska knjiga. ▣

Av-av za dušu

Sonja Gašperov

Dvije priče iz proznog prvijenca splitske likovne umjetnice i spisateljice koji uskoro izlazi u nakladi zagrebačkog Algoritma

Moj pas nije dugo živio. Točnije, nije bio moj pas već susjedov i nije dugo živio. Nije doživio svoju četrnaestu godinu, ni petnaestu, ni šesnaestu i tako sve do... mene. Riki je bio prvo biće koje je zauvijek otišlo. Točnije, otišlo od mene i mog susjeda.

Vrisak petardi u odjecima ratnih granata, a on u strahu otrgnut s lanca proždire otrov za štakore koji su ljudi podmetnuli zajedno s psećom hranom. Kočio se još neko vrijeme, kao da su mu se žile pretvarale u žice, ali nije dugo patio. Ali dovoljno da me naglo zaboli u školi, baš tamo gdje nikad ne popuštam emociji.

Moj pubertet nije dugo trajao, niti je izgledao kao klasičan pubertet, više kao povlačenje u veliku masnu čahuru bez mitesera. Riki ga nije doživio, napustio me baš tog dana kad mi se počeo događati. Podređena školstvu, razredna prijateljica mehanički me vodila za ruku očekujući da ću pasti u nesvijest zbog slabosti i podočnjaka. Stalno sam ponavljala kako moram kući, a oni su mi na njušku nabijali bol zbog gubitka menstrualne krvi. Meni krv nije bila važna, slabo mi je bilo zbog prvog pravog gubitka.

Tog jutra odstranjene su moje realne emocije, možda zauvijek. Gledajući u zelenu lopatu i zemlju koju prevrće moj susjed odlučila sam da nikada neću zaplakati.

A nosila sam Rikiju ostatke pizze. Kraj svježeg groba stajala je mokra crna vreća za smeće i na njoj nekoliko žutih psećih dlaka. Trokut pizze ispuстила sam mački. Umrlo je moje ljudstvo. Nisam zavijala, ni zacvilila, jednostavno sam tako odlučila i proturala zakamuflirani nokat u slini. Sasjeklo me u želucu!

Dugo vremena nisam imala ljubimca, ni susjeda. Više me nitko nije trebao vući za ruku, sve sam obavljala sama, mehanički. Životni poziv u mom novom preobražaju bio je animalne naravi. Odlučila sam sve raščlaniti na nagone.

Sonja Gašperov (Split, 1982.) završila je Školu likovnih umjetnosti, a slikarstvo diplomirala 2006. godine na Umjetničkoj akademiji u Splitu u klasi prof. Nine Ivančić. Trenutno radi kao asistent na istoj. Do sada je sedam puta izlagala samostalno, a mnogo puta sudjelovala na grupnim izložbama u Hrvatskoj i inozemstvu. Slikarstvo kombinira sa stripom i ilustracijom. Njezine virtualne art-dnevnikove možete pratiti na blogovima; cyberzoo.blog.hr, sonjecka.blog.hr i majice.blog.hr. Sakuplja sve poput hrčka, obožava animirane filmove, previše visi na internetu, crta onda kad ispiše svoj *deadline* i uživa u krempitama. e-mail: sonjecka@yahoo.com

Moje novo življenje povuklo je za sobom neka nova pitanja, eksperimente i neke druge obrambene mehanizme. Sustav obrane morala sam postaviti zbog sustava koji se već zlostavljački nametnuo. Ljudi! Ljudi su bili ti zbog kojih je postojala ta nepotrebna riječ, eksperimentirati. Eksperimentirajmo otrovima, ratovima, mozgovima. Udaljila sam ljudsko biće od sebe tako što sam na vrata stana naljepila upozorenje:

PAZI!

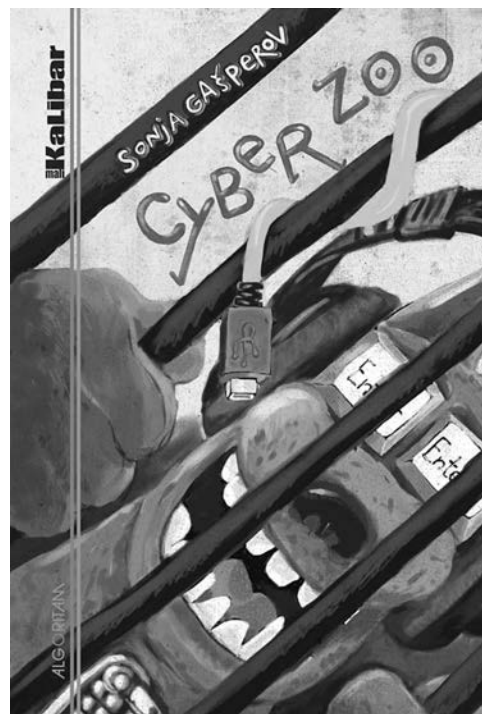
OŠTAR PAS!

Držala sam se podalje od čopora i uvijek sam sama odlazila u ranoujarnje i kasnovječernje šetnje. Imala sam čak i markiranu ogrlicu. Takav život polako me povratio u mladost, polako mi je dopuštao da odradim svoj nasilno prekinuti pubertet. Bilo je to vrijeme mog najstrastvenijeg istraživanja. Postala sam kreativac, jedino utočište za ranjene bjegunce. Svoje nagonске rupe zatvarala bih gestom boje i nikada se nisam udaljavala od pomisli da sam životinja. Šinterajem sam nazvala sve ono preostalo.

Jedne večeri za vrijeme moje nužne šetnje sreća sam napušteno crno štene. Isprva sam ga ignorirala, pa odgurnula nogom, nije mi tad bilo potrebno. Ali osjetila sam njegov miris. Naposljetku sam ga nježno uzela u svoje naručje. Njegovo razigrano tijelo izvijalo se u mojim rukama. Nisam ga spustila, samo sam ga primaknula bliže svom tijelu. Krenula sam prema svom teritoriju. Putem do utočišta moje je lice nakon dugo, dugo vremena bilo okupano toplim psećim jezikom.

Bojala sam se gubitka i već sam sada razmišljala kako ću sebi oprostiti ovo popuštanje. Uvjeravala sam sebe da je to nagonско svidanje, a ne ljudska emocija. Ali štenu se moram osloboditi što prije! Vratit ću zvijer na ulicu čim ojača u nadi da neće biti žrtva prirodnog odabira.

Nekoliko mjeseci kasnije štene se pretvorilo u rasnog psa, labradora. Pomisao na rastavljanje nije bila ugodna i znala sam da je za takvo što već postalo prekasno. Zajedno smo jeli kekse s kalcijem i pili vođu iz iste zdjelice. Išli smo na izlete u prirodu, na duge cjelodnevne šetnje. Cetkali bi sjajnu dlaku na balkonu u razdobljima linjanja. Sve smo radili zajedno, čak smo jedne noći i spavali zajedno. Moja ljubav prema životinjama prešla je granice i ovaj put se to više nije zvalo eksperimentiranje, već sparijevanje. Jutro poslije odvelo me u de-

presiju. Iako sam se odrekla emocija, nisam se mogla osloboditi činjeničnog pritiska o dupliciranju gubitničkog horoskopa. Gubim jer sam različita. Nisam više mogla gledati u oči tom psu, nisam mu mogla biti vjerna kao što je on bio meni.

Zato – započelo je razdoblje razdvajanja. Veterinar im je sve otkrio, a mislili smo da je na našoj strani. Labradora su, kako oni to vole reći *udomili*, a mene su stavili na *pro-matranje*. Pas je mjesecima uživao u mom načinu davanja, pa je ubrzo napao udomiteljevo dijete i gurnuo mu svoj ružičasti kurac kroz nogavicu kratkih hlača. Nakon tog incidenta, kletva na usnama udomitelja odlučila ga je *uspavati*.

Zatvorena u svom kavezu danima sam bezvoljno ležala s kroničnom nesanicom na grudima. Nisam dozvoljavala osjećajima preskakanje ograde. Tako bi me dvonožni slomili. Stavili

Zbirka kratkih priča Sonje Gašperov *Cyber Zoo* po stupnju svoje zaigranosti i provokativnosti teško da ima pandana u domaćoj književnosti: ove euforične priče ozbiljno propituju položaj i dosege ljudske vrste, antropocentričnost svijeta i deklarativno odbacuju, a onda im se i sam svijet opasno zaljulja – realnost i komunikaciju s Drugim nalaze u *cyber* sferi! I još se svemu tome vesele i lijepo usklićuju i ushite gdje god stignu! I još dobar dio ove knjige stavljaju na mrežu (cyberzoo.blog.hr) gdje će rasti i b(l)ogatiti se! Da, to je *cyber-punk*, nego šta!

Knjigu, naravno, otvara *Prolog*, pismo dragom Bogu i pokoja priča koja se može shvatiti i kao manifest. Drugi dio *Blog* u kojemu pripovjedač šeće između prvog i trećeg lica, a ponekad se ta lica i pomiješaju u svojevrsnoj shizofreniji ili radikalnom otuđenju, čine priče o autoričinu alter-egu Divoti. Divotino sazrijevanje pratimo od djetinjstva do teških teoloških i teleoloških tema, usput se stalno spitićujući o odnos čovjeka prema ne-ljudskim životinjama na najrazličitije načine, uključujući pri tom i zoofiliju i, hm... – humanofiliju. reći dio *Blog* pak dobar dio rješenja egzistencijalnih kriza nalazi na *webu* koji čini otvoren prozor (da ne kažem *windows*) u neki novi svijet. Potrebno je samo zakoračiti... Na pismo Sonje Gašperov, osim likovne umjetnosti, kojom se profesionalno i pedagoški bavi, i e-tehnologija, vrlo očito su utjecali strip, crtici, možda i kazalište lutaka... mnoge silnice koje su pomiješane s njezinim zanosom i umijećem ove priče dovele do pobjede na natječaju *Prozak* koji organiziraju Algoritam i novina za kulturu *Vijenac*.

su mi lance i provjeravali nekoliko puta dnevno na koji način *čuvam* svoj novi dom. Nakon nekoliko mjeseci napokon sam proplakala. Plač je, shvatila sam, bio jedini put do slobode.

Moja biografija piše moralne natuknice. Još uvijek me promatraju i drže na terapiji vraćanja identiteta. Manje režim, dresura im zavidno uspijeva u zadnje vrijeme. Povremeno mi se dogodi napad panike u razmišljanju o terapijskoj nuspojavi kojom bih mogla zavoljeti ljude i početi služiti društvu.

Pametna sam pasmina. Odradila sam, bez greške, vremensku prolaznost i oni sada duboko vjeruju kako su izravnali moju psihičku nakrivljenost.

Možete me prepustiti ostatku humanog života, bit ću recentni umjetnik, umjetnik s jedinstvenim viđenjem stvarnosti. Pa zar to svakom čovjeku nije san? Ne može to svatko! Ja mogu upravljati iluzijama. Imam trenutno jednu za oči prilijepljenu i ovaj put me nitko neće pokolebati. Moja iluzija je iluzija za vas, za mene je to jedina istina. Cilj opravdava sredstva pa se mogu nazvati namjernom artistskom žrtvom pomaknutih nagona.

Za pola sata naći ću se s grupom ljudi koja fetišističkim trendom navlači životinjske kostime. Vole eksperimentirati nazivajući se *furrysima*. Svaka nova seansa vodi me ka cilju, pojebati ih što više. Nisu ni svjesni koliko bivaju iskorišteni u doba kada nitko od nas, pravih životinja, nema sezonu parenja. To je moja tajna osveta čovječanstvu. ■

proza

Zadrži razmak!

Prije nekoliko dana Divota je svoju sreću iskušala putovanjem. Ušla je u autobus i popizdila od naguravanja nestrpljivih seljačina.

– Gdje ja uopće sjedim!? – pitala se.

Od svih ušminkanih sjedala u busu jedino na njenom nije pisao broj, dok je na putnoj karti jasno pisalo – sjedalo: 13! Babuskara s napuhanim ovrtnikom za spavanje progurglja kako na tom mjestu nitko ne bi trebao sjediti:

– Dušo moja, nemoj na trinaest! Dobit ćeš, sunce moje, reumu!

Druga, još starija krepalina, natrčkana maskirnim ružem iz časopisa, usplahireno potvrdi kako je riječ o nesreći. Divota je samo podigla obrve, napučila usnice i zakolotala očima. Na mp3 playeru živčano je palcem izudarala dugme *volume*.

Jurenje autoputom činilo joj se tako pravocrtno, proračunato i nimalo interesantno. Pokušavala je sebi u glavi zadati nekakav zadatak. Izbrojiti *cetifixe*, ptice-naljepnice nasukane na zaštitne ograde uz cestu. Nakon ptica došli su na red tuneli. Savršeno uredni tuneli koji su joj isto tako uredno zamalo sjebavali bioritam: čas sunce, čas mrak, umjesto Mjeseca, ventilator! *Keep your distance!*

Suma se otvorila nakon prolaska kroz nekolicinu srčika betonskih roleta. Prava šuma s pokojim slomljenim gorostasom. Da mi je barem ugledati crvene oči iz tame šume, pomisli Divota kopajući pogledom šumske ponore i usjeko. Autobusi su danas visoki, iz njih se može pogledati dovoljno duboko u ponor. Želi vidjeti te oči koje poput crvenih dioda probadaju mrak. Želi vidjeti tu mokru, tamnu dlaku zapetljanu o crne kore grana. Taj mrak šume mora prosijati kroz dan, možda tada i ugleda tu živinu. Možda, ako se dovoljno zagleda među hrastove, jele ili, već, koju god pizdu-materinu!

– Bojiš li se, maleni? – prozbori glas razvučen kao zvuk s rastopljene magnetske trake.

– Bojim! Ti sigurno na sebi sada nosiš kožu moje sestre. Sigurno nadimaš svoja pluća i glumiš njezine kosti i mišiće kako bi mene zavarao – iako nadprosječno pametan nije još uvijek mogao razlučiti koliko se taj zastrašujuće duboki glas približio, niti što točno radi.

– Došao sam po tebe dok još imaš jutarnjom rosom ovlaženu njuškicu. Tada si mi najprivlačniji! Već te dugo promatram, znaš li to? – nasmije se cizmom toliko oštrim da se malenom pred očima iscrtao hologram njegovih čeljusti.

– Ti si vuk! Tako barem govore u pričama. Ti se skrivaš pod tuđom kožom i samo čekaš priliku. Čekaš trenutak kada se nesposobniji od tebe krenu odvajati od majke. Neću plakati, nije me briga. Neću plakati! – promuća maleni svjestan teške odgovornosti u svojim riječima.

– Bravo! Brzo učiš, ali prava je šteta što ovaj put zaključak dolazi prekasno. Ja sam vuk i gledam te iz mraka. Okreni se i priđi polako, čiko za tebe ima poslasticu! – stari lukavac hipnotički zavodljivim glasom pokušava prizvati mališana.

– Prekasno – uzvikne maleni, zategne mišiće stražnjih nogu pa preskoči preko dlakave crne nemani ravno u bezdan ponora.

– Ukurac, još me jedan zajebo!

– Ljutita zvijer stisne šapu, udari njome o rub ponora pa se polagano spusti u mrak.

Autobus klizi predvidljivim smjerom, još otprilike deset sati do biranog grada. Žuta linija uz cestu juri po debelom staklu. Gleda li se preblizu, ništa se ne uspijeva vidjeti i zato treba dobro ocijeniti razdaljinu. Negdje na pola puta Divota nalazi optički mir u pejzažu. Sad se stvarno mora skoncentrirati i ugledati ponor s crvenim očima. Jedino će tako saznati da li je ta priča uistinu istinita. Tek tada će doznati da li listove ljulja vjetar ili dah neke drevne grdosije. Deblčina, koji

se kurac odvajao od majke? – proleti joj glavom.

Djèa vu. Uzvrpolji se na sjedalu i promatra putnike kroz središnji prolaz autobusa. Polovica putnika spava, neki čitaju novine, a nekima noge zaudaraju po parmezanu. Nitko se ne obazire na njezinu uznemirenost pa utjehu iznova traži u šumi.

Šuma je sada izgledala prirodnije. Prvi plan, jureći asfalt, drugi plan, veliko smeđe grumenje zemlje koja drži žile stabala trećeg plana. Divno, Divoto! Propustila si ono najvažnije. Jebalo te takvo slikarsko zapažanje. Strese glavom i unatrag u *slowmotionu* prevrti zadnjih nekoliko sekundi slike. Lane! Lane je provirilo iz šume. Zurilo je u asfalt i moderni autobus. Odvojilo se od majke i nije znalo dalje. Skočilo je pod kotače cisterne s

mlijekom koja je vozila iza autobusa. Samo se stresao mališan.

Bože, nitko nije skužio! Dovraga, svi su morali gledati na drugu stranu, u jebeni kič od zalaska, misli Divota i ljutito nogama gura onu nepotrebnu plastiku za noge zakačenu na sjedalo ispred. Tužna tone u san.

Nekoliko sati kasnije prene je glas iz mikrofona koji recitacijom označi kraj putovanja.

Prvi je put u ovom gradu. Nikada sama nije otišla tako daleko. Uzima kofer iz prtljažnog prostora i sjeda na kolodvorsku klupu. Sjedi tako skoro sat vremena, a onda se poletno dignu na noge, zgrabi novčanik pa iz njega izvuče povratnu autobusnu kartu. Pogleda u papirić s natpisom sjedalo: 13 i iscijepa ga na dosta pravilne kvadratiće. ▣

U jednom dahu

Dinko Telećan

rečenica o rečenicima

kad u svem tom glagoljanju
nema riječi
one jedne koja se iscijedi iz svih
pora
one jedne za koju se žrtvuju
milijuni
one jedne u plastu igala
koja božanski uporno sebe taji
onda se u katakombi nižu rečenice
gnijezda iz kojih valjda će sanjana
ptica
jednom odista u vis jednote
uzletjeti

rosna

kad je vidokrug more kiše
a djelokrug mlaka u slivniku
od utapanja spašavam
misao na rosu
na rajčici
u zemlji čijim rubom kročiš
u predvečerje rublje noseći

pogodbena

ako virtualni virusi pa banke
i panoi straha i stranke
i ta prištava plastika
onda sasvim stvarna odaja
mekih bijelih zidova
ili kućerak na stablu
zelenom vrpcom od satena
izoliran od vrijednosti vremena

zavisna

kad zaspis za vatru svoje jezgre
pred vodenim ti očima samo
igračka na križu slučajnosti
izložena drogama noći
izložena riječi sreći
izložena rijeci i kotačima
a ti čekaš bez pomoći da mine taj
san
što tako te zamamno načima

zapidana

niječe li nebo sebe u njima
ili sam slijep za rumenu im jezgru
shrvanu sivom horizontalom
i opečene im ruke koje se muče
otvoriti prozor?

šutljivčeva

iz kljuna papige na letvici
položenoj preko klijetki
moga bučnog srca
izlaze rečenice koje potiru
i izbijaju jedna drugu
kao samohodne biljarske kugle
pa se slušateljstvu čini
da na šutnju sam se zakleo

iscjeliteljeva

svakoga jutra to sjajno jaje
osvane napuklo
i svakoga jutra do večeri
mažem taj šav starom smjesom
u koju svaki put ukapam nešto
novo
da se do mraka ne izlegne
ptica pepeljastih očiju
što svake noći
u utrobi mi prhne
i svaki put je utopim
u kotlu drugog zaborava

romanička

kamena je ruža jednom
golicaa visine bez zašto
i bez nakita trnja da na fasadi
plaši fasadne ljude
koji će htjeti orijaški hram
svoga strahopoćitanja

Beethovenova

kako li je lako
bilo Johannu Sebastianu:
on je samo
prepisivao od Boga

skrivena

do mog usjeka u stijeni
dopire samo malo šuma slane
pjene
i hrapav miris kadulje
i ja neću izaći dok ne pospem se
ljuskama
i izvještim oči koje proziru mamce
a vide od neba
pa sve do dna

uskršnja

jedno uskršnje jaje
padne sa stola na kameni pod
i za njim popadaju sva jaja
i za njim padnem ja
namazan tolikim bojama
pa ustanem iz mrtvih

umetnuta upitna

radim li uopće išta drugo
no što riječju zidam peč
u koju zidajući je ubacujem
sve što suši se u meni
što postaje teško tvrdo i staro
i kraj koje odlažem
sve što još je vlažno
svu buduću građu svoju
dok pepelu sadašnjost otimajući
kroz dimnjak ne pokuljam
ka zvijezdi što izgara
bez doljnega neimara?

janjeća

jer me izbra Višnji da mu znakom
budem
pa meko svoje meso nudim
za dobrobit pitomom i divljem
i jer vidi svetac i vidi hulja
da sam krhak kao pahulja
zato znade vuk i u veljači
da sam vazda od njega jači

glumčeva

taj izmišljeni snop svjetla
kao biser u zahodskoj školjki
vodi tamu našeg tijela
stopama otisnutim
u spasonosnom sedefu bine

neuništiva

oko otoka ljubavi plivaju ajkule
i među zimzelenom niče cvijeće
zla
dok otočane snalaze opake boljke
a zidove u kuli sred otoka
rastače šutljiva zelena vlaga
kao peronospora vinograde
na otoku od kojeg divnijeg nema

vučja

na janjetu brusim zube
i brojim kapi krvi u snijegu
kao dane u veljači
misleći žudne misli o ožujku
kad već otupjelih oštrica u znojku
ljubit ću vučicu svoju

Pjesme Dinka Telećana (Zagreb, 1974.) iz njegovih prijašnjih zbirki (*Kreševa, Vrtovi & Crvena mijena, Iza*), ali i one iz novog rukopisa *U jednom dahu* (rečenice) mogli bi smo započeti čitati pod zastavom (a njena je, kako sam pjesnik kaže, *sjena crna/poput savjesti vladara*, i teško joj je umaći znakovita, pa i grafički jedinstveno istaknuta stiha iz pjesme remboovske naslovljene *iluminacija* koji, kapitalom se izdvajajući iz tekstualnog tkiva zbirke, izriče: *OBLACI SU OBLACI*. Ta će se parafraza poznatog stiha Gertrude Stein *ruža je ruža je ruža* (u kojem je, prema autorici, ruža u engleskoj poeziji prvi put nakon stotinu godina bila crvena) svojim (sartreovski) smislom nametnuti konstantom Telećanova pjesničkog projekta. Naime upravo je, različitim strategijama provedeno, svojevrsno razjezičavanje jezika, njegova redukcija, rješavanje vlastita balasta, a na koncu i samoga sebe, posezanje za cijelim, jedinstvenim, riječju koja se sama sa sobom stapa u *visu jednote* njegova izriječom proklamirana krajnja instanca. U ranijim zbirkama to će razlaganje biti obilježeno prije svega svojevrsnim 'pražnjenjem tradicije', pastišem ostvarenim preuzimanjem kodificiranih metričkih i ritmičkih obrazaca (germanske i, najčešće, romanskih versifikacija, prije svega iberskih tradicionalnih i inih 'okamenjenih' oblika), ali i cjelokupnih imaginarija i simboličkih shemi različitih opusa i nasljeđa (na vrhu kanona ugnijezdi će se, čini se, Lorca, Jimenez, i američki (post)symbolisti), pri čemu će njihovo prevrednovanje nositi specifičan homogenizirajući, induktivni impuls. Elementi, na primjer, ciganskog folklor (poput vranaca, gitare, mjeseca, lutanja), koji kod Lorca preuzimaju funkciju svjetotvornih, svervrijedećih, arhetipskih simbola, dislocirani i ugrađeni u Telećanov istovremeno akumulirajući i dezintegrirajući sustav-k-cijelom bivaju potpuno ispražnjeni, plutajući označitelji za čiju je aktivaciju, za razliku od tekstualizma domaće poezije sedamdesetih, od čiste zvukovne vrijednosti mnogo važnija njihova metametrička konotacija: oni ukazuju tek na vlastitu ispražnjenost, neadekvatnost *svog tog glagoljanja*. Melodioznost i ritam Telećanovih pjesama (koje se katkada nameću i dominantnim pjesmotvornim načelom) izgrađene su (uz povremenu aktivaciju često nepravilnih, uglavnom dvosložnih i trosložnih rima), najčešće na 'malim', često i gramatički nesamostalnim vrstama riječi koje spajaju i prividno objedinjuju nanizane vakantne fragmente in liberta'. Rečenica (od koje se bježi, pretvara je se u neomeđeni tekst, ne organizira interpunkcijom i nikad ne omeđuje njezin prostor (konstitutivnom) točkom), tretirana kao ono *prazno glagoljanje* – parazit je na jeziku i 'smislu', Jednom – a istom logikom postupaju se i s pjesmu integriranim pseudorečeničnim tvorbama; one su također parazitski organizmi, nametnuti mimikrijski areal Riječi. Ta težnja svojevrsnom jezičnom Alephu, kondenziranoj, svesadržajnoj točki jezika, spomenutom *visu jednote*, međutim, mogla bi se iščitati i kao sumnjivo polaganje povjerenja u tu istu jednotu koja *božanski uporno sebe taji*. Krije li pseudorečenica kao prostor redukcije, pjesma s pozivom na samoukidanje koja teži postati 'rodilištem riječi', određeni eskapizam od u subjekt i svijet upisane mnoštvenosti, umotan u bijeg od dorečenosti, ne bi li se jezik odvio sam, preuzimajući time i odgovornost za generiranu *jednotu*? Rečenice upućuju na prekomjernost, kamuflažu Riječi, no što se u tu istu Riječ polaže? Nije li riječ o odavno (barem teorijski) miniranom hramu logocentrizma? Te su 'prazne' atematične rečenice, međutim (u pjesmi *šutljivčeva*), izriječom pripisane pomalo specifičnom pošiljatelju: *papigi*. Papiga, smještena, nimalo slučajno, na *letvici/položenoj preko klijetki/moga bučnog srca*, u centru klasičnog romantičarskog, s izvorom iskaza identificiranog toposa, kao što je poznato, samo ponavlja ucijepljene obrasce, njihovu zvučnu vrijednost, producirajući u pravom smislu prazne označitelje, i nije neobično što je rezultat takve iskazne pozicije na kraju prisposobljen – *zakletvi na šutnju*. K tome, vratimo se na trenutak Borgesovu Alephu, jedinstvenom, jezično neprispodobivom i svesadržjećem koje se, baš zbog svoje simultanosti ne može izreći u susljednom, sintagmatskom jezičnom mediju – takva bi *riječ jednote* bila uvijek mnoštvena, apsolutno dijaloška, polifona i prepuna glasova, ali: neizgovoriva. Stoga je Telećanovu jednotu, onu *riječ za koju se žrtvuju milijuni*, čini se, moguće shvatiti prije kao vrstu baudelaireovskog 'praznog apsoluta', uspona prema neodređenom, ispražnjenoj transcendenciji, riječi koja samu sebe izriče, ali ne kaže ništa, i kaže sve; najčešće, ne bi li izbjegla patnju, šuti. (Marko Pogačar)

Raspored emitiranja Trećeg programa HR Od 2. 10 do 15. 10.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Ivana Šamije
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U APOLONOVU OKRILJU: Rossini,
Telemann
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Schumann,
Lalo, Šulek, Saint-Saens
09:30 RADIO ROMAN: Zoran Ferić: Djeca
Patrasa
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Couperin, de
Visee
10:30 RIJEČI I RIJEČI: "Rilke", "Traven"
11:00 KLASIKA I OKO NJE: Richard
Galliano - "Ruby, my dear"
12:00 KULTURA DEMOKRACIJE: Građani
Hrvatske i EU
12:45 SLIČICE ALBUMA: Bizet, Elgar, Parac
13:00 ELEKTROSFERA: Uvod u Elektrosferu;
Intervju s McKenziej Warkom
13:30 OPERNI KONCERT: Verdi, Bellini,
Rossini, Smetana
15:30 U SVIJETU OPERE: Osvrt na prošlu i
najavu nove sezone (2. dio)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: "U sobi" (Verdi,
Massenet, Lhotka, Auric)
18:00 RADIO DRAMA: Zorica Radaković:
Buka, mlaka i snah
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI
ZVONI
20:00 IZRAVNI PRIJENOS "IZ SALONA
OČIĆ" - 1. koncert nove sezone Društva za
promicanje orguljske glazbene umjetnosti "Franjo
Dugan st." (Lukačić, Verdi, Boyce, Mozart)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: Filmski mjuzikl Burta
Bacharach: "Što je novo, mačice?"
22:30 POEZIJA NAGLAS: Mark Strand: Luka
u tami
23:00 PROBRANICE: Rossinijeve "Sonate a
quattro"
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Robert
Darnton: Knjižnice novoga doba

Treći program HR, petak, 03.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Ivana Šamije
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U DUHU EPOHE: Mozart, Beethoven,
Haydn, Boccherini
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA: Schubert,
Mozart, Beethoven, Brahms
09:30 RADIO ROMAN: Zoran Ferić: Djeca
Patrasa
09:55 NADMETANJA: Ruždak, Kuljerić
10:30 ŽIVOT PROSTORA
11:00 PUTTOVI HRVATSKE GLAZBE
PROGRAMA
13:00 PROJEKT: BROADCASTING: Morad
Farhadpour - Sekularizam i politika u Iranu
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT: Simfonijski
orkestar Austrijskog radija (Strauss, Stravinski,
Brahms, Korsakov, Mendelssohn, Bartok)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI: Ftalati i bisfenoli
- elementi plastičnih materijala i opasnost koju
predstavljaju za zdravlje
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 PORTRET UMJETNIKA U DRAMI
19:00 U HRAMU PJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 ARS ACUSTICA
22:30 TRANSONICA
23:00 EURO JAZZ
23:25 DALEKI GLASOVI: Ženska agonija
Afganistana, 1. dio

Treći program HR, subota, 04.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Ivana Šamije
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KODA OD SNA: Bax, Weber, Debussy,
Schubert, Mendelssohn, Čajkovski, Prokofjev,
Dvořák, Ravel, Berlioz, Lovenskjöld, Stravinski
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA

08:05 JUTARNJI KONCERT: Chopin,
Debussy, Papandopulo, Bernstein, Faure
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET: O genezi,
autorima, stilskim obilježjima i vrijednosti neogotičkih
tornjeva Zagrebačke katedrale
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA:
Renesansni plesovi iz Burgundije, Praetorius
10:30 SKRIVENA STRANA DANA
11:00 PRO MUSICA: Sinding, Skrijabin,
Mahler, Granados, German
13:00 FILMOSKOP
13:30 SOLO TUTTI: Danas muziciraju Boris
Berezovsky i Vladimir Repin (Čajkovski, Schumann,
Debussy, Prokofjev, Sostakovič)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Beethoven: Gudački
kvarteti, op. 132 i 135
18:00 FORUM TREĆEG PROGRAMA
19:00 ANTOLOGIJA PRIPOVIJETKE:
Ciklus priča Cesare Pavesea, u povodu 100.
obljetnice rođenja; C. Pavese: Zenomništvo
19:30 OPERA NA TREĆEM - EBU
PROGRAMA
23:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
23:03 DJECA PONOĆI
23:25 ALTERNET: Rachel Smucker: Povijest
ecstasyja; Jeff Sharlet: "Obitelj" - tajno desničarsko
društvo

Treći program HR, nedjelja, 05.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN:
Tjedan Ivana Šamije
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 NADAHNUĆA: Jesen stiže (Sibelius,
Haydn)
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNOSTI:
Hispanске skladbe
10:30 GUBITAK SREDIŠTA: Borislav
Mikalić: Spontano branje pravaca
11:00 PRO MUSICA
13:00 SATURNOVA DJECA: Natasha Polony
i John Naughton: Yves Bonnefoy između poezije i
Shakespearea
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLJEPODNE JEDNOG
SKLADATELJA: Jacques Offenbach - umro
5.10.1880
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 INTERPRESS: Elektronička knjiga
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Riječ je glazba je riječ
18:00 ZOOFON: Bernard Malamud: Konj koji
govori - pripovijetka, 1. dio
18:45 VEČERNE HARMONIJE: Faure,
Torroba, Glinka, Chopin
19:00 FONO-ARHIV: Iz produkcije
Hrvatskoga radija
20:00 MUSICA VIVA: Koncerti iz međunarod-
ne razmjene
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE: Francesco Cavalli:
Vespro della Beata Vergine (3)
22:30 ZNACI VREMENA: O ljudima i
monstrumima, 1. dio
23:00 MUSIQUE CONCRETE - 60
GODINA: Premijera naručenog djela "Iz zagrebač-
ke radionice šuma" (Zlatko Tanić i Ana Horvat)

Treći program HR, ponedjeljak, 06.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 CONCERTO DA CAMERA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 MATTINATA
09:30 RADIO ROMAN: Zvonimir Husić:
"Smijer nepoznat"
09:55 PARTITE ZA JUTRO
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT
13:00 EUROSTORIJE: Strategija širenja
NATO-a na istok
13:30 DIRIGIRA MAESTRO
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj
18:00 RADIO - IGRA: Vladimir Stojšavljević:
"Ljubav i država" (2. dio Elizabetinske trilogije)
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM - EURORADIO

22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA: Branka Primorac:
Prekinuta šutnja, ulomak iz romana, 1. dio
23:00 ART OF THE STATES
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Giorgio
Agamben: Ono što ostaje od Auschwitz, 1. dio

Treći program HR, utorak, 07.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KLASIČNI KROJ
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 RADIO ROMAN: Zvonimir Husić:
"Smijer nepoznat"
09:55 VOKALNA SUZVUČJA
10:30 POD POVEČALOM
11:00 PRO MUSICA - ODRAZI
VREMENA
13:00 POGLED U SUTRA
13:30 OPERNI KONCERT
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 TRIPITIH: Prostor kao materijal umjetni-
čkih djela
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Povijesne koncertne i
studijske snimke HR
18:00 DOKUMENTARNA RADIO
DRAMA: Kulturni portret: Nikica Kloučar:
"Tiha mala jeko" - o Turidu Pausu
19:00 VRIJEME ZA JAZZ: UŽIVO
20:00 OD PODIJA DO PODIJA:
Reprodukcije koncerta komorne glazbe
21:00 VEĆ SUTRA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 MUSICA FUTURA
22:30 DNEVNICI I PISMA: Paul Giannoli:
Zaboravljene geste
23:00 GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Giorgio
Agamben: Ono što ostaje od Auschwitz, 2. dio

Treći program HR, srijeda, 08.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 JUTARNJE HARMONIJE
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN: Zvonimir Husić:
"Smijer nepoznat"
09:55 GLASOVIRSKA MAŠTANJA
10:30 PITOMA MISA: Arthur Melzer:
"Rousseau i moderni kult iskrenosti", 2. dio
11:00 SVIJET GLAZBE: UŽIVO
13:00 HRVATSKI IDENTITET: Nikola
Tomazev, 2. dio
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR: Kineska
komunistička stranka
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 FANTASTIKA U RADIO DRAMI:
Ernest Theodor Amadeus Hoffman "PJEŠČAR"
19:00 TUMAČI GLAZBE
20:00 IZLOG SADAŠNICE
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA
22:30 SVJETSKA PROZA: Bo Carpelan: Brdo
23:00 OPUSCULA MUSICA
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Giorgio
Agamben: Ono što ostaje od Auschwitz, 3. dio

Treći program HR, četvrtak, 09.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U APOLONOVU OKRILJU
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 RADIO ROMAN: Zvonimir Husić:
"Smijer nepoznat"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA
10:30 RIJEČI I RIJEČI
11:00 KLASIKA I OKO NJE
12:00 EKONOMSKI GLOBUS
12:30 SLIČICE ALBUMA
13:00 ELEKTROSFERA: Slavoj Žižek
- Histerija i cyber prostor; Francis Fukuyama - o
transhumanizmu
13:30 OPERNI KONCERT
15:30 U SVIJETU OPERE
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 RADIO DRAMA: Robert Musil:
"Između želje i beznačnosti"

19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA U MENI
ZVONI
20:00 OD PODIJA DO PODIJA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS
22:30 POEZIJA NAGLAS: Dorta Jagić:
Zatvorene sobe
23:00 PROBRANICE
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Giorgio
Agamben: Ono što ostaje od Auschwitz, 4. dio

Treći program HR, petak, 10.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 U DUHU EPOHE
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA
09:30 RADIO ROMAN: Zvonimir Husić:
"Smijer nepoznat"
09:55 NADMETANJA
10:30 ŽIVOT PROSTORA
11:00 PUTTOVI HRVATSKE GLAZBE:
UŽIVO
13:00 PROJEKT: BROADCASTING:
Homayoun Askari Sirizi: Triptih Shahaba Fotunija
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI: Rat i mir - je li
moguć obuzdati agresivne nagonce?
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 RADIO ATELIER: Joel Pommerat: "To
dijete"
19:00 U HRAMU PJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 GLAZBA I OBRATNO
22:30 TRANSONICA
23:00 EURO JAZZ
23:25 DALEKI GLASOVI: Ženska agonija
Afganistana, 2. dio

Treći program HR, subota, 11.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KODA OD SNA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET: "Bijeli tet aviv"
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA
10:30 SKRIVENA STRANA DANA
11:00 PRO MUSICA
13:00 FILMOSKOP
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 FORUM TREĆEG PROGRAMA
19:00 ANTOLOGIJA PRIPOVIJETKE:
Ciklus priča Cesare Pavesea, 2. u povodu 100.
obljetnice rođenja Cesare Pavese: "Bračno putova-
nje"
19:30 NA LAKU DOBU
20:00 OPERA NA TREĆEM - EBU
PROGRAMA
23:30 ALTERNET: Mark Pilkington: John
Titor - putnik iz budućnosti; Ben Marcus: Kostim
oca

Treći program HR, nedjelja, 12.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 NADAHNUĆA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNOSTI
10:30 GUBITAK SREDIŠTA
11:00 PRO MUSICA
13:00 SATURNOVA DJECA: Židovi i
književnost
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLJEPODNE JEDNOG
SKLADATELJA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 MAGAZIN "SREDNJA EUROPA":
Medulalutuma suradnja
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 ZOOFON: Bernard Malamud: Konj koji
govori - pripovijetka, 2. dio
18:45 VEČERNE HARMONIJE
19:00 FONORHIV
20:00 MUSICA VIVA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA

PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE
22:30 ZNACI VREMENA: O ljudima i
monstrumima, 2. dio
23:00 GLAZBENI ATLAS
23:25 AVANT-POP

Treći program HR, ponedjeljak, 13.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 CONCERTO DA CAMERA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 MATTINATA
09:30 RADIO ROMAN
09:55 PARTITE ZA JUTRO
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT
13:00 EUROSTORIJE: Populizam i demokra-
cija - slučaj Poljske
13:30 DIRIGIRA MAESTRO
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički naraštaj
18:00 RADIO - IGRA: V. Stojšavljević:
"Zabranjeno kazalište" - 3. dio elizabetinske trilogije
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM - EURORADIO.
Izravni prijenos iz Londona: Missa solemnis L.van
Beethovena
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA
23:00 ART OF THE STATES
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

Treći program HR, utorak, 14.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 KLASIČNI KROJ
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT
09:30 RADIO ROMAN
09:55 VOKALNA SUZVUČJA
10:30 POD POVEČALOM
11:00 PRO MUSICA - ODRAZI
VREMENA
13:00 PROZOR U DIGITALNO
13:30 OPERNI KONCERT
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 TRIPITIH
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 DOKUMENTARNA RADIO
DRAMA: Ivica Kasumović: "Salona"
19:00 VRIJEME ZA JAZZ: UŽIVO
20:00 OD PODIJA DO PODIJA
21:00 VEĆ SUTRA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 MUSICA FUTURA
22:30 DNEVNICI I PISMA: Irena Luksić:
Autobiografija
GLAS, NAJLJEPŠI INSTRUMENT
23:25 OGLEDI I RASPRAVE

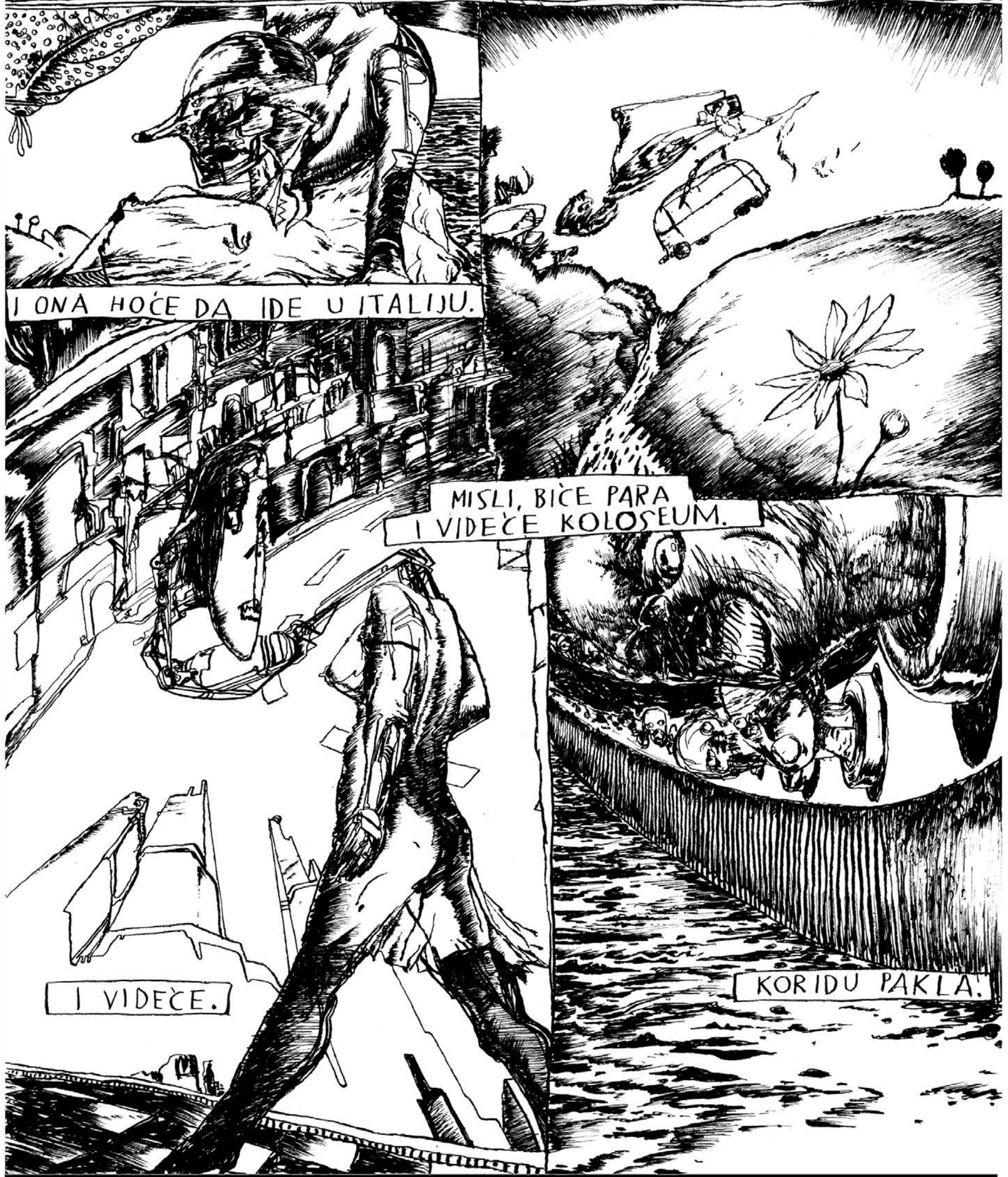
Treći program HR, srijeda, 15.10.2008.

00:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIJE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO
- noćni program BBC-a
06:00 JUTARNJE HARMONIJE
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN
09:55 GLASOVIRSKA MAŠTANJA
10:30 PITOMA MISA: O ljubavi
11:00 SVIJET GLAZBE: UŽIVO
13:00 HRVATSKI IDENTITET
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I
NAJAVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 FANTASTIKA U RADIO DRAMI
19:00 TUMAČI GLAZBE
20:00 IZLOG SADAŠNICE
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA
PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA
22:30 SVJETSKA PROZA: Julian Barnes
- Istočnjak
23:00 OPUSCULA MUSICA
23:25 OGLEDI I RASPRAVE:

Od listopada na Trećem programu možete slušati nove
emisije - Elektrosfera, Avantpop, Transonica, Skrivena
strana dana i Prozor u digitalno.

MONIKA VIA ITALIA

// TEXT-STANISLAV ĐORĐEVIĆ // STUDIOSTRIP //

I ONA HOĆE DA IDE U ITALIJU.

MISLI, BIĆE PARA I VIDEĆE KOLOSEUM.

I VIDEĆE.

KORIDU PAKLA!

WWW.KOMIKAZE.HR

strip

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOM

Prilozi o gospodarstvu i multimediji, svaki na osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOM

Vanjskopolitički prilog na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

7 dana

UREDNIŠTVO - Telefon: 61 61 680 i 61 61 682 / Faks: 61 61 650 i 61 61 602 / E-mail: vjesnik@vjesnik.hr / MARKETING: Telefon: 61 61 669 / Faks: 61 61 709 / E-mail: marketing@vjesnik.hr

Noga filologa

Horacije na Kreti

Neven Jovanović
filologanoga.blogspot.com

Azo dakle, stari moj, tu odu znam i ja! – Važnost pješačenja od Rotterdama do Istanbula za poznavanje rimske književnosti. – Horacije u partizanima. – Elitizam, humanizam i cinizam. – Piti na istome izvoru. – Zašto se *Bildung* ne može prevesti. – Neuklopivo u rat. – Ono najbolje što čovjek jest

Bilo je to vrijeme tjeskobe i opasnosti; za našeg zarobljenika, i vrijeme tegoba i nespokoja. Za jednoga zatišja u potjeri, probudili smo se (30. travnja) u kršu baš kad je blještava zora svitala nad sljemenom Ide. Preko te smo se planine probijali, prvo kroz snijeg, a potom kroz kišu, tijekom posljednja dva dana. Gledajući preko doline na blještavilo planinskog vrha, general je tiho rekao sam sebi:

Vides ut alta stet nive candidum Soracte...

Tu sam znao! Nastavio sam gdje je on stao:

... nec iam sustineant onus silvae laborantes geluque flumina constiterint acuto.

i tako dalje, svih ostalih pet strofa. Generalove su se plave oči svrnule s planine na mene – a kad sam završio, nakon duge šutnje, rekao je: "Ach so, Herr Major!" Neobično. Kao da je, načas, rat prestao postojati. Davno prije obojica smo bili pili na istome izvoru; i među nama je od tog trenutka nadalje bilo drugačije.

Ach so, Herr Major!

Ovdje opisan trideseti travnja svanuo je 1944. negdje na Kreti. Zarobljenik, njemački general, zvao se Heinrich Kreipe; njegov otmičar koji je znao nastaviti latinsku pjesmu bio je Patrick Leigh Fermor; pjesma je bila Horacijeva ("Vidiš: pod snijegom visokim blistav stoji / Sorakte, i više ne mogu nositi teret / stabla napregnuta; pod ledom / krutim su zakočene rijeke..."). Otmičar generala Kreipea, koju su pod vodstvom Leigh Fermora i njegova kolege W. Stanley Mossa izveli kretske partizani, bila je jedna od najslavnijih uspješnih akcija u okupiranoj Evropi (1957. o njoj je snimljen film *Ill Met By Moonlight*, u kojem Leigh Fermora glumi Dirk Bogarde; epizode s Horacijem u filmu nema).

General Kreipe, koji je kao zapovjednik 22. pješačke divizije 1944. netom zamijenio generala Müllera, "kretskoga mesara" (partizani su zapravo namjeravali oteti Müllera, ali ovaj im u tom času nije bio dostupan), bio je otet 26. travnja (snijeg na Idi gledali su, dakle, četvrtog dana otmice). Uspješno izmičući potjerama, 14. svibnja otmičari su Kreipea napokon isporučili na britanski motorni čamac i prevezli u Egipat. Do 1947. general je ostao u savezničkom zarobljeništvu.

Na istim izvorima

Rođen 1895., Kreipe je 1944. imao 49 godina. Leigh Fermor (godište 1915.), od Kreipea je mlađi dvadeset godina. Kreipe je bio profesionalni vojnik; Leigh Fermor sasvim je drugačija priča. Pripadnik engleske gornje srednje klase – one za koju je "srednja klasa" pogrdan termin – kao problematičan istjeran iz jednog engleskog koledža (zato što se držao za ruke s kćeri vlasnika voćarne), s 18 godina, umjesto da upiše Vojnu akademiju, propješačio je Evropom od Nizozemske do Istanbula, noseći u naprtnjači *Oxford Book of English Verse* i Horacijevu Ode. Nakon Drugog

svjetskog rata, Leigh Fermor postao je "nesumnjivo najveći živi putopisac" (o otmičarici Kreipea pisao je u prvom dijelu putopisne trilogije, *A Time of Gifts* iz 1977., i ponovo u zbirci kratkih proza *Words of Mercury*, iz 2003).

Kritičari redovno hvale i ljepotu njegova pisanja, i dubinu razumijevanja kultura o kojima piše, i njegovu učenost i interes za jezike: "Na Crnom moru, prokisao i potpuno izgubljen tijekom svoga epskog pješačenja do Istanbula, naiđe na spilju u kojoj su bugarski pastiri i grčki mornari; tipično je da ubrzo počne uživati u njihovim poliglotskim pjesmama, i da spekulira o značenju i podrijetlu tih pjesama."

"Horacije je pripomogao stvaranju dubokoga osjećaja *humanitas*, 'humano-ga odnošenja prema drugima', između dvojice neprijatelja", komentira epizodu s "Vides ut alta..." na Kreti Janice Benario, klasična filologinja. Novinar Justin Cartwright toj se epizodi, puno jednostavnije, divi: "Neka dignu ruku svi koji znaju šest strofa Horacija, a zarobili su njemačkog generala". "Takve stvari više ne postoje", konstatira pod Idom talijanski putopisac Paolo Rumiz. "Dok razmišljam o izvanrednoj snazi tih tisućugodišnjih izvora koji su u stanju povezati i najljucije neprijatelje, konobar mi donosi pivo 'Mythos'. Pogled mi je značaki. Kao da mi kaže: 'Nema sumnje, tvoje putovanje nije vizionarsko.'"

Takve stvari više ne postoje

Prvi moj dojam, kad sam doznao za ovu anegdotu, bio je sličan Rumizovu: plebejski. Dva "fina gospoda" prepoznaju se po onome što su naučili u finoj školi (ne treba zaboraviti da kretske partizani u ovoj razmjeni kulture ne mogu sudjelovati). Klasična antika kao legitimacija elite – takva je jednadžba, mađa već kao atavizam, potakla i zakašnjelu reakciju u Hrvatskoj ranih devedesetih, kad su oni svi poželjeli da im djeca pripadnu eliti, pa su se latinski i grčki počeli predavati u nizu zagrebačkih osnovnih škola.

"Takve stvari više ne postoje." Naknadno mi je, međutim, palo na pamet da nečega ima i u rasuđivanju Benario. Lako nam je otpisati ga kao fraziranje, ili kao filološku obranu vlastite guzice – ali, želimo li biti poštenu, moramo odgovoriti na pitanje *zašto* su upravo latinski i grčki postali legitimacija elitnog obrazovanja (pa time i onih koji si elitno obrazovanje mogu priuštiti). Nije to samo zato što su latinski i grčki idealna građa za discipliniranje nevine dječice. Latinski i grčki nisu, zapravo, bili odabrani za ključne školske predmete "klasičnih" škola zbog sebe samih, nego zbog ideje – zbog čvrstog vjerovanja – da je na tim jezicima u nekoliko navrata izrečeno upravo *ono najbolje što čovjek jest*. Ono kako treba

živjeti. Ono što ljudima ne donosi samo "znanje", nego "mudrost"; ne samo "obrazovanje", nego ono što Nijemci zovu *Bildung* – izgrađenost kako obrazovnu, tako i moralnu, ili etičku (je li slučajno da se *Bildung* ne može jednom riječju prevesti na hrvatski?).

Ono što ostaje

Ideja o Grcima i Rimljanima kao najboljem trenutku ljudske kulture – ili barem kao *jednom* od najboljih trenutaka – meni je duboko strana. Bilo bi i za moju struku i za moju karijeru probitačnije da mogu u to iskreno vjerovati, ali ne mogu. Između ostaloga, bojim se da je u sve nas već preduboko ukorijenjena ideja "prograsa", razvoja, zamišljenog neizostavno kao vektor, polupravac, koji se možda može produžavati beskonačno, ali *samo na jednu stranu*, samo unaprijed. Nadalje, dok još možda možemo prihvatiti da su "ti Grci" – Homer, Platon, tragičari, Aristotel – upiknuli prstom u ono bitno, čak u času dok je to bitno još bilo dovoljno jednostavno da se može pogoditi *jednim* prstom (usput previdimo balkanske bratoubilačke ratove grčkih gradova-državica, pohlepu i sujetu njihovih političara, praznovjerje, mizoginiju, robovlasništvo) – zamišljanje da su *Rimljani* bili u nečemu idealni danas je naprosto smiješno. O, oni su savršeni primjer za državu koja funkcionira po načelu klijentelizma – svatko je svakome nešto dužan, izbori se namještaju, plijen se dijeli po babu i stričevima – ali... što još uz to? (Nekoć je Rim bio model Svjetskoga Carstva; bojim se da u današnjoj Hrvatskoj nitko za to nema previše sluha i simpatija.)

Jasno vam je da sad mora doći "ali ipak". Ali ipak, slika Grka i Rimljana kao još jedne, samo ranije, verzije nas samih – govori mi instinkt – odviše je jednostavna. Baš kao i slika Grka i Rimljana kao esencije onoga najboljega u čovječanstvu i kulturi. Ima tu i jednoga i drugoga.

Ne zaboravimo da su se njemački general i engleski gerilac Horacija sjetili *kad im je bilo najteže*, kad su im obojici glave bile u torbi. Horacije je u tom trenutku bio ono nešto što ostaje, ono nešto za što se čovjek hvata. Ono nešto što se apsolutno ne uklapa u krvavi lov, u borbu za opstanak (kao što se nije uklapao ni u moderni svijet koji se upravo, punom parom, rađao u paklu dvaju ratova i suludog razdoblja između njih). A usprkos tome, usprkos svemu – Horacije je ostao. Možda je recitiranje "Vides ut alta" dalo tim ljudima tek lažne signale, tek iluziju dostojanstva. Ali bez takve iluzije ne bih htio biti. ▣

4! FESTIVAL new circus festival NOVOG CIRKUSA

www.cirkus.hr

Subota, 18.10.2008.

20:00

Histrionski dom

libertivore
(SAD/Francuska):
libertivore
predstava

Nedjelja, 19.10.2008.

18:00

Zagrebačko kazalište lutaka

Maren Strack (Njemačka):
6 Feet Deeper
projekcija

19:00

Zagrebačko kazalište lutaka,
dvorište

Trackel Clown (Italija):
I colori sicuri del clown

20:00

Zagrebačko kazalište lutaka

Angela Laurier (Kanada):
Déversoir
predstava

Ponedjeljak, 20.10.2008.

16:00 i 20:00

Ispod Mosta mladosti,
kod južnog nasipa

Makadam Kanibal
(Francuska):
Cirque des curiosités
predstava

17:30

Akademija dramskih umjetnosti

Teatr Licedei (Rusija):
Semianyki
projekcija

Utorak, 21.10.2008.

18:00

Dom za starije i nemoćne osobe
Maksimir

Circus Factory (Hrvatska)
prezentacija radionice
cirkuskih vještina

20:00

Boćarski dom – balon

acrobat (Australija):
smaller, poorer, cheaper
predstava

Srijeda, 22.10.2008.

20:00

Boćarski dom – balon

acrobat (Australija):
smaller, poorer, cheaper
predstava

22:00

Akademija dramskih umjetnosti

Positive Force (Hrvatska):
F 20.0
predstava

Prodaja ulaznica:

Cirkuski informacijski centar - Preradovićeve 34

Profil Megastore - Bogovićeve 7

Integral - Pothodnik

Rezervacije: centar@cirkus.hr, 01/4854-304

www.cirkus.hr

